

STATENS SIVILRETTSFORVALTNING

Rundskriv om fri rettshjelp

Statsforvalterne
Domstolene
Barneverns- og helsenemndene
Advokatene mfl.

Nr.	Vår ref.	Dato
SRF-1/2017	2016/393 VDA	20.12.2016
Revidert med endringer pr. 01.01.2023		

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	5
2	GENERELLE BESTEMMELSER.....	5
2.1	LOVENS FORMÅL.....	5
2.2	HVEM KAN FÅ FRI RETTSHJELP	5
2.3	HVEM KAN GI FRI RETTSHJELP OG ORIENTERINGSPLIKTEN.....	6
2.4	HVOR SKAL SØKNAD OG SALÆROPPGAVE SENDES	7
2.5	HVA SKAL SØKNADEN INNEHOLDE	7
2.6	HVEM KAN INNVILGE FRI RETTSHJELP	8
2.6.1	Fritt rettsråd	8
2.6.2	Fri sakførsel og fritak for rettsgebyr	9
2.6.3	Barneverns- og helsenemndas og statsforvalterens kompetanse i barnevernssaker.....	9
2.7	ETTERBEVILLING OG BETINGET SØKNAD OM FRI RETTSHJELP	10
2.8	GODTGJØRING OG FORBUD MOT EKSTRA BETALING.....	11
2.9	BOSTEDSFORBEHOLD.....	12
2.10	ADVOKATSKIFTE	12
2.10.1	Generelt	12
2.10.2	Hva er et advokatskifte og hvilke regler gjelder	13
2.10.3	Full avkortning i stykkprissaker.....	14
2.10.4	Unntak fra hovedregelen om full avkortning	14

Postadresse
Postboks 2105 Vika
0125 Oslo
www.sivilrett.no

Kontoradresse
Holbergsgate 1
Org. nr.
986 186 999

Telefon
22 99 13 25

E-post
post@sivilrett.no

2.10.5	Salærfastsettelsen ved advokatskifte.....	15
2.10.6	Forholdet til rettshjelploven § 3 annet ledd annet punktum.....	16
2.11	REFUSJON AV DET OFFENTLIGES UTGIFTER.....	17
2.12	ADGANGEN TIL Å TREKKE TILBAKE BEVILLING TIL FRI RETTSHJELP.....	18
2.13	KLAGE OG ANKE.....	18
3	LOVENS SUBSIDIÆRE KARAKTER	19
3.1	Generelt	19
3.2	Oppnevning av forsvarer eller bistandsadvokat etter straffeprosessloven	19
3.3	Private forsikringer som omfatter rettshjelp	19
3.4	Forvaltningsloven § 36	20
3.5	Etablerte offentlige service- og rådgivningskontorer mv.	21
3.6	Det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt	22
3.7	Medlemskap i foreninger og lag	23
4	ØKONOMISKE VILKÅR	23
4.1	BEREGNINGSGRUNNLAGET.....	24
4.1.1	Bruttoinntekt.....	24
4.1.2	Formue.....	24
4.1.3	Krav til dokumentasjon av økonomi.....	25
4.2	BEREGNING AV INNTEKT OG FORMUE	25
4.3	ØKONOMISK IDENTIFIKASJON	26
4.3.1	Ektefeller og andre som lever sammen	27
4.3.2	Barn og forholdet til foreldrenes økonomi.....	27
4.3.3	Flere søker sammen eller har reell interesse i saken	27
4.4	DISPENSASJON FRA INNTEKTS- OG FORMUESGRENSENE	28
4.4.1	Generelt	28
4.4.2	Fritt rettsråd	29
4.4.3	Fri sakførsel	30
4.4.4	Formuesoverskridelse	30
5	EGENANDEL	30
5.1	HVEM SKAL BETALE EGENANDEL	30
5.2	BEREGNING AV EGENANDEL	30
5.3	BETALING AV EGENANDEL	31
6	FRITT RETTSRÅD.....	31
6.1	REGLENES VIRKEOMRÅDE	31
6.2	INNHALDET AV FRITT RETTSRÅDSYTELSEN	32
6.2.1	Bistand fra advokat	32
6.2.2	Egne utgifter	32
6.2.3	Ikke-juridisk bistand	33
6.2.4	Rettspolitisk arbeid	34
6.3	FRITT RETTSRÅD I PRIORITERTE SAKER UTEN ØKONOMISK BEHOVSPRØVING	34

6.4	FRITT RETTSRÅD I PRIORITERTE SAKER MED ØKONOMISK BEHOVSPRØVING	39
6.4.1	Generelt	39
6.4.2	De enkelte sakstypene	40
6.5	UPRIORITERTE FRITT RETTSRÅDSSAKER	45
6.5.1	Generelt	45
6.5.2	Aktuelle sakstyper.....	46
6.6	UTVIDET BEVILLING OG SALÆRFESTSETTING	51
6.7	OMGJØRING.....	52
7	FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR	53
7.1	REGLENES VIRKEOMRÅDE	53
7.2	HVA FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR OMFATTER.....	54
7.2.1	Salær til prosessfullmektig.....	54
7.2.2	Behandlingsgebyr og sideutgifter	54
7.2.3	Rettergangsskritt ved annen domstol	55
7.2.4	Sakkyndige	55
7.2.5	Partens egne utgifter	56
7.2.6	Utgifter til anke.....	56
7.2.7	Rettspolitisk arbeid	56
7.2.8	Bistand til å få gjennomført dommen mv.	56
7.2.9	Spesielt om fritak for rettsgebyr.....	56
7.3	FRI SAKFØRSEL I PRIORITERTE SAKER UTEN ØKONOMISK BEHOVSPRØVING	56
7.4	FRI SAKFØRSEL I PRIORITERTE SAKER MED ØKONOMISK BEHOVSPRØVING	58
7.4.1	Generelt	58
7.4.2	De enkelte sakstyper	59
7.5	UPRIORITERTE FRI SAKFØRSELSSAKER.....	60
7.5.1	Generelt	60
7.5.2	Aktuelle sakstyper.....	60
7.6	URIMELIGHETSVURDERING	63
7.7	EMK OG ANDRE FOLKERETTLIGE FORPLIKTELSER.....	64
7.7.1	EMK artikkel 6 – retten til rettferdig rettergang	64
7.7.2	Folkerettslige forpliktelser overfor den samiske befolkning.....	65
7.8	SALÆRFESTSETTING	66
8	SAKSOMKOSTNINGER	66
8.1	GENERELT.....	66
8.2	SAKSOMKOSTNINGER TIL MOTPARTEN	66
8.3	SAKSOMKOSTNINGER TIL DET OFFENTLIGE	67
8.4	ETTERGIVELSE AV SAKSOMKOSTNINGER TIL DET OFFENTLIGE.....	68
9	INTERNASJONAL FRI RETTSHJELP	68
9.1	KONVENSJONER OG SØKNAD OM FRI RETTSHJELP	68
9.2	RETTSHJELP TIL UTLENDINGER I NORGE.....	69

9.3	RETTSHJELP TIL NORSKE BORGERE I UTLANDET	69
9.4	BARNEBORTFØRINGSSAKER	70
9.4.1	Anmodning til Norge om tilbakelevering til utlandet	71
9.4.2	Anmodning fra Norge om tilbakelevering fra utlandet	72

1 INNLEDNING

Statens sivilrettsforvaltnings rundskriv 1/2017 om fri rettshjelp fremstiller hovedreglene i rettshjelploven. Det omtaler også gjeldende praksis på sentrale områder. Rundskrivet erstatter Justisdepartementets rundskriv G-12/05 om fri rettshjelp. For en mer detaljert fremstilling vises det bl.a. til St.meld. nr. 25 (1999-2000) om fri rettshjelp, Ot.prp. nr. 91 (2003-2004) om lov om endringer i lov om fri rettshjelp, Innst. O. nr. 43 (2004-2005). Videre vises det til senere endringer i Ot.prp. nr. 24 (2004-2005) om lov om endringer i lov 13.6.1980 nr. 35 om fri rettshjelp, Ot.prp. nr. 27 (2005-2006) og Prop. 14 L (2016-2017) samt Innst. 98 L (2016-2017). I tillegg vises det til Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte) og Prop. 143 L (2014-2015) om internasjonal barnebortføring.

2 GENERELLE BESTEMMELSER

2.1 LOVENS FORMÅL

Formålsbestemmelsen i rettshjelploven § 1 første ledd gir uttrykk for at hovedsiktemålet med rettshjelpordningen er å yte bistand til de som ikke selv har økonomisk evne til å dekke utgifter til juridisk bistand. Bare saker som anses å ha stor personlig og velferdsmessig betydning for den enkelte skal i utgangspunktet dekkes. For nærmere detaljer, se Ot.prp. nr. 91 (2003-2004) side 8 flg. og Innst. O. nr. 43 (2004-2005) side 2.

Bestemmelsen slår fast at det bare er nødvendige utgifter som kan dekkes under ordningen med fri rettshjelp. Det betyr for det første at det må være nødvendig med juridisk bistand for å kunne få fri rettshjelp. Hvis søker kan ivareta egne interesser vil bistanden ikke være nødvendig. Bistanden anses heller ikke nødvendig med mindre den gjelder en konkret og aktuell tvist/krav. Generell orientering eller vurdering av mulige fremtidige problemstillinger omfattes ikke av rettshjelploven.

Videre gir bestemmelsen uttrykk for at bistand som kan dekkes av andre ordninger og advokatutgifter som kan søkes dekket på annen måte ikke er å anse som nødvendige. Se mer om dette i pkt. 3 om lovens subsidiære karakter.

Det er også utledet av formålsbestemmelsen at det som hovedregel ikke anses nødvendig å dekke utgifter til mer enn én advokat i én sak. Den som har krav på fri rettshjelp står fritt til å velge advokat, herunder bytte advokat underveis i saken. Merkostnadene ved et advokatskifte dekkes som hovedregel ikke av det offentlige, jf. salærforskriften § 12 med kommentarer i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, og rundskrivet pkt. 2.10.

Formålsbestemmelsen er ellers retningsgivende for tolkningen av enhver bestemmelse i loven når det gjelder om, og i hvilket omfang, utgiftene kan dekkes.

2.2 HVEM KAN FÅ FRI RETTSHJELP

Etter rettshjelploven § 4 første ledd skal fri rettshjelp normalt kun gis til fysiske personer. Både nordmenn og utlendinger omfattes. Utlendinger som søker fri rettshjelp i Norge, skal behandles på samme måte som personer som bor i Norge. Søknaden behandles etter de alminnelige regler for fri rettshjelp.

Når det gjelder bevilling til fri sakførsel, har Norge en traktatmessig forpliktelse etter Haag-konvensjonen om den sivile prosess av 1.3.1954. Utlendinger gis adgang til fri sakførsel etter de samme regler som gjelder for norske borgere, uansett om utlendingen er bosatt i Norge eller ikke.

For fritt rettsråd er det ingen konvensjoner av tilsvarende type. Praksis er likevel at søknader fra utlendinger bosatt i Norge blir behandlet på samme måte som norske statsborgere. Søkerens problem må likevel ha særlig tilknytning til Norge, og det må være behov for å engasjere advokat her i riket, jf. rettshjelploven § 4 annet ledd første punktum.

Fri sakførsel kan bare gis for saker som behandles av norsk domstol eller forvaltningsorgan, jf. § 4 annet ledd annet punktum. Unntaksvis kan det innvilges fritt rettsråd til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan etter reglene i rettshjelploven § 12. Se nærmere om dette under pkt. 9.

Når særlige grunner taler for det, kan fri rettshjelp også gis til ideelle sammenslutninger, herunder sammenslutninger bestående av personer med minoritetsbakgrunn. Sammenslutninger som vil kunne omfattes av denne unntaksbestemmelsen er foreninger, organisasjoner, stiftelser og selskaper med ideelt formål. Mindre organiserte grupper som ikke kan betegnes som en sammenslutning faller utenfor begrepet ideell sammenslutning. Personer som hører til slike grupper henvises til å søke fri rettshjelp enkeltvis.

Det skal føres en restriktiv praksis ved vurderingen av om ideelle sammenslutninger skal innvilges fri rettshjelp. Begrunnelsen for dette er at det ofte vil være flere personer å dele utgiftene på, eller at det er naturlig at utgiftene til rettshjelp inngår som en del av utgiftspostene til sammenslutningens virksomhet.

For å kunne innvilge fri rettshjelp til en ideell sammenslutning, må det være spesielle omstendigheter knyttet til selve sammenslutningen som tilsier at fri rettshjelp bør innvilges. Det bør i tillegg ikke være mulig/rimelig å fordele utgiftene på det enkelte medlem. Det må videre legges vekt på om saken har betydelig prinsipiell interesse eller om den vil ha avgjørende betydning for sammenslutningens økonomi. Det kan f.eks. være rimelig å innvilge fri rettshjelp til små ressursvake interesseorganisasjoner med ideelt formål.

Etter rettshjelploven § 18 første ledd annet punktum har Høyesterett en særskilt hjemmel til å innvilge fri sakførsel til andre enn fysiske personer dersom særlige grunner foreligger.

Statsforvalteren¹ kan også innvilge fri sakførsel til andre enn fysiske personer med grunnlag i rettshjelploven § 16 tredje ledd jf. EMK. Det vises til Høyesteretts uttalelse i HR-2015-1934 A der det fremgår at en søknad om fri sakførsel til andre enn fysiske personer, f.eks. et aksjeselskap alltid skal behandles etter rettshjelploven § 16 tredje ledd før det gjøres en vurdering etter EMK artikkel 6 nr. 3 bokstav c). Et krav om dekning av utgifter etter EMK må derfor fremmes som et krav om fri sakførsel, selv om det materielle grunnlaget for kravet er EMK artikkel 6 nr. 3 bokstav c), og ikke rettshjelploven. Når det gjelder den nærmere vurderingen etter EMK vises det til pkt. 7.7.1.

2.3 HVEM KAN GI FRI RETTSHJELP OG ORIENTERINGSPLIKTEN

Alle praktiserende advokater kan yte fri rettshjelp, jf. rettshjelploven § 2 første ledd. Fri rettshjelp kan dessuten gis av offentlig advokatkontor, jf. § 2 første ledd.

Justis- og beredskapsdepartementet kan ved forskrift eller i enkelttilfeller samtykke i at fri rettshjelp gis av andre enn advokater, jf. § 2 tredje ledd.

Den som har juridisk embetseksamen, men ikke advokatbevilling, kan utøve rettshjelpvirksomhet utenfor rettergang, jf. domstolloven § 218 annet ledd nr. 1. Rettshjelpenes adgang til å yte fri rettshjelp er nærmere regulert i forskrift av 9.10.1997 nr. 1087 om adgang til å yte fritt rettsråd for juridiske kandidater som utøver rettshjelpvirksomhet.

Videre kan den som har tilfredsstillende utdanning innen spesielle rettsområder gis tillatelse av Tilsynsrådet for advokatvirksomhet til å yte rettshjelp på området, jf. domstolloven § 218 annet ledd

¹ Endret i hele dokumentet 01.01.2021

nr. 3. Departementet kan med hjemmel i rettshjelploven § 2 tredje ledd, også kunne gi vedkommende adgang til å yte fritt rettsråd innen de samme rettsområder. Videre vil den som kan utøve rettshjelpvirksomhet i medhold av domstolloven § 218 annet ledd nr. 2 og 4 kunne gis tillatelse av departementet til å yte fritt rettsråd innenfor avgrensede rettsområder.

Etter rettshjelploven § 2 tredje ledd kan departementet samtykke i at andre enn advokater og rettshjelpere gir fri rettshjelp. Adgangen til å gi slikt samtykke er delegert til de organer som har kompetanse til å innvilge fri rettshjelp.

Ved vurderingen av om samtykke skal gis, skal det legges stor vekt på den aktuelle rettshjelpyterens kvalifikasjoner, idet forutsetningen for offentlig støtte til rettshjelp er at den som søker rettshjelp sikres forsvarlig juridisk bistand. Det må dessuten legges vesentlig vekt på rettshjelpsøkerens situasjon, herunder f.eks. avstand til privatpraktiserende advokat. Det avgjørende må være om det etter en samlet vurdering kan kreves av rettshjelpsøkeren at han eller hun benytter seg av privatpraktiserende advokat eller rettshjelper eller om det er mest rimelig at rettshjelpen blir gitt av andre.

Departementet har ellers gitt samtykke til at studentrettshjelptiltak og andre yter juridisk bistand utenfor rettergang. Tiltakene mottar offentlig støtte og har ikke anledning til å kreve betaling av klienten. De har heller ikke anledning til å yte rettshjelp i medhold av lov 13.6.1980 nr. 35 om fri rettshjelp.

Advokater og andre som yter fri rettshjelp har plikt til å orientere klientene om muligheten for å søke fri rettshjelp jf. rettshjelploven § 2 annet ledd. Orientering skal gis av eget tiltak når det kan tenkes at klienten har rett til slik bistand.

Klienten kan unnlate å søke fri rettshjelp selv om vedkommende fyller vilkårene for slik bistand. I slike tilfeller bør advokaten sikre dokumentasjon for at det er avtalt oppgjør etter andre ordninger.

2.4 HVOR SKAL SØKNAD OG SALÆROPPGAVE SENDES

I rettshjelpsaker som avgjøres av statsforvalteren sendes søknad eller salæroppgaven som hovedregel til statsforvalteren i det fylket søker har bopel eller oppholder seg over noe tid. Adressen som er oppgitt i Folkeregisteret er ikke avgjørende for hvor søknaden skal sendes.

Søknader om fri rettshjelp i saker som pågår i utlandet sendes likevel alltid til Statsforvalteren i Oslo og Viken. Dersom det søkes om bistand fra norsk advokat i Norge i en slik sak, behandles også dette spørsmålet av Statsforvalteren i Oslo og Viken.²

Søknader fra enhver person som er bosatt i utlandet sendes til det fylket personen eller saken har nærmest tilknytning til. Har personen eller saken ikke tilknytning til et bestemt fylke, sendes den til Statsforvalteren i Oslo og Viken.

I rettshjelpsaker som avgjøres av domstol eller spesielle forvaltningsorgan sendes søknaden og salæroppgaven til den domstol eller det forvaltningsorgan som skal behandle eller behandler den materielle saken.

Når det gjelder oversendelse av en søknad om fri rettshjelp til og fra utlandet vises det til pkt. 9.

2.5 HVA SKAL SØKNADEN INNEHOLDE

En søknad om fri rettshjelp skal inneholde opplysninger om hva saken gjelder og hvilken form for bistand det søkes om. Det skal gis en kort men fullstendig fremstilling av saken. I tillegg skal det gis en konkret redegjørelse for sakens omfang, når det er relevant for søknaden. Det skal også om mulig legges ved dokumentasjon som viser sakens karakter og omfang. I noen sakstyper stilles det krav om spesifikk dokumentasjon. Dette er nærmere presisert under de enkelte sakstypene.

² Endret 15.01.2020

Søknaden skal i tillegg inneholde opplysninger om søkerens og eventuelt andres økonomiske situasjon. Krav til dokumentasjon av økonomi er omtalt i pkt. 4.1.3 og 4.2.

Egenerklæringsskjema skal fylles ut og legges ved søknader som fremmes av søkeren selv. Når søknaden fremmes av en advokat skal den sendes elektronisk i rettsraad.no, jf. rettshjelpforskriften § 3-6 og § 4-7. Det er da ikke nødvendig å legge ved egenerklæringsskjemaet.

Ved søknad om fri sakførsel må det også redegjøres for hvilken domstol saken er eller vil bli behandlet ved, hva påstanden går ut på og de viktigste bevis som skal føres. Hvis saken må behandles i forliksrådet, skal søknad om fri sakførsel ikke fremmes før saken har vært behandlet der. Forliksklagen med påskrift om utfallet må legges ved. I saker for domstolen, skal det legges ved kopi av stevningen, tilsvarende og prosesskriv, når disse er utarbeidet før det søkes om fri sakførsel. Gjelder søknaden en ankesak, må utskrift av dommen fra underinstansen legges ved. Det samme gjelder kopi av ankeerklæringen og eventuelt anketilsvarende når disse er utarbeidet. Er det utarbeidet utdrag, bør en kopi legges ved. Dersom det trengs samtykke for å fremme saken (jf. tvisteloven § 29-13 og § 30-4), må dette spørsmålet være avgjort før det blir søkt om fri sakførsel. Søkeren bør dessuten opplyse hvem vedkommende ønsker oppnevnt til å føre saken for seg.

Når det søkes om etterbevilling av fri sakførsel, må det legges ved kopi av dom eller eventuell kjennelse.

Etter at statsforvalteren har avgjort en søknad om fri sakførsel, sendes det melding om utfallet til søker eller søkers advokat og vedkommende domstol. Begrunnelsen skal bare sendes parten, slik at ikke domstolen og motparten blir kjent med denne.

Innvilgende myndighet bør returnere søknaden eller be om ytterligere opplysninger dersom egenerklæringsskjemaet ikke er korrekt og fullstendig utfylt. Tilsvarende gjelder dersom saken er så mangelfullt opplyst at det ikke er mulig å foreta en forsvarlig saksbehandling.

2.6 HVEM KAN INNVILGE FRI RETTSHJELP

Spørsmålet om hvem som kan innvilge fri rettshjelp er regulert i rettshjelploven §§ 13 og 19 og rettshjelpforskriften kapittel 3 og 4.

2.6.1 Fritt rettsråd

Statsforvalteren har med hjemmel i rettshjelploven § 13 jf. rettshjelpforskriften § 3-1 kompetanse til å innvilge fritt rettsråd i alle saker. Dette omfatter også saker som gjelder dekning av forsikrings-egenandel i sak på rettsrådsstadiet. Statsforvalteren avgjør også alltid søknad om dekning av utgifter som faller inn under rettshjelploven § 14 annet og tredje ledd, jf. forskriften § 3-3.

I saker som faller inn under rettshjelploven § 11 første og annet ledd, dvs. i alle prioriterte saker, kan i tillegg advokaten eller rettshjelperen selv innvilge fritt rettsråd når inntekts- og formuesvilkårene er oppfylt, jf. forskriften § 3-2. Dersom advokaten/rettshjelperen er i tvil om saken faller inn under § 11 første eller annet ledd, skal det tas kontakt med statsforvalteren før det egeninnvilges fritt rettsråd. Advokaten må også på forhånd søke statsforvalteren dersom søkeren ikke oppfyller inntekts- og formuesgrensene, herunder hvor boligens verdi utgjør en formuesoverskridelse. Søknaden bør generelt fremmes snarest mulig og før utgiften påløper.

Advokatens/rettshjelperens innvilgelseskompetanse omfatter ikke dekning av partens egne utgifter og dekning av annen sakkyndig bistand, jf. rettshjelploven § 14 annet og tredje ledd, jf. forskriften § 3-3.

Innvilgelsen på rettsrådsstadiet er generelt begrenset til fastsatt stykkpris etter stykkpriskonferansen, jf. rettshjelpforskriften § 3-4. Bestemmelsen innebærer at advokaten/rettshjelperen ikke har kompetanse til å innvilge fritt rettsråd utover stykkpris. Bestemmelsen innebærer videre at også statsforvalteren i utgangspunktet skal begrense innvilgelsen av fritt rettsråd til stykkpris. Se likevel pkt. 6.6 om statsforvalterens kompetanse til å utvide en bevilling til fritt rettsråd, jf. rettshjelpforskriften § 3-5.

2.6.2 Fri sakførsel og fritak for rettsgebyr

Det følger av rettshjelploven § 19 første ledd første punktum at den rett eller det forvaltningsorgan som har saken til behandling har kompetanse til å innvilge fri sakførsel i alle saker uten økonomisk behovsprøving, jf. § 16 første ledd og § 17 tredje ledd.

I øvrige tilfeller legger loven kompetansen til departementet. Denne kompetansen er i alle prioriterte saker delegert til den rett eller det forvaltningsorgan som har saken til behandling. Dette gjelder uavhengig av om inntekts- og formuesgrensene er oppfylt, jf. rettshjelpforskriften § 4-1. Domstolen avgjør også søknader om dekning av forsikringsegenandelen i prioriterte fri sakførselssaker.

Rettens kompetanse gjelder både hvor saken allerede er brakt inn og hvor søker vurderer å fremme sak for domstolen, dvs. hvor saken eventuelt skal tas til behandling. Tilsvarende gjelder ved søknad om etterbevilling av fri sakførsel. Det vises til Hålogaland lagmannsretts kjennelse av 24.03.06 i sak 06-037274

I saker som faller inn under rettshjelploven § 16 tredje ledd jf. fjerde ledd, dvs. i alle uprioriterte saker, er det kun statsforvalteren som er gitt kompetanse til å innvilge fri sakførsel, jf. rettshjelpforskriften § 4-2. Dette gjelder også dekning av forsikringsegenandelen i uprioriterte fri sakførselssaker. Etter forskriftens § 4-3 er det også statsforvalteren som alltid avgjør søknad om dekning av motpartens saksomkostninger og utgifter til rettspolitisk arbeid etter lovens § 22 fjerde og femte ledd.

Det fremgår av forskriften § 4-4 at innvilgelseskompetansen i saker som nevnt i lovens § 16 første og annet ledd og § 17, i utgangspunktet skal begrenses til stykkpris etter stykkprisforskriften, dersom slik stykkpris er fastsatt på området. I dag er det kun fastsatt stykkpris i saker som behandles av barneverns- og helsenemnda etter kap.14 i barnevernsloven, jf. § 17 tredje ledd nr. 2 og stykkprisforskriften § 6.

Etter forskriften § 4-5 kan likevel den instans som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel etter § 4-1 til 4-3 også utvide en bevilling til fri sakførsel. En utvidelse forutsetter at det faktiske samlede timeforbruk i saken overstiger den fastsatte stykkpris med 50 % og at det godtgjøres at det foreligger særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en slik timebruk, jf. også stykkprisforskriften § 6. Se nærmere om dette under pkt. 7.8 om salærfastsetting.

Den domstol, statsforvalter eller det forvaltningsorgan som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel etter §§ 4-1 til 4-4, avgjør også om en bevilling til fri sakførsel skal omfatte fritak for rettsgebyr etter lovens § 25 første ledd. I praksis er rettsgebyret ansett som en del av en fri sakførselbevilling, slik at en selvstendig vurdering bare gjøres når det utelukkende søkes om fritak for rettsgebyr eller i tilfeller hvor full fri sakførsel avslås. Den som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel etter § 4-1 og § 4-2 avgjør i tilfelle om den som ikke har krav på fri sakførsel, skal gis fritak for rettsgebyr etter lovens § 25 annet ledd.

2.6.3 Barneverns- og helsenemndas og statsforvalterens kompetanse i barnevernssaker

Etter rettshjelpforskriften § 4-1, har barneverns- og helsenemnda kompetanse til å innvilge fri sakførsel i saker som nevnt i rettshjelploven § 17 tredje ledd nr. 1 og 2. Det organ som fatter det materielle vedtaket i tvangssaken skal også avgjøre spørsmålet om fri rettshjelp for den del av saksbehandlingen som direkte angår vedkommende organ. Statsforvalteren har dermed ikke kompetanse til å innvilge fri sakførsel i saker for barneverns- og helsenemnda.

Barneverns- og helsenemndas kompetanse er begrenset til saker som behandles etter helse- og omsorgstjenesteloven og kapittel 14 i barnevernsloven. Etter rettshjelploven § 17 tredje ledd nr. 1 og

nr. 2 skal det gis fri sakførsel uten behovsprøving i saker som skal behandles av barneverns- og helsenemnda. Forholdet vil være omfattet av bestemmelsen på det tidspunkt tvangssaken faktisk er oversendt og registrert inn hos barneverns- og helsenemnda. Dette gjelder også når saken blir trukket tilbake eller hevet etter at den er oversendt nemnda.

Når det gjelder hva som omfattes av fri sakførselbevillingen vises det generelt til pkt. 7.2. På samme måte som ellers dekkes også forberedende arbeid i forbindelse med saken. Når barnevernet tar initiativ til sak for barneverns- og helsenemnda anses forberedelsen å ha startet når den som er part i saken er blitt orientert om at barnevernet har bestemt seg for å fremme sak for nemnda. Når den private part tar initiativ til en sak for barneverns- og helsenemnda, f.eks. om tilbakelevering av omsorgen, anses forberedelsen å ha startet når parten har fremmet kravet. I praksis anses også arbeidet med å fremme/utarbeide kravet som nødvendig forbedrende arbeid³. Det har da oppstått en handlingsplikt for barneverntjenesten til å forberede sak for barneverns- og helsenemnda, jf. barnevernsloven § 14-8 tredje ledd.

Klager over midlertidige akuttvedtak etter bl.a. barnevernloven § 4-2 avgjøres av barneverns- og helsenemnda, og nemnda skal i den anledning innvilge fri sakførsel etter rettshjelploven § 17 tredje ledd nr. 2. Et akuttvedtak som er fattet av barneverntjenesten skal behandles av barneverns- og helsenemnda først når det er klaget på vedtaket og klagen er sendt til nemnda. Barneverns- og helsenemnda har derfor ikke kompetanse til å behandle en søknad om fri sakførsel før klagen er mottatt. Når klagen først er sendt nemnda vil fri sakførselbevillingen omfatte ikke bare arbeidet med å utarbeide klagen, men også nødvendig forberedende arbeid. Det går en absolutt grense for hva som dekkes som forberedende arbeid ved akuttvedtaket, dvs. at arbeid som er utført før vedtaket ble fattet ikke dekkes som fri sakførsel.

Når barnevernet har fattet midlertidige akuttvedtak som nevnt i barnevernsloven § 4-2 første og annet ledd og § 4-4 første ledd, men vedtaket ikke blir etterfulgt av at barnevernet starter forberedelse til sak som skal behandles av barneverns- og helsenemnda etter kapittel 14 i barnevernsloven, skal eventuell bistand gis som fritt rettsråd, jf. rettshjelploven § 11 første ledd nr. 2 a. Tilsvarende gjelder i de tilfellene hvor barnevernet har startet forberedelse til sak som skal behandles av barneverns- og helsenemnda etter kapittel 14, men hvor saken likevel ikke blir oversendt nemnda, jf. rettshjelploven § 11 første ledd nr. 2 b. Barneverns- og helsenemnda har ikke kompetanse til å innvilge fri sakførsel i disse tilfellene. Se mer om bestemmelsene under pkt. 6.3

2.7 ETTERBEVILLING OG BETINGET SØKNAD OM FRI RETTSHJELP

Det skal som hovedregel søkes om fri rettshjelp før bistanden ytes. Fri rettshjelp kan likevel gis også etter at den saken eller det problemet det søkes fri rettshjelp til er ferdig behandlet, jf. rettshjelploven § 6. Etterbevilling gis av de organer som opprinnelig kunne innvilge fri rettshjelp.

En etterbevilling skal i relasjon til de materielle vilkårene vurderes som om søknaden var kommet inn på forhånd. De økonomiske vilkårene skal også vurderes med utgangspunkt i det tidspunktet oppdraget ble påbegynt. Det er i praksis ikke ansett rimelig å yte fri rettshjelp dersom søker ikke oppfylte de økonomiske vilkårene da bistanden ble gitt, men først på et senere tidspunkt fyller kravene og derfor søker om etterbevilling, jf. pkt. 4.2. Dette fordi lovens formål jf. § 1, er å gi støtte til den som ikke selv har betalingsevne på det tidspunkt vedkommende har behov for juridisk bistand.

Etterbevilling kan i prinsippet gis lenge etter at den underliggende saken ble behandlet. Dersom det går så lang tid at spørsmålet om fri rettshjelp ikke kan bli tilstrekkelig belyst, må søknaden avslås. Det vil heller ikke være rimelig å innvilge en etterbevilling dersom søker faktisk har betalt for bistanden, jf. § 1 om at rettshjelp er tiltenkt personer som ikke selv har økonomiske forutsetninger for å betale for juridisk bistand.

Rettshjelploven er ikke til hinder for å fremsette en betinget søknad om fri sakførsel. Dette følger av Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 8.9.1989 (Rt.1989 side 1037). Når det faktisk er søkt om

³ Endret 01.09.2017

fri sakførsel og en slik bevilling er gitt, er det derimot ikke i ettertid anledning til å gjøre bevillingen subsidiær/betinget slik at den bare kommer til anvendelse dersom parten ikke blir tilkjent saksomkostninger av motparten. Hvis parten med fri sakførsel blir tilkjent saksomkostningene, skal kravet på saksomkostninger overføres til det offentlige, jf. pkt. 8.3.

2.8 GODTGJØRING OG FORBUD MOT EKSTRA BETALING

Godtgjøring til den som yter bistand etter rettshjelploven skal fastsettes i medhold av forskrift av 3.12.1997 om salær fra det offentlige til advokater mv. (salærforskriften) og forskrift av 12.12.2005 om salær fra det offentlige til advokater mfl. etter faste satser (stykkprissatser) ved fri rettshjelp og i straffesaker (stykkprissforskriften), jf. rettshjelploven § 3 første ledd.

Godtgjøring gis etter en timesats som fastsettes av Justis- og beredskapsdepartementet. Det vises ellers til salærforskriften med kommentarer i departementets veileder av 1. januar 2020.

Det fremgår av rettshjelploven § 3 annet ledd annet punktum at en advokat ikke kan kreve eller motta ytterligere vederlag av klienten for arbeid som betales av det offentlige.

Dette betyr for det første at advokaten ikke kan kreve betaling etter høyere timesatser enn den offentlige salærsatsen. En advokat som tar på seg et oppdrag som dekkes etter rettshjelploven kan dermed ikke kreve en eventuell differanse mellom den offentlige og sin ordinære salærsats fra klienten.

Bestemmelsen er også til hinder for å kreve salær basert på advokatens ordinære satser når den part som tilkjennes saksomkostninger er innvilget fri sakførsel. Retten kan ikke ilegge høyere saksomkostninger enn hva som følger av den benefiserte satsen. Det vises til Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 23.5.1990 (Rt.1990 side 581), jf. også Rt. 2009 side 265 avsnitt 72-73 og HR-2013-1828-U.

Rettshjelploven § 3 innebærer dessuten at advokaten ikke kan kreve betaling for flere timer enn det salærfastsettende myndighet dekker som et rimelig antall timer i saken. Dette får først og fremst betydning i de tilfeller der det foreligger en salærfastsetting med utgangspunkt i advokatens arbeidsoppgave. Dersom arbeidet ikke er honorert fullt ut fordi det overstiger det som er rimelig og nødvendig etter salærforskriften § 7, kan det overskytende ikke kreves betalt av klienten. Tilsvarende gjelder hvor et rettsråd i utgangspunktet betales med en stykkpris, men hvor advokaten arbeider utover det som dekkes av stykkprisen (det dobbelte av stykkprissatsen) og statsforvalteren ikke finner grunn til å dekke denne bistanden.

Dersom klienten ønsker å gå videre med saken, etter at advokaten har avsluttet sin bistand under rettshjelpordningen, er rettshjelploven § 3 annet ledd annet punktum likevel ikke til hinder for at det inngås en ny avtale mellom advokat og klient om fremtidig bistand. Det er dermed anledning til å avtale at klienten selv betaler for ytterligere bistand dersom statsforvalteren har avslått en søknad om utvidet fritt rettsråd. Ved en avtale om ytterligere bistand må advokaten uttrykkelig gjøre klienten oppmerksom på at det fremtidige arbeidet ikke dekkes under ordningen med fri rettshjelp, og bør sørge for at dette blir dokumentert.

Det forekommer at en advokat har ett oppdrag som i utgangspunktet faller inn under fri rettshjelp, men der klienten i tillegg ber om annen bistand som ikke faller inn under rettshjelpordningen. Dersom det er helt atskilte oppdrag, oppstår det i praksis ingen problemer. Advokaten må da presisere overfor klienten hva som ikke faller inn under fri rettshjelp, og klienten betaler for denne bistanden uten at dette rammes av rettshjelploven § 3. I enkelte tilfeller kan oppdraget ha en viss tilknytning til saken som dekkes av fri rettshjelp, men slik at det ikke vil dekkes av det offentlige. Dette kan f.eks. gjelde omfattende "sjesorg", mediehåndtering eller annet som ikke er direkte nødvendig for å utføre det juridiske oppdraget. I disse tilfeller må advokaten gjøre klienten oppmerksom på at dette arbeidet ikke faller inn under ordningen med fri rettshjelp, og bør sørge for at dette blir dokumentert. Dersom klienten er villig til å betale for hjelpen av egne midler, kan dette skje uten hinder av § 3. En nærmere presisering av hvilket arbeid som kan dekkes av det offentlige, er gitt i kommentarene til salærforskriften pkt. 7.3, jf. Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020.

I Rt. 1984 side 1469 har Høyesteretts kjæremålsutvalg lagt til grunn at rettshjelploven § 3 ikke får anvendelse i et tilfelle hvor det er gitt etterbevilling til fri rettshjelp med et timetall som er lavere enn det som allerede var påløpt da bevillingen ble gitt. Kjæremålsutvalget uttalte at det i utgangspunktet ikke kan antas at en etterbevilling får virkning for et allerede forfalt salærkrav fastsatt ved rettsforlik mellom advokat og klient.

2.9 BOSTEDSFORBEHOLD

Etter rettshjelploven § 3 tredje ledd dekker det offentlige ikke merutgifter som følge av at det i saker for domstolene er valgt advokat med kontor utenfor rettskretsen. I andre saker, herunder saker for barneverns- og helsenemnda betales ikke merutgifter som følge av at det er valgt en advokat eller rettshjelper utenfor rimelig nærhet av rettshjelpmottakerens bopel eller oppholdssted.

Reglene om bostedsforbehold gjelder fri rettshjelp generelt, dvs. også i saker hvor fri sakførsel eller fritt rettsråd gis uten behovsprøving.

Salærfastsettende myndighet kan i spesielle tilfeller oppheve bostedsforbeholdet, jf. rettshjelploven § 3 siste ledd og salærforskriften § 9 tredje ledd. Søknad om opphevelse av bostedsforbeholdet skal som hovedregel fremmes før bistanden ytes, jf. salærforskriften § 9 fjerde ledd. Dette er i praksis forstått slik at det må søkes før utgiften påløper. Da bostedsforbeholdet innebærer at det kan påløpe ekstra utgifter for klienten, er det viktig at advokaten så snart som mulig undersøker om avstanden rammes av bostedsforbeholdet. Er advokaten i tvil om vedkommende har kontor i rimelig nærhet av rettshjelpmottakerens bopel eller oppholdssted, skal dette tas opp med den salærfastsettende myndighet. I saker for domstolen skal retten vurdere opphevelse av bostedsforbeholdet ved oppnevning av prosessfullmektig. Dette gjelder også i de tilfellene hvor det er statsforvalteren som har kompetanse til å innvilge fri sakførsel. Ved vurderingen av om bostedsforbeholdet skal oppheves skal det foretas en skjønnsmessig vurdering. For nærmere detaljer vises det til Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020 til salærforskriften pkt. 9.2 og 9.3 om opphevelse av bostedsforbeholdet.

Det føres generelt en restriktiv praksis når det gjelder opphevelse av bostedsforbeholdet. I sak for barneverns- og helsenemnda vil sakens art, omfang og vanskelighetsgrad som hovedregel ikke i seg selv være tilstrekkelig grunn til å oppheve bostedsforbeholdet. Dette idet denne typen saker i alminnelighet har stor betydning for den det gjelder, og fordi det forutsettes at de fleste advokater vil kunne påta seg et oppdrag i en barnevernssak.

I vurderingen av om det er grunn til å oppheve bostedsforbeholdet skal det tas utgangspunkt i merkostnadenes størrelse, herunder skal det vurderes hvor mye dyrere det vil bli å benytte den aktuelle advokaten enn en advokat fra søkers nærområde. Jo større merutgifter desto sterkere grunner må foreligge for å oppheve bostedsforbeholdet. Dersom merutgiftene er betydelige, skal bostedsforbeholdet kun helt unntaksvis oppheves. I vurderingen ses det bl.a. hen til om det er advokater i nærområdet som har erfaring fra barnevernssaker og om advokatrelasjonen ble etablert som følge av at klienten tidligere var bosatt i nærheten av advokaten. Merutgiftene ved valg av advokat fra et sted hvor klienten hverken oppholder seg eller hvor saken skal opp, dekkes i alminnelighet ikke. Det ses ellers hen til om advokaten har representert vedkommende flere ganger i samme sak, og om det er spesielle forhold ved klienten som tilsier at den aktuelle advokaten bør benyttes.

2.10 ADVOKATSKIFTE

2.10.1 Generelt

Omtalen av advokatskifte gjelder i hovedsak for fritt rettsråd. Retningslinjene er likevel relevante også ved advokatskifte i fri sakførselsaker. Dette gjelder spesielt pkt. 2.10.4 flg.

Etter rettshjelplovens system er utgangspunktet at det offentlige skal dekke utgifter til bistand fra én advokat én gang i én og samme sak, jf. pkt. 2.1. Den som har krav på fri rettshjelp, står i prinsippet fritt med hensyn til hvilken advokat vedkommende vil benytte og om vedkommende ønsker å bytte advokat

underveis i saken. Hvis han eller hun velger å bytte advokat, må vedkommende imidlertid i utgangspunktet selv dekke merutgiftene ved et slikt skifte.

Fordi klienten som hovedregel selv må betale merutgiftene ved å skifte advokat, vil det alltid være en risiko for en advokat og bistå en klient som tidligere har benyttet en annen advokat i en sak hvor det er innvilget fri rettshjelp. I kommentarene til stykkprisforskriften § 3 første ledd, jf. Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, fremgår at det er den advokaten som overtar en sak som plikter å undersøke om søker tidligere har vært bistått av en annen advokat i saken. Dersom så er tilfelle og klienten ønsker fri rettshjelp også i forbindelse med bistand fra den advokaten som overtar saken, skal det fremmes en søknad om skifte av advokat til statsforvalteren. En advokat som blir oppsøkt av en klient som ønsker å skifte advokat må derfor få kartlagt omfanget av tidligere advokats arbeid. Dersom det anses å være behov for ytterligere bistand, må den advokaten som overtar saken sørge for forhåndsgodkjennelse av statsforvalteren. Dette medfører forutberegnelighet både for klient og advokat. Det er dermed advokatens risiko dersom vedkommende påtar seg et oppdrag i en sak hvor klienten tidligere har vært bistått av en annen advokat. Denne risikoen er ikke ubetydelig, idet det i praksis er lagt til grunn at det ikke skal være kulant å bytte advokat, med mindre klienten selv dekker merkostnadene. Dette følger av kommentarene til stykkprisforskriften § 3 første ledd for så vidt gjelder asylsakene, men er i praksis ansett å gjelde generelt i alle sakstyper, se Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020.

2.10.2 Hva er et advokatskifte og hvilke regler gjelder

Med advokatskifte menes skifte av advokat innenfor et og samme rettsrådsoppdrag. Et rettsrådsoppdrag anses som et saksforhold som dekkes av en egen stykkprissats eller av en utvidet bevilling. På saksområder hvor det er flere stykkpriser som er ment å dekke bistand på ulike stadier i en sak, anses det ikke som et advokatskifte når en ny advokat overtar saken på et nytt stykkprisstadium. Det vil f.eks. være tilfelle i saker om voldsoffererstatning hvor en advokat bistår med søknad og en annen med klage. Dette anses ikke som et advokatskifte og begge advokatene skal ha betalt etter stykkprisforskriften, jf. § 3 første ledd første punktum. Tilsvarende gjelder i utlendingssaker hvor forskjellige advokater bistår på ulike stykkprisstadier i saken.

Stykkprisforskriften § 3 første ledd regulerer skifte av advokat i fritt rettsrådssaker. Det fremgår her at ved skifte av advokat skal salær til den advokat som først påtar seg et fritt rettsrådsoppdrag fastsettes etter stykkprisforskriften. Den første advokaten skal dermed ha betalt med en «vanlig» eller «liten» stykkpris, avhengig av hvor mye advokaten har jobbet med saken. Dersom det er innvilget utvidet fritt rettsråd, skal salæret fastsettes skjønnsmessig etter salærforskriften § 7, jf. rettshjelpforskriften § 3-5. Salæret til den advokaten som overtar saken skal betales etter reglene om skifte av advokat i salærforskriften. Advokat nr. 2 skal med andre ord ha et skjønnsmessig salær, der det vurderes en avkortning etter salærforskriften § 12. Også ved skifte av advokat i fri sakførelssaker fastsettes salæret etter reglene i salærforskriften § 12, jf. stykkprisforskriften § 3 annet ledd første punktum.

Det fremgår av salærforskriften § 12 første ledd at det ved et advokatskifte som hovedregel skal foretas en skjønnsmessig avkortning i den nye advokatens salær. I kommentarene til bestemmelsen, i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, er det presisert at avkortningen i utgangspunktet skal svare til det arbeid som er utført før skifte fant sted. Det betyr at forskriften legger opp til en ordning der det i utgangspunktet skal gjøres full avkortning i salæret til advokat nr. 2. Dette fordi formålet med salærforskriften § 12 er at det offentlige ikke skal påføres merutgifter ved et advokatskifte. Slike utgifter skal som den klare hovedregel ikke dekkes av det offentlige, men av klienten.

Fra hovedregelen om at det skal gjøres full avkortning, gjelder to unntak. For det første hvor klienten har en berettiget grunn til å skifte advokat og for det andre hvor man etter en konkret skjønnsmessig rimelighetsvurdering kommer til at det offentlige bør dekke deler av merutgiftene ved skiftet. Dette er omtalt under pkt. 2.10.4.

2.10.3 Full avkortning i stykkprissaker

I fritt rettsrådssaker som kun betales med en stykkpris, dvs. hvor det ikke er grunnlag for å gi en utvidet bevilling, er også hovedregelen at det skal gjøres full avkortning. Formålet er å unngå at det offentlige belastes med merutgifter ved et advokatskifte, dvs. forhindre at det offentlige betaler to ganger for samme arbeid. For å oppnå full avkortning i stykkprissakene skal hele stykkprisen som er betalt til den første advokaten trekkes fra salæret til den advokaten som overtar saken. Det betyr i praksis at dersom søker allerede er innvilget en stykkpris i en sak hvor vedkommende ønsker å skifte advokat, så dekkes ikke ytterligere advokatbistand, før søker eventuelt har krav på en utvidet rettsrådsbevilling. Søker må dermed enten forholde seg til den advokaten som har krav på stykkprisen eller selv betale utgiftene til ny advokat.

I de tilfeller hvor den første advokaten har fått betalt med en liten stykkpris, jf. stykkprisforskriften § 5 første ledd, skal 1,5 timer trekkes fra salæret til den advokaten som overtar saken. I motsetning til i de sakene hvor det er utbetalt en vanlig stykkpris, vil det i saker hvor det bare er betalt en liten stykkpris, være rom for at advokat nr. 2 kan få noe betalt, selv om vilkårene for utvidet bevilling ikke er oppfylt. I praksis kan advokat nr. 2 få betalt vanlig stykkpris minus 1,5 timer.

2.10.4 Unntak fra hovedregelen om full avkortning

Berettiget skifte

Det følger av kommentarene til salærforskriften § 12, i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, at det kan gjøres unntak fra utgangspunktet om full avkortning dersom parten er uten skyld i skiftet. Det vil bl.a. være tilfelle hvor advokaten trekker seg uten at det er begrunnet i klientens forhold, f.eks. ved advokatens sykdom eller dødsfall. Det fremgår videre av kommentarene at permisjoner, styrt avvikling og betydelig arbeidspress ikke er en berettiget grunn til å skifte advokat. Høyesterett har imidlertid i Rt. 2010 side 1192 uttalt at skifte av advokat som følge av fødselspermisjon er utenfor søkerens kontroll og at det ikke er rimelig å gjøre avkortning i en slik situasjon. Det må kunne legges til grunn at det samme etter en konkret vurdering vil gjelde for andre permisjoner av lengre varighet, ved avvikling av advokatpraksis, stort arbeidspress og andre situasjoner som klart er utenfor søkerens kontroll. Justis- og beredskapsdepartementet har uttalt at det kan være grunn til å gjennomgå kommentarene til § 12 med sikte på å gjøre endringer bl.a. på dette punkt.

Skjønnsmessig rimelighetsvurdering

Unntak fra full avkortning kan også helt unntaksvis være aktuelt selv om et skifte ikke er berettiget etter salærforskriften.

Justis- og beredskapsdepartementet har uttalt «at kommentarene til forskriften er et uttrykk for at den skjønnsmessige vurderingen etter § 12 etter omstendighetene – og unntaksvis – vil kunne lede til at det ikke gjøres fradrag for alle merkostnadene/hele stykkprisen selv om skiftet ikke er berettiget. I vurderingen vil lovens formål om å sikre partens behov for nødvendig juridisk bistand etter vår oppfatning stå sentralt».

I vurderingen av om det er grunn til å gjøre unntak fra full avkortning, må man derfor stille spørsmål om klienten har fått den bistand som er rimelig etter rettshjelpssystemet. Det er i den forbindelse viktig å ta i betraktning at det er nødvendig juridisk bistand som skal dekkes og at det er søkerens grunnleggende rettssikkerhet som skal ivaretas etter rettshjelploven.

De fleste advokatskifter skjer fordi klienten ikke er fornøyd med advokaten, oppfølgingen av saken eller resultatet av bistanden. Ved slike skifter er regelen at det skal gjøres full avkortning. Situasjonen kan likevel være slik at advokaten ikke bistår med et minimum av det man må forvente, f.eks. ikke mulig å få tak i, følger ikke opp på noen måte eller har utført et direkte kritikkverdig arbeid. Slike grove overtramp er sjeldne og må dokumenteres eller sannsynliggjøres for at det skal være aktuelt å gjøre unntak fra full avkortning ut fra en skjønnsmessig rimelighetsvurdering. Det er ikke tilstrekkelig at klienten gir uttrykk for at vedkommende ikke er fornøyd med sin første advokat.

Det kan også være grunn til å gjøre unntak fra full avkortning dersom det sannsynliggjøres at det er helt nødvendig med f.eks. en kvinnelig advokat, spesialist eller ny advokat fordi advokaten eller klienten har flyttet og det er behov for direkte kontakt mellom klient og advokat. Sistnevnte vil f.eks. kunne være aktuelt hvor klienten har psykiske eller fysiske problemer som gjør det vanskelig å ha kontakt via telefon eller e-post.

2.10.5 Salærfastsettelsen ved advokatskifte

Berettiget skifte

Når et advokatskifte er berettiget skal det offentlige betale for merarbeidet/merutgiftene ved skiftet. Det innebærer at det ikke skal gjøres avkortning etter salærforskriften § 12 selv om klienten har skiftet advokat. Dette gjelder både i stykkprissaker og i saker hvor det er gitt en utvidet bevilling. Tilsvarende gjelder i fri sakførselssaker.

I de tilfellene hvor skiftet er berettiget skal salærfastsettende myndighet dermed behandle saken etter salærforskriften § 7, og vurdere hva som er rimelig og nødvendig gjenstående arbeid i saken. Denne vurderingen vil først og fremst skille seg fra andre § 7 vurderinger ved at det må ses hen til om den første advokaten allerede har utført arbeid i saken som det åpenbart ikke er nødvendig å utføre på nytt.

I stykkprissaker setter stykkprissystemet visse grenser for hva som kan betales til advokat nr. 2. Søker får ikke, ved å bytte advokat, krav på å få dekket et timetall som om vedkommende hadde fått en utvidet bevilling. Rettshjelpforskriften § 3-5 stiller klare vilkår og setter dermed grenser for når søker har krav på mer enn en stykkpris. Praksis er derfor at man aldri skal betale advokat nr. 2 mer enn stykkpris dersom det ikke er grunnlag for å gi en utvidet bevilling. Dette betyr at søker maksimalt kan få innvilget to ganger stykkprisen i en sak hvor skiftet er berettiget, men det ikke er gitt utvidet bevilling.

Ikke berettiget skifte, herunder salærfastsettelse etter en skjønnsmessig rimelighetsvurdering:

Når et skifte ikke er berettiget skal det alltid vurderes om det er grunnlag for å gjøre en avkortning etter salærforskriften § 12. Dette gjelder også i de tilfellene hvor man godtar et skifte ut fra en konkret skjønnsmessig rimelighetsvurdering, idet dette ikke er et berettiget skifte etter salærforskriften. Avkortning etter § 12 skal vurderes både i stykkprissaker og i saker hvor det er gitt en utvidet bevilling. Det samme gjelder i fri sakførselssaker.

Avkortning i stykkprissakene er omtalt under pkt. 2.10.3. Det fremgår her at hele stykkprisen som er betalt til den første advokaten skal trekkes fra salæret til den advokaten som overtar saken når skiftet ikke er berettiget.

I saker hvor det er gitt en utvidet bevilling er situasjonen en annen. Hovedregelen er også her at det skal gjøres en skjønnsmessig avkortning i den nye advokatens salær, og at avkortningen i utgangspunktet skal svare til det arbeidet som er utført før skifte fant sted, dvs. full avkortning. Men mens full avkortning i stykkprissaker betyr at det er stykkprisen den første advokaten har fått utbetalt som skal trekkes fra salæret til den som overtar, er dette ikke fremgangsmåten i saker hvor det er gitt en utvidet bevilling. I slike tilfeller skal det gjøres en konkret vurdering, der formålet er å komme frem til et resultat som gjør at man unngår merutgifter for det offentlige.

For å oppnå full avkortning skal det i praksis gjøres fradrag for: 1) merarbeidet med å sette seg inn i saken og 2) det arbeidet som den første advokaten har utført og som den som overtar saken utfører på nytt. Det er dobbeltarbeidet som ikke skal betales to ganger. Ved å trekke fra det arbeidet som er gjort to ganger, unngår man at det offentlige betaler to ganger for samme arbeid, dvs. at man unngår merutgifter ved advokatskifte.

I vurderingen av hvor stor avkortning som skal gjøres i salæret til den advokaten som overtar saken, skal det legges vekt på om det arbeidet vedkommende har utført faktisk er det samme som det den første advokaten har utført. Dersom det fremgår av advokatens timeliste at han eller hun i liten grad har utført det samme arbeidet, men kun fortsatt og videreført saken, er det ikke rimelig å gjøre fradrag for alt arbeidet som er utført av den første advokaten. Dette kan f.eks. være situasjonen hvor klienten har

fått en utvidet bevilling til fritt rettsråd og bytter advokat i den forbindelse. Dersom den nye advokaten kun viderefører det arbeidet som ble utført på stykkprisstadiet, er det ikke grunn til å avkorte salæret som følge av advokatskiftet. Dette i motsetning til de tilfeller hvor den nye advokaten utfører samme arbeid som tidligere er utført i saken. Det vises til at det er merkostnadene ved et advokatskifte som ikke skal dekkes av det offentlige, og at det ikke vil påløpe merutgifter dersom det ikke er det samme eller tilsvarende arbeid som utføres av den advokaten som overtar saken.

Selv om hovedregelen er at det skal gjøres full avkortning for alt dobbeltarbeid, så gir salærforskriften § 12 hjemmel til å begrense denne avkortningen. Det følger av forskriften at det skal gjøres en skjønnsmessig avkortning i den nye advokatens salær. Det står videre i kommentarene til bestemmelsen i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020 at det skal utvises et rimelig skjønn der det bl.a. ses hen til sakens omfang og kompleksitet. Justis- og beredskapsdepartementet har som nevnt også uttalt at disse kommentarene er et uttrykk for at den skjønnsmessige vurderingen etter § 12 etter omstendighetene – og unntaksvis – vil kunne lede til at det ikke gjøres fradrag for alle merkostnadene/ hele stykkprisen selv om skiftet ikke er berettiget.

I vurderingen av om det er grunn til å gjøre unntak fra hovedregelen om full avkortning vil, som nevnt under pkt. 2.10.4 lovens formål om å sikre partens behov for nødvendig juridisk bistand stå sentralt. Spørsmålet er om klienten har fått den bistand som er rimelig etter rettshjelpssystemet. I den forbindelse er det grunn til å minne om at dette unntaket er ment å være en sikkerhetsventil for de klare unntakstilfeller hvor søker ikke har fått ivaretatt sitt grunnleggende rettssikkerhetsbehov, og dette er tilstrekkelig sannsynliggjort.

Det må også stilles spørsmål om det er rimelig at den advokat som overtar en sak, får dekket noe av arbeidet med å sette seg inn i saken, herunder om det er behov for at advokat nr. 2 setter seg inn i det arbeidet som er utført av den første advokaten. Jo større og mer komplisert en sak er, jo større grunn vil det kunne være til å dekke noe merarbeid med å sette seg inn i saken.

I vurderingen av om det er grunn til å gjøre unntak fra full avkortning, skal det ikke bare ses hen til sakens størrelse og vanskelighetsgrad, men også til tidspunktet for skiftet og hvilket arbeid som er utført av de respektive advokatene. Når skiftet skjer på et tidspunkt hvor den første advokaten kun har arbeidet relativt få timer med saken, vil det sjeldent være rimelig å gjøre unntak fra hovedregelen om full avkortning. Når advokatskiftet derimot skjer etter at den første advokaten har arbeidet i lengre tid med en spesielt omfattende og komplisert sak, kan det være større grunn til å dekke et mindre antall timer, slik at den advokaten som overtar saken kan sette seg inn i den. Det må her foretas en konkret rimelighetsvurdering.

Det er ikke aktuelt å gjøre unntak fra utgangspunktet om full avkortning, dersom det er foretatt flere skifter av advokat i samme sak. Hyppige skifter tilsier avkortning tilsvarende det arbeid som er utført før skiftet fant sted, jf. kommentarene til salærforskriften § 12 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020..

Etter å ha vurdert avkortning etter § 12 skal det alltid foretas en alminnelig salærfastsettelse etter § 7. Det er viktig at det klart fremgår av vedtaket, om reduksjonen av salæret er foretatt med hjemmel i salærforskriften § 12 eller § 7, jf. pkt. 2.10.6.

2.10.6 Forholdet til rettshjelploven § 3 annet ledd annet punktum

Ved et advokatskifte skal det som regel gjøres en avkortning i den nye advokatens salær for å unngå at det offentlige belastes med merutgifter. I praksis er det lagt til grunn at søker selv må dekke disse merutgiftene. Dette er arbeid som ikke betales av det offentlige i form av fri rettshjelp. Rettshjelploven § 3, jf. pkt. 2.8, er dermed heller ikke til hinder for at advokaten krever merkostnadene som følge av advokatskiftet dekket av søkeren. Hensynet bak denne løsningen er at søker skal få en reell mulighet til å velge å skifte advokat.

For å unngå misforståelser er det viktig at en advokat som vurderer å overta en fri rettshjelpsak uttrykkelig informerer søkeren om at vedkommende vil risikere å måtte dekke meromkostningene ved skiftet selv, og etter advokatens egen sats. Det er også viktig at det i salærvedtaket kommer klart frem om salærreduksjon/avkortningen er gjort med hjemmel i salærforskriften § 12 eller § 7. Dette fordi

avkortning etter § 12 som nevnt kan kreves dekket av klienten (kun for det timetall salæret er redusert med) mens avkortning etter § 7 ikke kan kreves dekket.

2.11 REFUSJON AV DET OFFENTLIGES UTGIFTER

Rettshjelploven § 8 første ledd regulerer adgangen til å kreve hel eller delvis refusjon av det offentliges utgifter til fri retts hjelp. Det er det organet som har innvilget fri retts hjelp som skal vurdere om refusjon skal kreves, og med hvilket beløp. Når det er en advokat eller retts hjelper som har innvilget retts hjelp, har departementet kompetanse til å kreve refusjon. Denne kompetansen er delegert til statsforvalteren jf. retts hjelpforskriften § 2-4.

Vilkåret for å kreve refusjon er at søkerens økonomiske stilling er vesentlig bedret gjennom retts hjelpbistanden, dvs. at bedringen må være betydelig, og en direkte følge av den retts hjelpen som er gitt.

Det er gjort unntak i loven for de tilfellene hvor særlige forhold gjør det urimelig å kreve at utgiftene til retts hjelp blir dekket av søkeren. I vurderingen skal det tas hensyn til alle forhold av betydning for retts hjelpmottakeren. Det skal bl.a. legges vekt på sakens art, herunder årsaken til og karakteren av den økonomiske forbedringen. Det skal også legges vekt på den fysiske og psykiske helsetilstanden og familiesituasjonen til den som har mottatt fri retts hjelp. I tillegg skal det ses hen til om retts hjelpen er gitt etter dispensasjon fra de økonomiske vilkårene, i hvilken grad bedringen fører til at inntekts- eller formuesgrensene overskrides og i hvor stor grad den økonomiske stillingen er bedret i forhold til størrelsen på retts hjelpen som er innvilget. Det må generelt kreves en større forbedring av økonomien for å kreve refusjon av en fri sakførsel enn en fritt retts rådsbevilling.

Det er ikke rimelig å kreve refusjon i fri sakførselssaker der søkeren får tilkjent personskadeerstatning uten at utgifter til advokatbistand dekkes særskilt, og saken har vært så omfattende at utgiftene til retts hjelp utgjør en vesentlig del av erstatningsbeløpet. Det vil vanligvis heller ikke være aktuelt å kreve refusjon hvis saken gjelder erstatning til etterlatte for tap av forsørger eller i skiftesaker hvor det er utvilsomt at beløpet i sin helhet vil gå med til å skaffe ny bolig som ikke er ekstraordinært kostbar. Refusjon kan likevel være aktuelt når vedkommende får sin økonomiske situasjon vesentlig forbedret som følge av et skifteoppgjør, f.eks. ved en større kontantutbetaling som ikke er tiltenkt ny bolig. På grunn av store fradragsposter kan nettoformuen bli negativ til tross for kontantutbetalingen. Det vil da kunne være rimelig å kreve refusjon dersom likviditeten er vesentlig forbedret.

I oppsigelsessaker etter arbeidsmiljøloven kan det også være aktuelt med refusjon dersom det oppnås en vesentlig erstatning. Her må man være oppmerksom på at erstatningen skal dekke tapt arbeidsfortjeneste. Dersom erstatningen er så høy at vedkommende ikke ville oppfylt de økonomiske vilkårene for fri retts hjelp, kan det være aktuelt å kreve refusjon.

Dersom det kan bli aktuelt å kreve refusjon, bør den som søker retts hjelp om mulig bli varselet om dette allerede ved innvilgelsen av fri retts hjelp. Ett krav om refusjon bør ikke komme som en overraskelse på søker, men kan kreves selv om søkeren ikke er informert om refusjonsadgangen.

For at det skal være praktisk mulig å gjennomføre refusjonsforbeholdet, må advokaten/retts hjelperen/klienten informere innvilgende myndighet om utfallet av retts hjelpen. I de tilfellene resultatet av retts rådet er klart på det tidspunktet advokaten sender inn salæroppgaven, skal resultatet av retts rådet fremgå av en egen rubrikk i arbeidsoppgaven. Dersom resultatet av retts rådet først blir klart etter at arbeidsoppgaven er innsendt, skal det gis en egen underretning om dette. Innvilgende myndighet skal informere retts hjelpsøkeren/advokaten/retts hjelperen om denne plikten.

I de tilfellene hvor advokaten mottar oppgjør i saken på vegne av klienten, vil det, dersom refusjon kan være aktuelt, være naturlig at advokaten holder tilbake et beløp tilsvarende salærkravet i påvente av myndighetenes avgjørelse av refusjonsspørsmålet.

Det er i praksis lagt til grunn at § 8 første ledd også kan anvendes hvor salæret ikke er utbetalt på det tidspunktet den som er innvilget fri retts hjelp får en vesentlig bedret økonomisk stilling. Det er i slike tilfeller anledning til å utbetale salæret til advokaten og kreve refusjon fra klient.

2.12 ADGANGEN TIL Å TREKKE TILBAKE BEVILLING TIL FRI RETTSHJELP

Etter rettshjelploven § 8 tredje ledd kan en bevilling til fri rettshjelp trekkes tilbake dersom det er gitt ufullstendige eller uriktige opplysninger om søkerens økonomiske situasjon, eller dersom søkerens økonomiske situasjon er vesentlig bedret før rettshjelpen er avsluttet. Det er den offentlige instans som har innvilget fri rettshjelp som har kompetanse til å trekke tilbake bevillingen, jf. første ledd og pkt. 2.11.

Bestemmelsen gjelder både i de tilfellene det er innvilget fritt rettsråd og fri sakførsel, herunder fritak for rettsgebyr. For at bevillingen skal kunne trekkes tilbake, er det likevel en forutsetning at bistanden er innvilget etter økonomisk behovsprøving. Søkeren skal gjøres oppmerksom på adgangen til tilbakekall i forbindelse med at søknaden innvilges.

Den som søker om fri rettshjelp, vil kunne risikere å miste bevillingen dersom det er gitt ufullstendige eller uriktige opplysninger om den økonomiske situasjonen eller dersom opplysninger om denne er holdt tilbake. Ved uriktige eller ufullstendige opplysninger om søkerens økonomiske situasjon på søknadstidspunktet, trekkes bevillingen tilbake med virkning fra innvilgelsestidspunktet.

Etter § 8 tredje ledd kan en bevilling til fri rettshjelp også trekkes tilbake dersom søkerens økonomiske situasjon er vesentlig bedret før rettshjelpen er avsluttet. Den som har fått innvilget fri rettshjelp må i utgangspunktet kunne regne med at bevillingen står ved lag. Det betyr at det skal en del til for å trekke den tilbake. Tilbakekall vil derfor bare være aktuelt hvor det fremstår som urimelig at rettshjelpordningen skal dekke bistanden. Dette vil bare rent unntaksvis være aktuelt.

Bestemmelsen gjelder uavhengig av årsaken til bedringen. Det kan f.eks. være aktuelt å trekke tilbake bevillingen når rettshjelpmottakeren i perioden bistanden gis, får en årsinntekt som i vesentlig grad overstiger inntektsvilkårene for fri rettshjelp. Det at en arbeidsledig får jobb, og ved dette en antatt årlig inntekt over den økonomiske grensen for fri rettshjelp, er i seg selv ikke nok til at rettshjelp som er bevilget skal trekkes tilbake. Likeledes kan en bevilling trekkes tilbake dersom søker får en formue som overskrider formuesgrensen, særlig om denne består i likvide midler. Når det gjelder vurderingen vises det for øvrig til det som fremgår under pkt. 2.11 om refusjon av det offentliges utgifter.

Søkeren kan pålegges å legge frem nye økonomiske opplysninger dersom det synes å ha vært en vesentlig endring i den økonomiske situasjon. Slike opplysninger skal gis i forbindelse med at advokaten sender sin arbeidsoppgave. Et eventuelt tilbakekall av bevillingen får virkning fra det tidspunkt økonomien bedret seg.

I de tilfellene hvor salæret allerede er utbetalt, skal Statens innkrevingsentral inndrive kravet i tråd med det vedtak som fattes, jf. rettshjelploven § 8 tredje jf. annet ledd. Et tilbakekall av bevillingen skal ikke være advokatens risiko. Krav om tilbakebetaling skal rettes direkte mot den private part. Det er derfor viktig at advokaten informerer klienten om muligheten for at bevillingen kan bli tilbakekalt.

2.13 KLAGE OG ANKE

Enkeltvedtak etter rettshjelploven kan påklages. Forvaltningsloven og dens klageregler får anvendelse for alle vedtak som er truffet av et forvaltningsorgan. Også klager over vedtak fra domstolene og Trygderetten, skal behandles etter reglene i forvaltningsloven kap. VI, jf. rettshjelploven § 26.

Klagefristen er 3 uker. Justis- og beredskapsdepartementet er klageinstans for alle vedtak som ikke er truffet av en domstol, jf. § 27. Departementet har delegert denne kompetansen til Statens sivilrettsforvaltning, jf. rundskriv G-06/2006. Når søkeren ikke får fullt medhold, skal han gjøres oppmerksom på klageadgangen og klagefristen.

Klage over domstolens avgjørelser etter rettshjelploven er gjenstand for anke, jf. rettshjelploven § 27 og salærforskriften § 13 første ledd.

3 LOVENS SUBSIDIÆRE KARAKTER

3.1 Generelt

I tillegg til at rettshjelp bare er aktuell når søker ikke kan ivareta egne interesser, jf. § 1 og pkt. 2.1, inneholder rettshjelploven § 5 første ledd en generell bestemmelse om lovens subsidiære karakter. Bestemmelsen innebærer at loven er subsidiær i forhold til alle andre ordninger som dekker eller erstatter juridisk bistand. De sakstypene som er positivt nevnt er ikke ment å være uttømmende, men er eksempler på de mest praktiske alternativene for hvilke andre ordninger som må tas i betraktning før det kan bli aktuelt med fri rettshjelp.

Lovens subsidiære karakter skal praktiseres absolutt. Kan utgiftene til rettshjelp dekkes under andre ordninger eller kan man få gratis juridisk bistand fra andre, vil utgiftene ikke kunne dekkes etter rettshjelploven. Unntak gjelder for dekning av utgifter til klage i utlendingssak etter rettshjelploven § 11 første ledd nr. 1, se pkt. 3.4 om forvaltningsloven § 36.

Lovens § 5 annet ledd presiserer at hvor andre ordninger bare delvis dekker søkerens rettshjelputgifter eller rettshjelpbehov, kan de overskytende utgiftene søkes dekket etter rettshjelplovens ordinære regler. Det samme vil gjelde eventuelle egenandeler, for eksempel ved bruk av rettshjelpsforsikring. At overskytende utgifter kan dekkes” etter denne lov”, betyr at de alminnelige vilkårene i rettshjelploven må være oppfylt.

3.2 Oppnevning av forsvarer eller bistandsadvokat etter straffeprosessloven

Straffeprosessloven kap. 9 har regler om oppnevning av forsvarer på det offentliges bekostning i saker om idømming av straff. I tillegg til den ubetingede rett til forsvarer siktede har i enkelte slike saker, gir straffeprosessloven § 100 annet ledd adgang til å få oppnevnt forsvarer dersom” særlige grunner taler for det”. Det følger av rettshjelploven § 5 at straffeprosesslovens regler om forsvareroppnevning på det offentliges bekostning skal være uttømmende når det gjelder offentlige støtte til advokatbistand i slike saker. Det samme gjelder straffeprosessloven kap. 9 a om fornærmedes rett til bistandsadvokat i saksforhold som nevnt i lovens § 107 a. Når vilkårene for å få oppnevnt forsvarer eller bistandsadvokat etter disse ordningene ikke er oppfylt, vil heller ikke rettshjelploven kunne dekke slike utgifter. Fornærmede har likevel rett til fritt rettsråd for å vurdere forhold av betydning for anmeldelse, jf. rettshjelploven § 11 første ledd nr. 6. Den som har vært utsatt for tvangsekteskap eller forsøk på sådan, men hvor saken ikke blir anmeldt, har også krav på samme bistand etter rettshjelploven som vedkommende ville ha fått etter bistandsadvokatordningen, om saken hadde blitt anmeldt.

Når det gjelder saker om fullbyrding av straff anses normalt det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt å gi tilstrekkelig bistand, jf. pkt. 3.6. Ellers vises det til pkt. 6.5.2 om fritt rettsråd i enkelte saker som relaterer seg til idømming og fullbyrding av straff.

3.3 Private forsikringer som omfatter rettshjelp

Loven er subsidiær i de tilfellene der det er tegnet en forsikring som dekker det aktuelle saksområdet.

Både forsikringsegenandelen og utgifter utover det som dekkes av rettshjelpsforsikringen kan likevel søkes dekket etter rettshjelploven, jf. § 5 annet ledd. Slik dekning forutsetter at de alminnelige vilkårene for fri rettshjelp er oppfylt, slik at søker har krav på fri rettshjelp i saken, jf. pkt. 3.1.

Det følger av rettshjelploven § 1 annet ledd at fri rettshjelp kan innvilges helt eller delvis. Når det gjelder forsikringsegenandelen, er det i utgangspunktet den faktiske egenandelen som forsikringsselskapet krever av søkeren som kan kreves dekket. Dette fordi dekning av egenandelen er en nødvendig forutsetning for at vedkommende skal kunne nyttiggjøre seg av forsikringen. Det vil dessuten som regel være rimeligere for det offentlige å dekke forsikringsegenandelen enn å innvilge fri rettshjelp fullt ut.

Når forsikringsegenandelen gjelder en fri sakførselssak vil det i alminnelighet være rimeligere for det offentlige å dekke egenandelen, enn å innvilge fri sakførsel i saken. Dette vil være alternativet dersom vilkårene for fri sakførsel etter rettshjelploven § 16 annet eller tredje ledd, jf. siste ledd, først er oppfylt. Det presiseres at det som alltid skal vurderes om det er urimelig at det offentlige betaler for rettshjelpen på sakførselstadiet, jf. § 16 siste ledd og pkt. 7.6.

I fritt rettsrådssaker vil størrelsen på egenandelen kunne overstige det som normalt gis i form av fritt rettsråd. Forsikringsegenandel i slike saker skal derfor i utgangspunktet dekkes med den stykkprisen som gjelder på det aktuelle saksområdet. Dekning utover dette gis bare når vilkårene for utvidet fritt rettsråd er oppfylt, jf. rettshjelpforskriften § 3-5 og pkt. 6.6.

Det skal på vanlig måte betales egenandel av det beløpet som blir innvilget i form av fri rettshjelp.

Også bistand utover det som dekkes av forsikringen kan søkes dekket i form av fri rettshjelp. Det skal her føres en meget restriktiv praksis. Dette fordi slik bistand sjeldent vil være nødvendig, jf. § 1 og § 14 første ledd. Forsikringen dekker som regel bistand utover det som normalt innvilges og anses som nødvendig bistand etter rettshjelploven.

Dersom det er grunnlag for å dekke bistand utover forsikringen, skal utbetalingen fra forsikringsselskapet trekkes fra advokatens salærregning, slik at det er det resterende beløpet/timetallet som kan søkes dekket etter rettshjelploven. Advokaten må alltid opplyse om hvor mange timer som søkes dekket som fri rettshjelp. For å komme frem til det timetall som søkes dekket etter rettshjelploven skal det tas utgangspunkt i advokatens alminnelige timesats. Det er ikke anledning til å legge til grunn at oppgjøret mellom forsikringsselskap og advokat skal baseres på den offentlige salærsats. Dette er et rent privatrettslig forhold.

3.4 Forvaltningsloven § 36

Offentlig fri rettshjelp er som hovedregel subsidiær i forhold til dekning av sakskostnader etter forvaltningsloven § 36. Denne bestemmelsen gir som utgangspunkt en part som har fått et vedtak endret til gunst for seg, rett til dekning av sakskostnader som har vært nødvendige for å endre vedtaket, forutsatt at disse er vesentlige. Kostnadene kan omfatte både advokatsalær og andre utgifter, men det må dreie seg om reelle utgifter for parten.

Advokaten eller søker skal gi opplysninger om kostnadene er søkt dekket etter forvaltningsloven § 36, og hvilken begrunnelse som eventuelt er gitt for et avslag.

Det er ikke grunnlag for å avslå en søknad om fri rettshjelp etter rettshjelploven § 5 i tilfeller der klageorganet har kommet til at vilkårene for dekning etter forvaltningsloven § 36 ikke er oppfylt. Tilsvarende er i praksis lagt til grunn når kravet er fremsatt for sent, slik at bistanden faktisk ikke dekkes etter forvaltningsloven § 36. Det er heller ikke anledning til å avslå rettshjelpsøknaden når det ikke er søkt om dekning etter forvaltningsloven § 36, men det er utvilsomt at utgiftene ikke vil bli dekket etter denne bestemmelsen. For at slike saker skal kunne behandles, må advokaten dokumentere at omgjøringen skyldes partens eget forhold eller forhold utenfor partens og forvaltningens kontroll.

Når klienten får innvilget dekning etter forvaltningsloven § 36, men forvaltningsorganet finner at bare en del av sakskostnadene er vesentlige og nødvendige for å få endret vedtaket, er det ikke anledning for parten til å få de resterende kostnadene dekket gjennom rettshjelpordningen.

Rettshjelplovens § 5 er i utgangspunktet ikke til hinder for at en søknad om fri rettshjelp kan innvilges også før den aktuelle klage- eller ankesaken er ferdig behandlet, herunder før det er tatt stilling til spørsmål om dekning av sakskostnader etter forvaltningsloven § 36 eller lov om anke til Trygderetten § 29. Fordi fri rettshjelp er subsidiær i forhold til dekning av saksomkostninger etter forvaltningsloven § 36 og lov om anke til Trygderetten § 29 må en slik rettshjelpbevilling anses som «foreløpig». Dette innebærer at det beløp som eventuelt er utbetalt som fri rettshjelp skal tilbakebetales dersom søker får medhold i klagesaken og dekket saksomkostningene etter forvaltningsloven § 36 eller lov om anke til Trygderetten § 29.

Når det gjelder klage i utlendingssaker som nevnt i rettshjelploven § 11 første ledd nr. 1, er situasjonen en noe annen. Utlendingen har i slike saker en ubetinget rett til fritt rettsråd uten behovsprøving til og med ordinær klagebehandling i Utlendingsnemnda. Bistanden i klagesaken betales enten med en stykkpris eller ved skjønnsmessig salærfastsetting, jf. stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 1 og siste ledd.

I prinsippet gjelder forvaltningsloven § 36 i saker der klageren har krav på fritt rettsråd etter rettshjelploven § 11 første ledd nr. 1. Parten skal likevel ikke ha dobbeltdekning for sine kostnader, ved å få dekket samme poster både etter forvaltningsloven § 36 og etter ordningen med fritt rettsråd. Det er derfor besluttet at parten må velge hvilken ordning han eller hun ønsker dekning etter.

Vedkommende kan avstå fra å benytte rettshjelplovens ordning med fritt rettsråd og i stedet kreve sakskostnadene dekket etter forvaltningsloven § 36. Ordningen med fritt rettsråd er kun et tilbud til parten, og det er ingen plikt til å benytte seg av ordningen. Velger likevel parten endelig dekning etter rettshjelpsystemet, kommer rettshjelploven § 3 annet ledd annet punktum til anvendelse. Denne bestemmelsen avskjærer advokaten fra å kreve eller motta ytterligere vederlag fra klienten. I forhold til forvaltningsloven § 36 har dermed ikke klienten slike faktiske utgifter som kan kreves erstattet.

Dersom klienten først velger dekning etter rettshjelploven, gjelder denne ordningen uttømmende, og det kan ikke i tillegg kreves dekning etter forvaltningsloven § 36.

⁴Vedkommende står fritt til å velge dekningsssystem helt frem til klagesaken er endelig avgjort i utlendingsforvaltningen. Dette gjelder også hvor det først er valgt dekning etter rettshjelploven i samme sak. Det forutsettes i så fall at rettshjelpen betales tilbake til statsforvalteren. For nærmere informasjon om utlendingsmyndighetenes praksis vises det til Utlendingsnemndas rutinebeskrivelse RB-24 pkt. 3.2 og faglige veileder FV-06 pkt. 5.

Ifølge lang og fast praksis anses bistand i forbindelse med klage og bistand i forbindelse med personlig fremmøte i Utlendingsnemnda, som to selvstendige rettshjelpsaker, som betales med hver sin stykkpris. Dette betyr likevel ikke at det er anledning til å kreve dekning etter forvaltningsloven § 36 for bistand ved personlig fremmøte, dersom det først er valgt dekning etter rettshjelpsystemet for bistand med klagen. I utlendingsforvaltningen anses bistand med klage og bistand i forbindelse med personlig fremmøte som samme sak. Dette gjelder uavhengig av om det har vært et advokatskifte.⁵

3.5 Etablerte offentlige service- og rådgivningskontorer mv.

På områder hvor det er etablert offentlige service- og rådgivningskontorer for å ivareta publikums behov for bistand på et spesielt saksfelt, forutsettes det at disse benyttes før det eventuelt søkes om fri rettshjelp. Publikum kan ikke få dekket utgifter til advokat som et alternativ til veiledning fra slike kontorer. Forbrukerkontorene er typiske eksempler på kontorer som har til oppgave å gi publikum rettsråd mv. Familievernkontorene skal bistå i saker som gjelder foreldreansvar, fast bosted og samvær. Se nærmere om dette under pkt. 6.4.2 om rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 1.

Tilsvarende forutsettes det at publikum benytter seg av ulike offentlige nemnder, utvalg og råd som har til oppgave å løse juridiske problemer uten bistand fra advokat. Instansene som er omtalt nedenfor er praktiske eksempler på slike.

Forliksrådet er en alternativ ordning til offentlig fri rettshjelp. Forliksrådets oppgave er å bidra til å løse konflikter på en enkel, hurtig og billig måte, jf. tvisteloven § 6-1. Når det gjelder forliksklagen, fremgår det av tvisteloven § 6-3 at det ikke stilles krav om at klagen inneholder annet enn faktiske opplysninger. Forliksrådet skal ellers gi klagemotparten nødvendig veiledning om hva tilsvaret må inneholde, jf. tvisteloven § 6-4. Under behandling av saken i forliksrådets møte, skal forliksrådet ved mekling forsøke å få tvisten løst i minnelighet på en enkel måte i samsvar med formålet med

⁴ Endret 01.01.2021

⁵ Endret 01.09.2017

forlikradsbehandlingen. Dette innebærer at det som hovedregel ikke er nødvendig med advokatbistand verken ved skriving av forliksklage, tilsvar eller under møtet i forlikrådet, jf. rettshjelploven §§ 1 og 5 første ledd.

⁶Det kan helt unntaksvis tenkes tilfeller hvor forlikrådet ikke kan dekke søkerens behov for juridisk bistand. Søknaden skal da vurderes etter de ordinære bestemmelsene i rettshjelploven, jf. rettshjelploven § 5 annet ledd. I vurderingen av om forlikrådets bistand er tilstrekkelig skal det legges vekt på om søkeren kan nyttiggjøre seg hjelpen fra forlikrådet, herunder om søkeren er i en fysisk eller psykisk tilstand som gjør at vedkommende kan forholde seg til forlikrådet og ivareta sine interesser på en rimelig god måte. Det kan i noe grad også legges vekt på om motparten er representert med advokat. Videre skal det legges vekt på om saken er prioritert både etter rettshjelploven § 11 første ledd og § 16 første ledd. I slike saker har søker et ubetinget krav både på fritt rettsråd og fri sakførsel. Det kan da være rimelig at det også innvilges fritt rettsråd for forlikrådet.

Husleietvistutvalget (HTU) er et domstollignende tvisteløsningsorgan som behandler tvister om leie av bolig etter husleieloven, herunder saker om depositum, leie, oppsigelse og erstatning. Ordningen er et lavterskeltilbud der leiere og utleiere kan få løst sine tvister på en rask, rimelig og kompetent måte. HTU kan både mekle og avgjøre tvister. HTU er førsteinstans for tvister om leie. Virkeområdet er fra 1. september 2021 utvidet til å omfatte hele landet⁷.

HTU gir i likhet med forlikrådet generell informasjon og veiledning til publikum om bl.a. saksbehandlingen. Det gis også hjelp til å skrive klage eller tilsvar. Dette innebærer at det som hovedregel ikke er nødvendig med advokatbistand i saker for HTU, og at det foreligger en alternativ dekningsmulighet for de sakene som faller inn under HTUs saklige virkeområde, jf. forskrift om Husleietvistutvalget § 2 og rettshjelploven §§ 1 og 5. Som for Forlikrådet vil det helt unntaksvis være tilfeller hvor HTU ikke kan dekke søkerens behov for juridisk bistand. Retningslinjene som er gitt for forlikrådet gjelder tilsvarende i saker for HTU, jf. ovenfor.

Bistand i saker for Finansklagenemnda dekkes som den klare hovedregel ikke etter rettshjelploven, jf. lovens § 5. Begrunnelsen for dette er at nemnda har plikt til å undersøke og utrede saker som bringes inn til behandling. Ifølge nemndas saksbehandlingsregler pkt. 9 og 10, skal nemndas sekretariat gi veiledning om utformingen av en klage, innhente relevant informasjon og påse at saken er så godt opplyst som mulig, herunder sørge for at alle nødvendige opplysninger kommer frem. Videre følger det av Avtale om Finansklagenemnda pkt. 3 bokstav h) at saksbehandlingsreglene klagerne skal forholde seg til, skal være utformet på en lettfattelig og forståelig måte slik at reglene i seg selv ikke nødvendigvis gjør bistand fra advokat eller rettsmedhjelper.

3.6 Det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt

Dersom behovet for juridisk bistand faller inn under det som må antas å omfattes av en plikt for det offentlige til å yte bistand, skal ikke rettshjelploven dekke utgifter til advokat. Fri rettshjelp er ikke et alternativ til å benytte seg av den offentlige veilednings- og opplysningsplikt.

Offentlige organer har en generell plikt til å yte hjelp til publikum, og utrede enkeltsaker innenfor sine saksområder, jf. forvaltningsloven §§ 11 og 17. I praksis skal etater som f.eks. NAV, UDI, NPE og barneverntjenesten yte bistand innenfor sine saksfelt. Tilsvarende har kommunene og statsforvalterne plikt til å bistå på områder som de har ansvar for eller hvor de er klageinstans. Dette gjelder f.eks. saker som relaterer seg til klage på barnevernet og skole, vergemål, enkelte helse- og sosialsaker og søknad om separasjon og skilsmisse mv. Også pasientombud og Fylkeslegen har plikt til å bistå i helsesaker.

I de fleste saker om fullbyrding av straff vil politi- og påtalemyndighet samt fengselsmyndighetene kunne gi tilstrekkelig veiledning, slik at advokatbistand i forbindelse med slike saker ikke kan sies å

⁶ Endret 01.07.2022

⁷ Endret 01.01.2022

være nødvendig. Dette gjelder bl.a. spørsmål om soningssted og vilkår for soningen. Se likevel pkt. 6.5.2 bokstav m) om fritt rettsråd i enkelte saker som relaterer seg til fullbyrding av straff.

Når det søkes om fri rettshjelp på et område hvor det offentlige har opplysnings- og veiledningsplikt, og saksfeltet ikke er prioritert etter rettshjelploven, skal søknaden som hovedregel avslås etter rettshjelploven § 5. Det samme gjelder i prioriterte rettsrådssaker om bidrag, separasjon og skilsmisse, der det er sagt uttrykkelig at det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt i utgangspunktet anses som tilstrekkelig, jf. pkt. 6.4.2. Tilsvarende også i barnefordelingssaker hvor det ikke er forsøkt lovpålagt mekling, jf. samme pkt.

Når det er søkt om fritt rettsråd for å fremme en klage til samme etat som tidligere har behandlet saken, anses opplysnings- og veiledningsplikten ikke fullt ut å dekke klagerens behov for juridisk bistand. Dette er f.eks. situasjon når det klages innen NAV- systemet. Tilsvarende er i praksis lagt til grunn når det klages over UDI's vedtak i utlendingssaker som ikke er prioritert etter rettshjelploven. Saken skal i slike tilfeller vurderes etter rettshjelploven § 11 tredje ledd. Rettes klagen derimot til et selvstendig uavhengig/eksternt organ, som har en særlig plikt til å følge opp/føre tilsyn innenfor det aktuelle saksfeltet, vil situasjonen som regel være at opplysnings- og veiledningsplikten fullt ut dekker klagerens behov for juridisk bistand. Dette er f.eks. situasjonen ved klage til statsforvalteren eller Statens sivilrettsforvaltning.

Om det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt gir grunnlag for å avslå søknaden etter rettshjelploven § 5 må vurderes konkret. I vurderingen skal det legges vekt på om det er fremlagt opplysninger eller dokumentasjon som tilsier at søker har forsøkt nyttiggjøre seg det aktuelle organets opplysnings- og veiledningsplikt, men at organet har forsømt sin plikt overfor søker. Det skal også ses hen til om det er spesielt høyt konfliktnivå mellom søker og organet.

Når vedkommende er særlig ressurs svak eller befinner seg i en tvangssituasjon, kan det unntaksvis gis fri rettshjelp også på områder hvor det offentlige i utgangspunktet har opplysnings- og veiledningsplikt. Det må vurderes om søker kan nyttiggjøre seg bistanden fra det offentlige, herunder om søker er i en fysisk eller psykisk tilstand som tilsier at vedkommende kan forholde seg til det offentlige og ivareta sine interesser på en rimelig god måte. Dersom ikke søker selv kan nyttiggjøre seg veiledning, forventes det i utgangspunktet at søker lar seg bistå av familie eller andre nærstående. Når det gjelder personer med verge vises det spesielt til pkt. 6.5.2 bokstav g).

Når det gjelder en nærmere vurdering av opplysnings- og veiledningsplikten i forskjellige sakstyper, herunder hvilke vilkår som må være oppfylt for å innvilge bistand etter rettshjelploven § 11 annet og tredje ledd, vises det til pkt. 6.4.2 og 6.5.2.

3.7 Medlemskap i foreninger og lag

Mange fagforeninger og interesseorganisasjoner mv. bistår medlemmer med juridisk bistand innen spesielle felt. Dette gjelder for eksempel i saker som relaterer seg til arbeidsliv, bolig og bil. Muligheten for bistand fra aktuelle foreninger og lag skal være utprøvd før det er aktuelt med bistand etter rettshjelploven.

4 ØKONOMISKE VILKÅR

Rettshjelploven tar i hovedsak sikte på å yte hjelp til personer som ikke selv har økonomisk evne til å betale for juridisk bistand, jf. § 1. Av den grunn er det bestemt at fri rettshjelp som hovedregel bare gis til dem som har formue og inntekt under bestemte grenser. Gjeldende inntekts- og formuesgrenser er fastsatt i rettshjelpforskriften § 1-1. Inntektsgrensen (brutto) er pr. 1. januar 2023 kr. 350 000 for enslige og kr. 540 000 for ektefeller og andre som lever sammen med felles økonomi, mens formuesgrensen (netto) er kr. 150 000.

Reglene om inntekts- og formuesgrenser gjelder ikke i de tilfeller hvor fri rettshjelp innvilges uten behovsprøving dvs. uten hensyn til søkerens økonomi, jf. § 11 første ledd, § 16 første ledd og § 17 tredje ledd.

4.1 BEREGNINGSGRUNNLAGET

4.1.1 Bruttoinntekt

For å fylle vilkårene for fri rettshjelp må søker som hovedregel ikke ha en bruttoinntekt eller tilsvarende næringsinntekt som på årsbasis overstiger et bestemt beløp jf. rettshjelpforskriften § 1-1.

Med begrepet ”bruttoinntekt” menes summen av all skattbar inntekt i og utenfor arbeidsforhold, før fradrag, jf. forskriften § 1-3. I inntektsgrunnlaget skal samtlige skattepliktige inntekter/godtgjørelser/ytelser medtas. Dette omfatter bl.a. lønn, trygdeytelser, næringsinntekt, naturalytelser, pensjoner, renteinntekt og livrenter. I tillegg medtas inntekt av bolig og fast eiendom, kapitalinntekter samt bidrag (underholdsbidrag/ektefellebidrag), barnepensjon og barnetillegg.

Inntekter som det ikke betales skatt av holdes utenfor beregningsgrunnlaget. Dette gjelder bl.a. stønad til livsopphold (sosialstønad) og bostøtte. Det gjelder også stønad til barnetilsyn, barnebidrag og barnetrygd.

For selvstendige næringsdrivende skal i tillegg overskudd av næringen medtas i beregningsgrunnlaget. Ved behov for nærmere avklaringer i enkelttilfeller kan skatteetaten kontaktes.

4.1.2 Formue

Formue som består av egen bolig eller driftsmidler ses det etter fast praksis bort fra ved vurderingen av om formuesgrensen er overskredet. Dette med mindre boligen eller driftsmidlene er av ekstraordinær verdi. Med driftsmidler menes fysiske eiendeler som er ment for langvarig bruk i en virksomhet. Rettshjelpmyndighetene skal likevel ta stilling til om det gjelder egen bolig/driftsmidler og om disse er av ekstraordinær verdi. Dette innebærer at advokatene ikke kan egeninnvilge fritt rettsråd selv om de mener at formuesoverskridelsen helt eller delvis består av egen bolig/driftsmidler.

Tilsvarende ses det bort fra en kontantandel som er mottatt etter et felleseieskifte når hele eller en vesentlig del av kontantandelen innen rimelig tid skal brukes til reinvestering i ny bolig av normal verdi, dvs. en bolig som ikke er av ekstraordinær verdi. Med rimelig tid menes inntil ett år. Ved sammensatte skifter, skal en søknad om fri rettshjelp fra gjenlevende ektefelle vurderes på samme måte som ved felleseieskifte. Ved beregning av formuen til andre som forventer arv, skal deres forventede lodd i boet tas med.

Formue som består av ulike typer spareprodukter med bindingstid inngår i beregningsgrunnlaget, selv om verdiene er vanskelige eller kostbare å realisere. Formue som består i BSU-midler (Boligsparing for ungdom) er likevel unntatt fra formuesvurderingen. Dette fordi ordningen er politisk prioritert og etablert for å bidra til at unge mennesker kan finansiere kjøp av egen bolig. Midlene kan dessuten ikke benyttes til annet formål uten en betydelig skatteulempe.

Videre skal det i beregningen av formuen ses bort fra formue som består i hjelpemidler e.l. som er nødvendige for søkers alminnelige livsutfoldelse, f.eks. trygdebil som er finansiert av NAV.

Barns formue som fremgår av foreldrenes skattemelding/skatteoppgjør inngår ikke i grunnlaget for formuesvurderingen når det er sannsynliggjort at det dreier seg om reelle sparekonti, som foreldrene ikke kan/bør benytte til eget formål. Det bør ses hen til om de aktuelle konti ble opprettet i god tid før søknaden om fri rettshjelp ble fremmet, slik at det ikke er grunn til å anta at formuen i realiteten tilhører søker.

Formue som forvaltes av statsforvalteren som vergemålsmyndighet inngår i utgangspunktet i beregningsgrunnlaget. Det er imidlertid en forutsetning at statsforvalteren gir samtykke til at midlene kan benyttes til juridisk bistand.

Det skal ikke automatisk ses bort fra midler som stammer fra en personskadeerstatning ved vurderingen av søkers økonomi. Dette vil likevel kunne bli utfallet etter en konkret vurdering av hva erstatningsbeløpet er ment å skulle dekke og hvordan dette er investert. Når erstatningssummen skal dekke tap i fremtidig erverv eller fremtidige utgifter kan det være urimelig at midlene må benyttes til dekning av advokatutgifter. Se Rt. 2008 side 1345 avsnitt 28-31.

Midler som er tilkjent ved en dom som ennå ikke er rettskraftig skal ikke medtas i beregningsgrunnlaget. Det vises til Rt. 2008 side 1345 avsnitt 26 der det fremgår at usikre formuesposter som saksanlegget gjelder, ikke kan regnes med ved avgjørelsen av en søknad om fri sakførsel. Tilsvarende må gjelde ved en søknad om fritt rettsråd. Prinsippet gjelder for øvrig generelt slik at midler, f.eks. et erstatningsbeløp som det ikke er sikkert at søker vil få tilkjent innen rimelig tid, ikke skal tas med i den økonomiske beregningen.

Ved vurderingen av formuesgjenstander som f.eks. bolig, fritidseiendom, biler og fritidsbåter, er det eiendommen eller gjenstandens formuesverdi ved siste skatteoppgjør som skal legges til grunn. Dersom det har skjedd endringer i formuen etter siste skatteoppgjør må dette dokumenteres ved bankutskrifter e.l., jf. pkt. 4.2.

Ved vurderingen av søkers formue under et dødsboskifte, dvs. ved forventet tilførsel av arv, skal det forventede boslodd tas i betraktning fullt ut og med gjenstandenes reelle verdier.

4.1.3 Krav til dokumentasjon av økonomi

Når søkeren selv sender inn en søknad om fri rettshjelp, må vedkommende legge ved kopi av siste skattemelding eller utskrift av siste skatteoppgjør. Dersom inntekt eller formue er endret fra siste skattemelding/skatteoppgjør, må det legges ved kopier av utbetaling av lønn, trygd, oversikt over saldo på bankkonti mv.

Når advokaten sender inn arbeidsoppgave eller søknad om fri rettshjelp elektronisk, blir skatteopplysningene lastet opp automatisk i den elektroniske løsningen. Dersom inntekt eller formue er endret fra siste skattemelding/skatteoppgjør, må det likevel legges ved kopier av utbetaling av lønn, trygd, oversikt over saldo på bankkonti mv.

4.2 BEREGNING AV INNTEKT OG FORMUE

Utgangspunktet ved inntektsvurderingen er søkers bruttoinntekt på årsbasis. Årsinntekten beregnes fra det tidspunktet oppdraget blir påbegynt. Dette gjelder også når det søkes som etterbevilning av fri rettshjelp. Når oppdraget har pågått over ett år, innebærer det i praksis at man må legge til grunn inntekten for de siste 12 månedene. Når det søkes om fri rettshjelp før bistanden påbegynnes, legges søknadstidspunktet til grunn for beregningen av årsinntekten.

I vurderingen av inntekten skal det tas utgangspunkt i siste tilgjengelige skatteoppgjør. Dersom det ikke er gitt opplysninger om endringer i inntekten eller det er andre holdepunkt for at det har skjedd en endring, legges skatteoppgjøret til grunn.

Når det har skjedd endringer i søkers inntekt etter siste skatteoppgjør må advokaten eller rettshjelpmyndighetene beregne brutto årsinntekt. Dersom søkers fremtidige inntekt er usikker skal den inntekten som fremstår som mest sannsynlig legges til grunn. Det må kunne legges til grunn at søker benytter seg av stønadsordninger som vedkommende har krav på. Inntekter som er usikre skal ikke medtas. Søker eller advokaten må dokumentere eller sannsynliggjøre at den nåværende inntekten avviker fra det som fremgår av siste skatteoppgjør, jf. pkt. 4.1.3.

Hvor søker mottar arbeidsavklaringspenger (AAP) beregnes årsinntekten ved å gange dagsatsen vedkommende har på det tidspunktet oppdraget blir påbegynt med 260 dager, jf. folketrygdloven § 11-17, der det fremgår at AAP utregnes per dag og gis for fem dager per uke.

Dersom søker har lønnet arbeid eller trygd mv. og betalingen er den samme hver måned, beregnes årsinntekten ved å gange dette beløpet med 12 måneder. Når månedsinntekten varierer beregnes normalt gjennomsnittlig månedsinntekt, som igjen ganges med 12.

Når søker er uten arbeid når vedkommende oppsøker advokat eller søker om rettshjelp, skal det ikke uten videre legges til grunn at søkeren også er uten økonomiske ytelser, dvs. at årsinntekten ikke nødvendigvis blir null. Søker eller advokaten må i slike tilfeller redegjøre for den fremtidige økonomiske situasjonen, herunder om søker kan ha krav på ytelser fra NAV, og i tilfelle fra hvilket tidspunkt og med hvilket beløp. Det bør også gis opplysninger om søker har fått annet inntektsgivende

arbeid, herunder fra hvilket tidspunkt og med hvilket beløp. Dersom søker utvilsomt vil ha krav på økonomiske ytelser innen rimelig tid etter at oppdraget ble påbegynt eller søknaden fremmet, skal disse medtas i beregningen av årsinntekten. I de tilfellene hvor advokaten kan egeninnvilge fritt rettsråd betyr det i praksis at advokaten bare skal ta hensyn til endringer som faktisk vil skje i løpet av 2-3 måneder etter at oppdraget påbegynnes. Tilsvarende skal statsforvalteren, når det fremmes en forhåndssøknad om fri rettshjelp, bare ta hensyn til endringer som vil skje innen 2-3 måneder etter at søknaden behandles. Når det er klart at søker vil ha krav på økonomiske ytelser innen rimelig tid, beregnes årsinntekten ved å legge til grunn at søker har null i inntekt pr. måned frem til endringen skjer, f.eks. i 3 måneder. For den resterende del av året legges ny månedsinntekt til grunn.

Det som kommer frem i forrige avsnitt, gjelder tilsvarende hvor søker mottar stønad til livsopphold (sosialstønad) og det er utvilsomt at situasjonen vil endre seg innen rimelig tid.

Ved søknad om etterbevilling skal det også tas utgangspunkt i det siste skatteoppgjøret som var lagt frem da oppdraget ble påbegynt. Dersom det har skjedd endringer i søkers inntekt etter dette skatteoppgjøret, legges det til grunn, jf. retningslinjene ovenfor. Inntektsberegningen er dermed i utgangspunktet den samme uavhengig av søknadstidspunktet. De alminnelige retningslinjene for beregning av søkers inntekt gjelder følgelig når søknaden om etterbevilling kommer inn som en naturlig forlengelse av at advokatbistanden er avsluttet. En inntektsreduksjon som har skjedd etter at oppdraget ble avsluttet skal likevel ikke vektlegges hvor søker overskred inntektsvilkårene i oppdragsperioden og over tid har avventet en forverring av inntekten før søknaden sendes inn. Dette fordi det i praksis ikke er ansett som rimelig å yte fri rettshjelp dersom søker ikke oppfylte de økonomiske vilkårene da bistanden ble gitt, men først på et senere tidspunkt fyller kravene og derfor søker om etterbevilling. Dette gjelder spesielt når søker faktisk har betalt for bistanden.

Det kan helt unntaksvis tenkes at søker fylte de økonomiske vilkårene i oppdragsperioden, men at disse overskrides når det søkes om etterbevilling eller når søknaden/klagen behandles.⁸ I slike tilfeller bør inntekten på søknads- eller behandlingstidspunktet legges til grunn, jf. rettshjelploven § 1 der det kommer frem at fri rettshjelp er ment for dem som ikke selv har økonomiske forutsetninger for å ivareta sitt rettshjelpbehov.

Utgangspunktet for vurderingen av formuen er også det tidspunktet oppdraget ble påbegynt. Dette gjelder også når det søkes om etterbevilling av fri rettshjelp. Når det søkes om fri rettshjelp før bistanden påbegynnes, legges søknadstidspunktet til grunn for beregningen av formuen.

Dersom det ikke er gitt opplysninger om endringer i formuen eller det er andre holdepunkt for at det har skjedd en endring, legges det siste skatteoppgjøret til grunn. Når det har skjedd endringer i søkers formue etter dette tidspunktet må advokaten eller søker dokumentere at den nåværende formuen avviker fra det som kommer frem i skatteoppgjøret. Det forutsettes at det legges frem bankutskrifter av nyere dato.

4.3 ØKONOMISK IDENTIFIKASJON

I rettshjelpforskriften § 1-1 er det gitt en egen forhøyet inntektsgrense for ektefeller og andre som lever sammen med felles økonomi, f.eks. samboere og partnere.

Inntektsgrensen er satt til kr 540 000. Formuesgrensen er ikke forhøyet, og utgjør kr. 150 000,- som for enslige. Dersom den samlede økonomien overstiger grensen, jf. forskriften § 1-2 første punktum, er vilkårene for fri rettshjelp i utgangspunktet ikke oppfylt. Denne bestemmelsen er absolutt, dvs. at det ikke er adgang til å gjøre unntak fra regelen om økonomisk identifikasjon. Dette gjelder uavhengig av sakens karakter, herunder om den utelukkende berører en av partene. Bestemmelsen bygger på en forutsetning om at personer som lever sammen ofte har felles interesse i utfallet av saken og at de er i en bedre økonomisk situasjon enn enslige eller om bare ett av husstandsmedlemmene hadde hatt inntekt eller formue. Se Ot.prp. nr. 91 (2003-2004) pkt. 8.2 og Innst. O. nr. 43 (2004-2005) pkt. 8.2.

⁸ Endret 01.09.2017

4.3.1 Ektefeller og andre som lever sammen

Forskriften skiller mellom 1) ektefeller og 2) andre som lever sammen med felles økonomi. Når det gjelder ektefeller skal det som den klare hovedregel foretas økonomisk identifikasjon. Ektefeller har gjensidig forsørgelsesplikt, og det er dermed en presumpsjon både for at de har felles økonomi og at de lever sammen. Det skal derfor ikke foretas en konkret vurdering av om ektefeller faktisk har felles økonomi eller lever sammen. Unntak gjelder for ektefeller som er gift, men som kan dokumentere at de formelt eller faktisk er separert. I praksis har det også vært sett bort fra den ene partens økonomi når denne bor i utlandet og det ikke er mulig å skaffe opplysninger om vedkommendes økonomiske situasjon.

Når det gjelder gruppen andre som lever sammen med felles økonomi, skal det i utgangspunktet vurderes om partene faktisk lever sammen med felles økonomi. I ordinære samboerforhold er det likevel, som for ektefeller, en klar presumpsjon for at partene lever sammen med felles økonomi. Det er ifølge lang og fast praksis ikke tilstrekkelig for å unngå økonomisk identifikasjon at det skrives en erklæring om at partene ikke har felles økonomi eller at de midlertidig lever hver for seg. For andre enn ordinære samboere er det likevel rom for å foreta en konkret vurdering. I praksis vil for eksempel mer tilfeldige og kortvarige/midlertidige bofellesskap (studenter, kollektiv mv.) falle utenfor bestemmelsens ordlyd, fordi personene ikke kan anses å leve sammen med felles økonomi. Tilsvarende gjelder permanente bofellesskap hvor selvstendige parter deler bolig av praktiske eller økonomiske grunner, men hvor de ikke kan sies å leve sammen i forskriftens forstand.

4.3.2 Barn og forholdet til foreldrenes økonomi

Når det søkes om rettshjelp for et umyndig barn som forsørges av foreldre/foresatte, så har ikke dette barnet rettslig handleevne og blir derfor representert av en eller flere foreldre/foresatte. Dette gjelder uavhengig av om barnet bor hjemme eller borte, f.eks. på skoleinternat eller hybel.

Dersom barnet er representert av én forelder/foresatt, er det den alminnelige inntektsgrensen på kr. 350 000 som skal legges til grunn ved inntektsvurderingen. Når barnet blir representert av to foreldre/foresatte som er ektefeller eller som lever sammen med felles økonomi, skal det imidlertid foretas økonomisk identifikasjon mellom disse innbyrdes, slik at den forhøyede grensen på kr. 540 000 legges til grunn. Når barnet bor sammen med begge foreldrene skal det legges til grunn at begge representerer barnet.

Barns egen inntekt av tilfeldig og begrenset omfang blir det i praksis sett bort fra. Unntak gjelder hvor barnet har større faste inntekter eller formue som f.eks. barnepensjon til erstatning for en av foreldrenes inntekt. Når barns inntekt først tas med i beregningsgrunnlaget skal det identifiseres mellom barn og foreldre, slik at den forhøyete inntektsgrensen i rettshjelpforskriften § 1-1 legges til grunn.

Dersom et umyndig barn ikke bor hjemme og ikke forsørges av foreldrene, skal foreldrenes økonomiske situasjon ikke legges til grunn. Dette gjelder f.eks. barn som er under barnevernets omsorg og som bor i fosterhjem eller på institusjon.

Når det gjelder myndige barn med eller uten selvstendig inntekt som bor hjemme, anses disse som en selvstendig enhet/husstand. Det er derfor bare i de tilfeller der det myndige barnet har reell interesse i en sak som foreldre/foresatte fremmer at det skal identifiseres mellom myndige barn og foreldre, jf. § 1-2 annet punktum og pkt. 4.3.3.

Tilsvarende gjelder hvor foreldre/foresatte har reell interesse i en sak som fremmes av et myndig hjemmeboende barn med eller uten selvstendig inntekt. I disse tilfellene må det vurderes konkret om den som ikke søker om bistand faktisk har reell interesse i saken. Foreldre kan f.eks. i alminnelighet ikke sies å ha reell interesse når et myndig barn fremmer sak om personskadeerstatning eller andre personlige ytelser mv.

4.3.3 Flere søker sammen eller har reell interesse i saken

Det følger av rettshjelpforskriften § 1-2 annet punktum, at det også skal foretas en samlet vurdering av inntekt og formue når flere personer sammen søker om fri rettshjelp eller hvor en annen enn søkeren

også har reell interesse i de spørsmål det gjelder, uten at vedkommende faktisk har søkt om fri rettshjelp.

For at andre enn søkeren skal anses å ha tilstrekkelig reell interesse til at det skal foretas en samlet økonomisk vurdering forutsettes det at den aktuelle saken gjelder gruppen som sådan, og at den enkelte ikke har individuelle/separate krav. Dette vil f.eks. være situasjonen hvor flere personer, f.eks. søsken eller naboer sammen fremsetter et felles likelydende krav overfor en motpart, og hvor resultatet utløser samme rettighet/gode eller plikt for samtlige involverte. Bestemmelsen skal i praksis ikke anvendes hvor kravet er individualisert og resultatet vil kunne variere søkerne imellom. Dette vil f.eks. være tilfellet hvor flere personer søker om erstatning som følge av samme skadegjørende handling eller hendelse. Den anvendes i praksis heller ikke i oppsigelsessaker hvor flere personer er sagt opp på samme tidspunkt av samme arbeidsgiver. I disse tilfellene vil søker ofte ha individuelle krav og sakens karakter tilsier ikke at det er rimelig å identifisere søker med andre skadede eller andre kolleger.

Dersom en advokat faktisk representerer flere personer, som alle har krav på fri rettshjelp, oppstår spørsmålet om det skal anses å ha blitt gitt bistand i én eller flere rettshjelpsaker, jf. stykkprisforskriften § 2 siste ledd. Dette spørsmålet skal vurderes uavhengig av spørsmålet om økonomisk identifikasjon. Det betyr at dersom det anses å ha blitt gitt bistand i én sak, skal oppdraget betales med kun én stykkpris. Det gjelder selv om de enkelte ville hatt krav på individuell bistand og i utgangspunktet ikke skal identifiseres økonomisk.

En innvilget søknad om fri sakførsel gjelder ikke uten videre overfor den/de som overtar eller trer inn i saken etter en avdød person. Innvilgende myndighet vil likevel etter en konkret vurdering kunne samtykke i at innvilgelsen også skal gjelde for avdødes arvinger eller andre som overtar/trer inn i saksanlegget. Det er arvingenes/suksessorenes samlede inntekt og formue som skal legges til grunn ved vurderingen av om de økonomiske vilkår er oppfylt i slike tilfeller, jf. rettshjelpforskriften § 1-2.

Når det gjelder identifikasjon mellom barn og foreldre vises det til pkt. 4.3.2.

4.4 DISPENSASJON FRA INNTEKTS- OG FORMUESGRENSENE

4.4.1 Generelt

Etter rettshjelploven § 11 fjerde ledd, § 12 tredje ledd, § 16 fjerde ledd og § 17 første ledd og § 25 annet ledd, jf. § 16 fjerde ledd kan det innvilges fri rettshjelp selv om inntekts- og formuesgrensene i rettshjelpforskriften § 1-1 er overskredet.

Hovedkriteriet for å dispensere fra de økonomiske vilkårene er at utgiftene er betydelige i forhold til søkerens økonomiske situasjon. Dette innebærer at størrelsen på utgiftene til juridisk bistand må vurderes opp mot søkerens økonomiske situasjon. Det skal alltid foretas en forholdsmessighetsvurdering mellom utgifter og inntekt/formue der inntekts- og formuesoverskridelsens størrelse ses i sammenheng med sakens omfang. Jo større inntekts- og formuesoverskridelsen er, desto større må utgiftene være før det er aktuelt å innvilge fri rettshjelp. En slik forholdsmessighetsvurdering er i tråd med rettshjelplovens formål, idet den innebærer at det bare kan gis bistand til dem som ikke selv har økonomiske forutsetninger for å betale for advokathjelp, jf. rettshjelploven § 1.

Utgangspunktet for inntektsvurderingen er søkerens bruttoinntekt, jf. pkt. 4.2. I vurderingen av søkerens økonomiske situasjon skal det likevel gjøres en samlet vurdering, der det i noe grad legges vekt på hvilken gjeld, forsørgelsesbyrde og nødvendige ekstraordinære utgifter søkeren har⁹.

Når søkeren er under gjeldsordning eller er pålagt utleggstrekk skal forholdsmessighetsvurderingen på vanlig måte foretas med utgangspunkt i den samlede bruttoinntekten, og ikke det beløpet vedkommende faktisk kan disponere fritt. At søker er under gjeldsordning eller har månedlige trekk er likevel et moment i vurderingen av vedkommendes økonomiske situasjon, jf. HR-2011-328-U.

⁹ Endret 01.01.2022

¹⁰Hvilken vekt dette skal ha må vurderes konkret. Ved mindre inntektsoverskridelser og begrensede trekk vil det som regel ikke ha avgjørende betydning. Dette fordi den som er under gjeldsordning eller har utleggstrekk i realiteten ofte er i samme økonomiske situasjon som andre med tilsvarende inntekt og gjeld. Ved større inntektsoverskridelser og omfattende trekk, gir ikke bruttoinntekten uttrykk for søkerens faktiske økonomiske situasjon. Det skal da vurderes om trekket er spesielt byrdefullt, slik at den faktiske økonomiske situasjonen er betydelig svakere enn det bruttoinntekten i seg selv tilsier.

I vurderingen ses det bl.a. hen til overskridelsens størrelse og hvilket beløp søkeren kan disponere fritt. I praksis er det også sett hen til om tvisten refererer seg til gjelden og om denne er pådratt av andre enn søker.

¹¹Gjeld av normal størrelse i forhold til inntekt er i seg selv ikke grunnlag for økonomisk dispensasjon. Det skal også her vurderes om gjeldsbelastningen er spesielt byrdefull, slik at den faktiske økonomiske situasjonen er betydelig svakere enn det bruttoinntekten i seg selv tilsier. Det legges vekt på i hvilken grad søkeren kan disponere fritt over inntekten sin, herunder hvilket beløp vedkommende disponerer.

Personer som forsørger barn, vil ha en større objektiv konstaterbar utgift. Det er derfor anledning til å legge vekt på forsørgelsesbyrde som ett moment i vurderingen av søkerens økonomiske situasjon. Det skal bl.a. ses hen til om søkeren er aleneforsørger eller forsørger mange barn. Forsørgelsesbyrde betyr ikke i seg selv at det automatisk er grunnlag for å dispensere fra de økonomiske vilkårene. Det kan likevel være et avgjørende moment f.eks. når inntektsoverskridelsen er liten eller forsørgelsesbyrden omfattende.

Det kan unntaksvis også legges vekt på om søkeren har betydelige ekstraordinære utgifter. I vurderingen vil det være relevant å se på utgiftenes størrelse, karakter og varighet, herunder om det er større faste nødvendige utgifter f.eks. til medisinsk behandling.

Vurderingen av sakens omfang og utgiftene til juridisk bistand er kommentert i pkt. 4.4.2 fritt rettsråd og pkt. 4.4.3 fri sakførsel.

4.4.2 Fritt rettsråd

I fritt rettsrådssaker som betales med en stykkpris er det i utgangspunktet lagt til grunn at en person som har inntekt eller formue over gjeldende grenser, har tilstrekkelige midler til selv å kunne dekke utgifter til juridisk bistand. I slike saker er det en presumpsjon for at utgiftene i forbindelse med et fritt rettsråd ikke vil bli betydelige sett i forhold til søkerens økonomiske situasjon.

¹²Som en hovedregel innebærer dette at saken må være av en viss størrelse utover stykkprisbetaling, for at det skal gis økonomisk dispensasjon. Som et utgangspunkt vil det i praksis være relevant å se hen til om vilkårene for utvidet fritt rettsråd er oppfylt, jf. retts hjelpforskriften § 3-5 og pkt. 6.6. Det skal likevel tas i betraktning at stykkprisene er av ulik størrelse, og at utgiftene i saken derfor ikke nødvendigvis vil være omfattende selv om timebruken overstiger stykkprisen med det dobbelte.

Når det søkes om fritt rettsråd før bistanden blir gitt, er det nødvendig å ta stilling til hvor omfattende saken forventes å bli. I vurderingen skal det ses hen til hva saken gjelder, herunder bl.a. tvistetemaet, konfliktnivået mellom partene, dokumentmengden og tidsperspektivet. I tillegg skal det ses hen til om det er forhold ved søkeren som tilsier at det tar lengre tid enn normalt å yte juridisk bistand. Advokatens eller søkerens fremstilling av saken skal tillegges stor vekt, forutsatt at denne virker rimelig og inneholder en konkret redegjørelse for hva saken gjelder. Det bør også gis et anslag over hvilket arbeid som mest sannsynlig vil bli utført.

¹⁰ Endret 01.01.2023

¹¹ Endret 01.01.2022

¹² Endret 01.01.2022

I vurderingen av størrelsen på kostandene skal det tas utgangspunkt i hva søkeren faktisk må betale for bistanden, dvs. at beregningen baserer seg på advokatens alminnelige timesats. Det er adgang til å se hen til hva som er rimelige og nødvendige utgifter i saken.

4.4.3 Fri sakførsel

Saker for domstolene er i utgangspunktet vesentlig dyrere enn rettsrådssaker. For personer med alminnelig inntekt vil utgiftene til en sak for domstolene som regel utgjøre en vesentlig utgift. Dette er likevel i seg selv ikke tilstrekkelig grunn til å dispensere fra de økonomiske vilkårene.¹³

Dersom inntektsoverskridelsen er større enn kr 20 000,- må advokaten sannsynliggjøre at saken vil medføre kostnader klart utover en gjennomsnittssak for domstolen på det aktuelle saksfeltet (ca. 50 % mer). I tillegg skal det alltid foretas en forholdsmessighetsvurdering mellom kostnadene i saken og søkers økonomiske situasjon, jf. pkt. 4.4.1. I denne vurderingen tas det utgangspunkt i hva søker faktisk må betale for saken, dvs. at beregningen skal basere seg på advokatens alminnelige timesats. Det er adgang til å se hen til hva som vil være nødvendige og rimelige utgifter i saken. Dersom saken ikke er reist, tas det utgangspunkt i hvilke kostnader som normalt følger med en sak som den aktuelle. Ifølge rettspraksis utgjør kostnadene i familie- og skiftetvister gjennomsnittlig om lag kr. 50 000-60 000,- pr. sak, mens de ligger på ca. kr. 60-90 000,- pr. rettsdag i arbeidstvistsaker. I personskadesaker vil utgiftene ofte være noe over dette.

Det skal ikke gis økonomisk dispensasjon dersom det er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. rettshjelploven § 16 siste ledd og § 25 siste ledd. Når det gjelder urimelighetsvurderingen vises det til pkt. 7.6. Det vises i tillegg til rettspraksis, der det også er lagt vekt på om søker har fremprovosert søksmålet eller ikke viser vilje til å bedre sin økonomiske situasjon.

4.4.4 Formuesoverskridelse

Når formuesgrensen er overskredet skal det foretas en økonomisk forholdsmessighetsvurdering mellom formuens størrelse og sakens omfang. Dette gjelder uavhengig av om formuen består av et kontantbeløp, verdipapirer, fast eiendom, driftsmidler e.l. Dersom søker har likvide midler over formuesgrensen, må søker i utgangspunktet forutsettes selv å kunne betale for advokatutgifter. Unntak kan tenkes i saker hvor søker oppfyller inntektsvilkårene og kostnadene klart overskrider formuesgrensen.

5 EGENANDEL

5.1 HVEM SKAL BETALE EGENANDEL

Det følger av rettshjelploven § 9 første ledd og rettshjelpforskriften § 2-1 at det ikke skal betales egenandel dersom rettshjelpen er mottatt uten økonomisk behovsprøving.

Mottakere av behovsprøvd fri rettshjelp, som har en årlig bruttoinntekt på kr. 100 000,- eller mer skal betale en egenandel av bistanden, jf. rettshjelploven § 9 første ledd og rettshjelpforskriften § 2-2. Dette gjelder uansett arten og omfanget av rettshjelpen. Det er ikke anledning til å søke om å få ettergitt eller redusert egenandelen. Det er derfor svært viktig at advokaten, når klienten kommer til første konferanse, informerer om egenandelsordningen.

5.2 BEREGNING AV EGENANDEL

Egenandelen skal beregnes på grunnlag av søkerens økonomi på det tidspunktet rettshjelpen ble innvilget. For ektefeller, samboere og partnere beregnes egenandelen av deres felles samlede inntekt.

¹³ Endret 01.01.2021 – henvisningen til Ot.prp. Nr. 91 (2003-2004) side 56 er flyttet til pkt. 7.6.

Når flere ”økonomisk uavhengige” personer er innvilget fri sakførsel i samme sak, og de får oppnevnt prosessfullmektig i fellesskap, skal egenandelen beregnes for hver enkelt på bakgrunn av deres inntekt.

Egenandelen beregnes etter den offentlige salærsats, jf. rettshjelploven § 9 første ledd annet punktum. I saker med fritt rettsråd blir egenandelen én gang salærsatsen, mens den i fri sakførselssaker utgjør 25 % av de totale rettshjelpgifter som staten dekker for mottakeren i anledning en sak, oppad begrenset til åtte ganger salærsatsen, jf. lovens § 9 annet og tredje ledd.

Når fritt rettsråd godtgjøres etter stykkprisforskriften, skal det i utgangspunktet betales en egenandel for hver stykkpris søker mottar. Unntak gjelder i saker som betales med liten stykkpris jf. stykkprisforskriften § 5 første ledd. Det skal ikke beregnes egenandel i disse tilfellene. Unntak gjelder også i saker om voldsoffererstatning¹⁴, jf. stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 11 a og b. I slike saker skal det kun betales egenandel for bistand i forbindelse med søknad om voldsoffererstatning. For bistand med klage beregnes ikke ny egenandel. Dersom det bare gis bistand med klage, skal det likevel betales egenandel.

For fri sakførsel skal det i utgangspunktet betales én egenandel pr. fri sakførselbevilling. Dersom en sak ankes inn for en høyere rettsinstans og det på nytt innvilges fri sakførsel, skal det betales ny egenandel. Dette gjelder ikke i de tilfeller der en bevilling til fri sakførsel automatisk omfatter sakens behandling i høyere rettsinstans, jf. rettshjelploven § 22 tredje ledd. Det skal heller ikke betales ny egenandel hvor en bevilling til fri sakførsel utvides til å omfatte rettergangsskritt ved annen domstol, jf. rettshjelploven § 22 første ledd siste punktum. Med rettergangsskritt for annen domstol menes bevisopptak ved annen rett samt anke over kjennelser eller beslutninger før saken er avsluttet ved den domstol som har selve saken til behandling. Det samme gjelder dersom det er krevd oppfriskning.

Når det kun er gitt fri rettshjelp i form av fritak for rettsgebyr, skal det ikke betales egenandel.

5.3 BETALING AV EGENANDEL

Egenandelen skal som hovedregel betales på forskudd, jf. rettshjelpforskriften § 2-3. Klienten skal ikke betale merverdiavgift av egenandelen, jf. § 2-3.

Egenandelen betales direkte til den som yter rettshjelpen, dvs. til advokaten eller rettshjelperen jf. rettshjelploven § 3 annet ledd og rettshjelpforskriften § 2-3. Salærfastsettende myndighet betaler den resterende del av advokatens salær, pluss merverdiavgift beregnet for hele salæret (inklusive den del av salæret som dekkes som egenandel).

6 FRITT RETTSRÅD

6.1 REGLENES VIRKEOMRÅDE

Rettshjelploven § 10, jf. § 15 angir reglens virkeområde. Fri rettshjelp utenfor rettergang gis som hovedregel som fritt rettsråd. Som saker utenfor rettergang regnes også behandling for forlikrådet, lensmannsskjønn og voldgiftssaker.

Bistand til saker i utlandet skal alltid gis som fritt rettsråd, jf. § 4 annet ledd siste punktum, jf. § 12 annet ledd.

¹⁴ Endret 01.01.2023. Gjelder bare saker som omfattes av voldsoffererstatningsloven før lovendring 01.01.2023. Se kommentarene til rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 6, pkt. 6.4.2.

6.2 INNHOLDET AV FRITT RETTSRÅDSYTELSEN

6.2.1 Bistand fra advokat

Etter rettshjelploven § 14 første ledd omfatter et rettsråd nødvendig juridisk rådgivning og bistand fra advokat i anledning et aktuelt problem. Ytelsen omfatter råd og veiledning i rettslige spørsmål, informasjon om rettsregler samt rettslig bistand overfor offentlige myndigheter og private.

Bistand i forbindelse med advokatmekling er å anse som juridisk arbeid som kan dekkes etter rettshjelploven. Eventuell bistand til dekning av utgifter til advokatmekleren gjelder likevel bare søkerens halvdel av utgiftene. Utgifter til annen sakkyndig mekler i tilknytning til rettsrådet innvilges eventuelt etter rettshjelploven § 14 annet ledd første punktum, jf. pkt. 6.2.3.

6.2.2 Egne utgifter

Etter rettshjelploven § 14 annet ledd første punktum, kan departementet samtykke i at vesentlige og nødvendige utgifter parten har hatt i forbindelse med en fritt rettsrådssak, dekkes helt eller delvis. Det er et grunnleggende vilkår for å omfattes av bestemmelsen at søker enten har fått innvilget fritt rettsråd eller kunne fått innvilget slik bistand, dvs. fyller vilkårene for fritt rettsråd på det aktuelle saksfeltet. Kompetansen er delegert til statsforvalteren, jf. rettshjelpforskriften § 3-3 og pkt. 2.6.1.

Søkerens egne reise- og oppholdsutgifter kan dekkes etter denne bestemmelsen. Betingelsen er at utgiftene er vesentlige, dvs. at reiseutgifter av begrenset omfang ikke dekkes. Det er i praksis lagt til grunn at reiseutgifter opptil 2 ganger den offentlige salærsats ikke er å anse som vesentlige etter rettshjelploven. Unntak gjelder reiseutgifter som påløper når en part møter i sak for barneverns- og helsenemnda. Reisen må i tillegg være nødvendig for saken. Reiseutgifter dekkes ikke om bruk av telefon, videolink eller andre tiltak er tilstrekkelige og rimeligere. Reiseutgiftene må ellers begrenses bl.a. ved at reisen skal skje på rimeligst mulig måte.

Utgifter til tolk anses også som partens egne utgifter og dekkes i den grad de er nødvendige. Utgifter til tolk anses i praksis alltid som vesentlige. Det er likevel en forutsetning at det er eller kunne vært innvilget fritt rettsråd i den saken som tolkeutgiftene direkte refererer seg til.

Det er nødvendig med tolk når advokat og klienten ikke kan kommunisere på en tilfredsstillende måte. Det er likevel en forutsetning at kommunikasjonen mellom advokat og klient i seg selv er nødvendig. I praksis er det lagt til grunn at tolk kan benyttes i den grad det er nødvendig for å ivareta klientens juridiske behov på en forsvarlig måte, jf. rettshjelploven § 1. Dette betyr at tolk kan brukes i den grad det er nødvendig for å opplyse saken og formidle resultatet til klienten. Saken skal likevel ikke opplyses utover det som er nødvendig, ut fra de spørsmål og problemstillinger den reiser.

I utlendingssaker etter rettshjelploven § 11 første ledd nr. 1 legges det til grunn at det normalt vil være behov for tolkebistand. I slike saker kan det benyttes tolk i inntil 3 timer, uten forhåndssøknad til statsforvalteren. Statsforvalteren skal i disse tilfellene først vurdere innvilgelsen etter at bistanden er gitt. Det understrekes likevel at dette timetallet ikke skal oppfattes som noe klienten automatisk har krav på å få dekket. Ved behov for tolkebistand utover 3 timer, må advokaten på forhånd sende en begrunnet søknad til statsforvalteren. Dette gjelder også i de tilfellene hvor tolken først sender inn en faktura på 3 timer, og det senere viser seg nødvendig med ytterligere tolkebistand i samme sak. I vurderingen av om det er behov for bistand utover 3 timer skal det bl.a. legges vekt på om det er behov for flere møter/samtaler med klienten enn vanlig fordi saken er spesielt omfattende, faktum er særlig komplisert eller saken har pågått over ekstraordinær lang tid. Videre skal det ses hen til om det tar ekstraordinær lang tid å kommunisere med klienten på grunn av spesielle fysiske eller psykiske forhold. Momenter av denne art bør i størst mulig utstrekning dokumenteres av advokaten. Søknaden skal inneholde opplysninger både om hva tidligere tolking har bestått i og hva ytterligere tolking vil bestå i.

Dersom det på forhånd er søkt statsforvalteren om dekning av tolkeutgifter utover 3 timer og søknaden innvilges fordi et bestemt møte anses nødvendig etter rettshjelploven § 14 annet ledd, er dette et bindende vedtak som innebærer at tolkeutgiftene som ville påløpt til dette møtet dekkes selv om

klienten likevel ikke møter opp. Også hvor det er benyttet tolk i inntil 3 timer anses det å foreligge et bindende tilsagn som innebærer at tilsvarende tolkeutgifter skal betales.

Hvis det først i ettertid søkes om dekning av tolkeutgifter som refererer seg til et forhåndsavtalt møte hvor klienten ikke møter, må statsforvalteren vurdere om møtet sett i sammenheng med sakens art og karakter fremsto som nødvendig. Dersom det er tilfelle dekkes tolkeutgifter som refererer seg til dette møtet, selv om klienten uteblir. Advokaten som bestiller av tolketjenesten, bærer i dette tilfellet ikke risikoen for at klienten uteblir og er da ikke ansvarlig for dekning av tolkeutgiftene.

Det er advokaten som er ansvarlig for å bestille tolk og advokaten skal om mulig bestille en tolk som befinner seg i nærheten av det stedet hvor tolkingen skal foregå. Hvis det ikke finnes noen kvalifisert tolk på stedet, skal advokaten velge den geografisk sett nærmeste kvalifiserte tolken. Grunnen til dette er at man skal begrense tolkens reiseutgifter i den grad det er mulig. Av samme årsak må advokaten vurdere muligheten for å benytte telefon- eller skjermtolking dersom fremmøtetolking vil medføre merutgifter av noe størrelse. Det må som hovedregel forventes at det benyttes telefontolking i slike tilfeller. Det må likevel foretas en avveining av behovet for personlig fremmøtetolking opp mot utgiftene til tolkens reise. I vurderingen av hvordan tolkingen skal foregå bør det ses hen til oppdragets lengde og karakter samt klientens tilstand, herunder om søker er mindreårig. Dersom advokaten velger fremmøtetolking i et tilfelle hvor reises lengde og oppdragets art skulle tilsi at det ble benyttet telefontolking, skal dette forhåndsklareres med statsforvalteren.

Når det gjelder oversettelse av dokumenter, forutsettes det at vedkommende offentlige organ som behandler den underliggende saken selv tar hånd om oversettelse av aktuelle dokumenter, dersom dette er nødvendig for å kunne treffe en forsvarlig avgjørelse i saken. Slike utgifter faller utenfor dekningsområdet for rettshjelploven.

Utgifter til nødvendig skriftlig oversettelse bør ellers bare dekkes unntaksvis, og da etter forhåndsgodkjennelse av statsforvalteren eller barneverns- og helsenemnda. Behovet for skriftlig oversettelse må begrunnes. Det er en forutsetning at oversettelsen er nødvendig for å ivareta søkerens juridiske behov. Det betyr i praksis at oversettelse av dokumentene må være av avgjørende betydning for å løse klientens rettslige problem på en tilfredsstillende måte.

Det anses i praksis ikke nødvendig å oversette vedtak i saker hvor søker har krav på juridisk bistand. Det forutsettes da at advokaten formidler resultatet og den vesentlige del av begrunnelsen til søker. Dette gjelder f.eks. vedtak i asylsaker eller barneverns- og helsenemndas avgjørelser i barnevernssaker. Eventuelle utgifter skal tas med i advokatens salær oppgave, ikke i tolkens.

Når det gjelder andre utgifter, stilles det strenge krav til hva som skal anses som nødvendig for saken. Slike utgifter kan helt unntaksvis dekkes.

Dette gjelder bl.a. utgifter til takst i skiftesaker. Utgiftene til takst, vil i likhet med utgifter til reise og opphold, først anses vesentlige når de overstiger to ganger den offentlige salærsatsen. Det er den halvpart som skal dekkes av søkeren som skal legges til grunn i vurderingen av om utgiften er vesentlig. Utgiften må i tillegg være absolutt nødvendig for å få skiftet boet. Det anses normalt ikke nødvendig med en tilleggstakst i tilfeller hvor det allerede foreligger en takst av nyere dato, men hvor partene er uenige om størrelsen på denne. I vurderingen skal det ellers legges vekt på hvilket objekt som ønskes taksert, boets kompleksitet og om det er mulig å skaffe tilstrekkelig informasjon om objektets verdi på annen måte enn ved innhenting av takst. En vanlig verditakst vil for øvrig være tilstrekkelig til å fastsette boligens verdi på skiftet. Det er dermed ikke nødvendig med en full tilstandsrapport for å gjennomføre et skifte. Når rettshjelpmyndighetene finner grunnlag for å dekke utgiftene til takst i en skiftesak, skal det alltid tas forbehold om refusjon etter rettshjelploven § 8 første ledd, jf. pkt. 2.11.

6.2.3 Ikke-juridisk bistand

Etter rettshjelploven § 14 annet ledd første punktum jf. rettshjelpforskriften § 3-3 kan statsforvalteren samtykke i at parten får dekket annen sakkyndig hjelp i tilknytning til et fritt rettsråd. Det er et grunnleggende vilkår for å omfattes av bestemmelsen at søker enten har fått innvilget fritt rettsråd eller kunne fått innvilget slik bistand, dvs. fyller vilkårene for fritt rettsråd på det aktuelle saksfeltet.

Bistanden må i tillegg være nødvendig for å løse klientens rettslige problem på en tilfredsstillende måte, jf. lovens § 1. Vurderingstemaet er situasjonen slik den fremstår for søker på søknadstidspunktet.

Utgifter til sakkyndig mekler i tilknytning til rettsrådet kan i utgangspunktet innvilges etter denne bestemmelsen. Ved sakkyndig mekling må det offentlige tilbudet ses i sammenheng, og det må bl.a. vurderes om det er naturlig å henvise parten til et offentlig service- eller rådgivningskontor som f.eks. familievernkontorene, jf. rettshjelploven § 5 og pkt. 3.5.

Annen sakkyndig hjelp vil særlig være aktuelt i personskadesaker og i barnevernssaker, der det bl.a. kan være behov for uttalelser fra lege og psykolog utover det som dekkes av det offentlige helsevesenet. Utgifter til spesialisterklæring kan dekkes etter en konkret vurdering av hvor mye bistand som anses rimelig og nødvendig på rettsrådsstadiet. I praksis innvilges det mellom 10 og 20 timer bistand (etter offentlig salærsats) til innhenting av spesialisterklæring i personskadesaker. Dekning utover dette forutsetter at det godtgjøres at det er et særlig behov for ytterligere bistand. I vurderingen skal det ses hen til mandatets/utredningens omfang og sykdomsbildets kompleksitet. Det kan f.eks. være mer tidkrevende å utrede en psykisk enn en fysisk skade. Videre skal det ses hen til om forholdet ligger langt tilbake i tid.

Når det gjelder dekning av utgifter til sakkyndig i sak for Norsk Pasientskadeerstatning (NPE) er situasjonen at NPE selv har plikt til selv å sørge for sakens opplysning. Det innvilges derfor i praksis ikke dekning av utgifter til sakkyndige i slike saker, jf. rettshjelploven § 5. Se også pkt. 6.4.2. om fritt rettsråd i personskadesaker for NPE.

Det kan også helt unntaksvis være aktuelt å dekke utgifter til innhenting av lege- eller sakkyndigerklæring i utlendingssaker. I vurderingen av om dette er nødvendig tas det utgangspunkt i at UDI har en selvstendig plikt til å sørge for sakens opplysning, jf. forvaltningsloven § 17 og rettshjelploven §§ 1 og 5. Det føres derfor en meget restriktiv praksis når det gjelder dekning av slike utgifter. Det er et absolutt vilkår at opplysningene fra lege eller sakkyndig er av avgjørende betydning for å løse klientens rettslige problem på en tilfredsstillende måte. I denne vurderingen skal det bl.a. legges vekt på om utlendingsmyndighetene i vedtak eller annen korrespondanse har gitt uttrykk for at dokumentasjon av helsemessige opplysninger er av avgjørende betydning for saken. Det påligger søker eller advokaten å dokumentere eller sannsynliggjøre at dokumentasjon av helsemessige opplysninger e.l. er av slik betydning, og dermed nødvendige for saken.

Etter § 14 annet ledd annet punktum kan statsforvalteren også samtykke i at vesentlige og nødvendige utgifter for å bringe på det rene om det er behov for juridisk bistand kan dekkes. Dekning av sakkyndig hjelp i forkant forutsetter at det foreligger særlige grunner, og bør bare innvilges helt unntaksvis.

6.2.4 Rettspolitisk arbeid

Etter rettshjelploven § 14 tredje ledd, er det en begrenset mulighet for å utvide et rettsråd til å omfatte arbeid av rettspolitisk karakter. Dette innebærer at dersom advokaten i forbindelse med en konkret sak blir oppmerksom på at saken berører et generelt problem, kan advokaten få dekket arbeid med å gjøre myndighetene oppmerksom på dette og eventuelt foreslå regelendringer. Det er et vilkår at dette arbeidet har sitt utspring i en vanlig rettsrådssak. Det er også et vilkår at det rettspolitiske arbeidet ikke skal være den dominerende delen av rettsrådet. Det bør være et rimelig forhold mellom det arbeidet rettsrådet har medført og det rettspolitiske arbeidet som kreves godtgjort. Unntak kan bare gjøres dersom advokaten f.eks. tar opp et problem i tilknytning til en sak med grunnlag i en rekke tidligere saker. Bestemmelsen skal praktiseres restriktivt.

6.3 FRITT RETTSRÅD I PRIORITERTE SAKER UTEN ØKONOMISK BEHOVSPRØVING

Rettshjelploven § 11 første ledd angir alle de prioriterte sakstypene hvor fritt rettsråd gis uten behovsprøving.

§ 11 første ledd nr. 1 utlendingssaker

Utlending som har rett til fritt rettsråd etter utlendingsloven § 92 første ledd, annet ledd og tredje ledd første punktum eller statsborgerloven § 27 sjuende ledd første, tredje eller fjerde punktum har i utgangspunktet krav på bistand uten behovsprøving. For å dokumentere sakens art skal advokaten alltid legge frem tilstrekkelig dokumentasjon fra Utlendingsdirektoratet (UDI) og/eller Utlendingsnemnda (UNE). Dette vil typisk være kopi av tildelingsbrev i klagesaker, forhåndsvarsel om utvisning, vedtak om utsatt iverksettelse, møtebekreftelse fra UNE mv.

Etter utlendingsloven § 92 annet ledd har utlending som har søkt asyl/beskyttelse rett til fritt rettsråd uten behovsprøving ved negativt vedtak fattet av UDI. Dette gjelder ikke når utlendingen klager over bare å ha fått oppholdstillatelse, jf. utlendingsloven § 38. Enslige mindreårige som klager over bare å ha fått en midlertidig oppholdstillatelse frem til fylte 18 år, jf. utlendingsforskriften § 8-8, har likevel krav på fritt rettsråd. En slik midlertidig tillatelse anses i praksis som et negativt vedtak for den mindreårige. Dette i motsetning til en midlertidig tillatelse som er gitt fordi den mindreårige mangler id-papirer, jf. utlendingsloven § 38 femte ledd. I slike saker kan det søkes om ny oppholdstillatelse før den midlertidige tillatelsen opphører.

Utlendingsloven § 92 annet ledd gjelder heller ikke utlending som har fått en asylsøknad nektet realitetsbehandlet etter utlendingsloven § 32 første ledd bokstav a) og d), dvs. hvor saken er avvist fordi vedkommende har fått asyl/beskyttelse i et annet land eller har oppholdt seg i en stat eller område hvor vedkommende ikke ble forfulgt, jf. utlendingsforskriften § 17-18 annet ledd. Unntaket gjelder ikke for enslige mindreårige asylsøkere.

Asylsøkere har som hovedregel ikke rett til fritt rettsråd i søknadsomgangen. Utlendingsdirektoratet (UDI) og Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS) skal ivareta asylsøkernes behov for bistand på dette stadiet. Enslige mindreårige asylsøkere og personer som risikerer utelukkelse som flyktning etter utlendingsloven § 31 har likevel rett til fritt rettsråd også i søknadsomgangen.

Etter utlendingsloven § 92 første ledd første punktum har utlending som hovedregel også rett til fritt rettsråd uten behovsprøving i saker om bortvisning, utvisning og tilbakekall av tillatelse eller tilbakekall av oppholdsdokument, jf. utlendingsloven § 120. Unntak gjelder i utvisningssaker etter utlendingsloven § 66 første ledd bokstav b) og c), § 67 første ledd bokstav a), b) og c), § 68 første ledd bokstav a) og b) og § 122, dvs. utvisning som følge av straffbare forhold. Det forhold at en utlending er utvist både etter § 66 første ledd bokstav a) og c) medfører ikke at søker taper sin rett til fritt rettsråd for å imøtegå de forhold som er lagt til grunn for utvisningen etter bokstav a).

Unntak gjelder også i sak om bortvisning av utlending som har fått en asylsøknad nektet realitetsbehandlet etter utlendingsloven § 32 første ledd bokstav a) og d), jf. utlendingsforskriften § 17-18 annet ledd. Unntaket gjelder likevel ikke for enslige mindreårige asylsøkere.

I øvrige saker om bortvisning, utvisning og tilbakekall av tillatelse eller oppholdsdokument har utlendingen rett til fritt rettsråd både ved behandling av saken i første instans og ved en eventuell klage. Disse sakstypene er ellers i utgangspunktet å anse som selvstendige saker som betales i form av en egen stykkpris. Det er likevel en forutsetning at utlendingsmyndighetene fatter et selvstendig vedtak som kan påklages. Det betyr i praksis at utlendingen i asylsaker hvor det fattes et selvstendig vedtak om utvisning, har krav på separate stykkpriser for å klage på henholdsvis asylvedtaket og utvisningsvedtaket. Når en beslutning om bortvisning kommer som en følge av et avslag på søknad om asyl, anses imidlertid saken som en asylsak og ikke som en sak om bortvisning. Beslutningen om bortvisning er da ikke et vedtak som kan påklages isolert sett. Når politiet sender forhåndsvarsel om tilbakekall av midlertidig oppholdstillatelse/arbeidstillatelse og varsel om at de samtidig starter forberedelse til sak om utvisning, anses også dette som én sak. Når UDI faktisk har fattet vedtak om henholdsvis tilbakekall og utvisning, foreligger det derimot to vedtak som hver for seg kan påklages isolert og som gir grunnlag for hver sin stykkpris.

Saker som gjelder inndragning av reisebevis omfattes ikke av bestemmelsen i utlendingsloven § 92 første ledd første punktum, men skal behandles etter rettshjelploven § 11 tredje ledd, jf. pkt. 6.5.2 bokstav d).

Etter statsborgerloven § 27 syvende ledd fjerde punktum har den saken gjelder rett til fritt rettsråd i saker om tilbakekall av statsborgerskap etter statsborgerloven § 26. Retten inntreer ved forhåndsvarsel fra UDI og gjelder også ved en eventuell klage¹⁵.

Retten til fritt rettsråd uten behovsprøving gjelder generelt ikke ved begjæring om omgjøring av endelig forvaltningsvedtak. Dette gjelder selv om utlendingssaken i utgangspunktet var prioritert og falt inn under rettshjelploven § 11 første ledd nr. 1. Slike saker vurderes etter rettshjelploven § 11 tredje ledd, jf. pkt. 6.5.2 bokstav d).

For ytterligere opplysninger om fritt rettsråd og tildeling av advokat i prioriterte utlendingssaker vises det til UDIs rundskriv RS 2010-074. Det vises også til stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 1 med kommentarer, jf. Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020. Når det gjelder fritt rettsråd i andre utlendingssaker vises det til rettshjelploven § 11 tredje ledd og pkt. 6.5.2 bokstav d).

Spørsmål om bruk av tolk og oversettelser i utlendingssaker er omtalt i pkt. 5.2.2. og i salærforskriften, spesielt § 5 fjerde ledd.

§ 11 første ledd nr. 2 bokstav a) og b) barnevernssaker

Bestemmelsen gjelder barnevernssaker som ikke behandles av barneverns- og helsenemnda etter barnevernsloven kap. 14, jf. rettshjelploven § 17 tredje ledd nr. 2 om rett til fri sakførsel. Bistanden gis som fritt rettsråd og salæroppgaven sendes til statsforvalteren.

Bokstav a) gjelder når barneverntjenesten har fattet et midlertidig akuttvedtak om bl.a. å plassere et barn utenfor hjemmet, plassere barnet på institusjon eller forby flytting av barnet, men vedtaket blir ikke påklaget og behandlet av barneverns- og helsenemnda.

Bestemmelsen kommer i praksis bare til anvendelse når parten ikke klager på akuttvedtaket. Når barneverntjenesten har fattet et slikt vedtak anses likevel saken så alvorlig at det er naturlig at den private part får hjelp og bistand til å vurdere saken. Dersom parten klager til barneverns- og helsenemnda dekkes arbeidet med klagen, herunder forberedende arbeid som fri sakførsel, jf. rettshjelploven § 17 tredje ledd nr. 2.

Bokstav b) gjelder når barnevernet faktisk har begynt å forberede en sak som skal behandles av barneverns- og helsenemnda, men hvor saken likevel ikke blir sendt til nemnda, f.eks. hvor saken blir henlagt eller partene blir enige om hjelpetiltak. Bestemmelsen gjelder uavhengig av om det er barneverntjenesten eller den private part som tar initiativ til saken, dvs. at den bl.a. gjelder i saker hvor parten krever tilbakeføring av barnet eller samvær.

Forberedelse til sak som nevnt i bokstav b), må anses å ha startet når den som er part i saken er blitt orientert om at barnevernet har bestemt seg for å fremme sak for barneverns- og helsenemnda. Dersom det er parten som har tatt initiativ til saken, må forberedelsen anses å ha begynt når saken fremmes og det oppstår en handlingsplikt for barneverntjenesten til å forberede den. Advokaten må legge ved kopi av korrespondanse med barneverntjenesten eller en kort uttalelse om sakens status for å dokumentere at barnevernet har bestemt seg for å fremme sak.

Når det gjelder barneverns- og helsenemndas kompetanse og skjæringstidspunktet mellom fritt rettsråd og fri sakførsel vises det til pkt. 2.6.3.

I barnevernssaker på rettsrådstadiet, som ikke faller inn under denne bestemmelsen, kan det søkes om fritt rettsråd etter rettshjelploven § 11 tredje ledd. Se nærmere under pkt. 6.5.2 bokstav a).

§ 11 første ledd nr. 3 krav om erstatning i anledning straffeforfølgning

Bestemmelsen gjelder for siktede som reiser krav om erstatning etter straffeforfølgning etter kap. 31 i straffeprosessloven (strpl.).

¹⁵ Endret 15.01.2020

Ordlyden i straffeprosessloven kap. 31 er endret fra «urettmessig straffeforfølgning» til «erstatning i anledning av forfølgning». Det forhold at rettshjelploven ikke er endret i tråd med dette må regnes som en lovteknisk forglemmelse, da det fremgår av forarbeidene at ordlyden i rettshjelploven § 11 første ledd nr. 3 skal endres i tråd med den endrede ordlyden i straffeprosessloven, jf. Ot.prp. nr.77 (2001-2002) side 88. Ordlyden i rettshjelploven skal dermed ikke tolkes slik at forfølgningen faktisk må ha vært urettmessig for at den siktede skal ha krav på fritt rettsråd etter bestemmelsen.

Personer som ikke har vært «siktet», jf. strpl. § 82, har ikke krav på fritt rettsråd etter bestemmelsen. Dette gjelder f.eks. mistenkte eller andre som ikke er siktet, men som etter en rimelighetsvurdering kan ha rett til erstatning som følge av granskning, ransaking, beslag, kommunikasjonskontroll eller annen forføyning under straffesaken, jf. strpl. § 448. Det bør derfor komme frem av søknaden om personen faktisk har hatt status som siktet i saken.

For å utløse en rett til fritt rettsråd etter bestemmelsen, er det videre en forutsetning at det faktisk fremmes et krav. Bistand i forbindelse med å vurdere om det skal fremmes et krav omfattes ikke.

Krav om erstatning som følge av inndragning av førerkort, omfattes av bestemmelsen dersom reaksjonen knytter seg til en strafforfølgning.

§ 11 første ledd nr. 4 voldsofre i erstatningssak mot gjerningsperson

Et voldsoffer, dvs. en person som har lidd personskade som følge av en straffbar handling, har krav på fritt rettsråd for å rette et erstatningskrav direkte mot gjerningspersonen. Voldsofferet har også krav på fri sakførsel for å prøve saken for domstolen, jf. § 16 første ledd og pkt. 7.3. Personskaden må dokumenteres ved legeattest, utskrift av journaler eller annen dokumentasjon.

Fritt rettsråd skal dekke nødvendig rådgivning og bistand til å vurdere om det er grunn til å fremme et erstatningssøksmål mot skadevolder, eller til å få kravet fremmet i straffesak mot vedkommende. Det er ikke et vilkår for bistand at saken er anmeldt til politiet eller at det faktisk fremmes et erstatningskrav. Forholdet vil omfattes av bestemmelsen selv om advokatens bistand resulterer i en beslutning om ikke å fremme kravet. Det forutsettes likevel at advokaten innhenter relevant informasjon og foretar en reell vurdering av de erstatningsrettslige sidene av saken. Saken vil ellers ikke anses som en erstatningssak som faller inn under bestemmelsen. Det er f.eks. ikke grunnlag for å innvilge en egen stykkpris etter 11 første ledd nr. 4 når advokaten bare gir informasjon om at vedkommende ikke lenger har noe krav mot skadevolder, eller at det av en annen klar grunn (f.eks. foreldelse) ikke bør fremmes et krav.

Dersom det er reist straffesak mot skadevolderen, er det en forutsetning for å innvilge fri sakførsel at erstatningskravet er begjært tatt med i straffesaken mot skadevolder, jf. straffeprosessloven kapittel 29, men at kravet likevel enten ikke er fremmet av påtalemyndigheten eller ikke i sin helhet er pådømt av retten. Arbeidet med å fremme kravet i straffesaken dekkes alltid som fritt rettsråd uavhengig av om påtalemyndigheten faktisk fremmer kravet eller i hvilken grad det blir pådømt i retten.

Når en voldsutsatt person allerede har fått voldserstatning fra staten vil vedkommende normalt ikke i tillegg kunne fremme et krav mot gjerningspersonen. Den som har fått voldserstatning har ikke lenger noe krav mot gjerningspersonen, fordi Staten trer inn i kravet mot skadevolder når det gis erstatning. Dette betyr at advokaten i utgangspunktet ikke kan egeninnvilge stykkpris både etter § 11 annet ledd nr. 6, slik bestemmelsen lød før lovendring av 1. januar 2023¹⁶ (voldsoffererstatning) og § 11 første ledd nr. 4 (erstatningssak mot gjerningsperson). Unntak kan tenkes hvor voldsofferet har et krav på dekning av materielle skader, som kan rettes direkte mot skadevolder fordi det ikke omfattes av voldsoffererstatningsloven.

¹⁶ Endret 01.01.2023 Se kommentarene til bestemmelsen i pkt. 6.4.2

§ 11 første ledd nr. 5 vernepliktige i førstegangstjeneste

Vernepliktige i førstegangstjeneste har krav på både fritt rettsråd og fri sakførsel uten behovsprøving i alle saker som nevnt i rettshjelploven § 11 annet ledd, jf. § 16 første ledd nr. 1. Det samme gjelder sivile tjenestepliktige.

Fri rettshjelp skal likevel ikke gis dersom det rettslige problemet har oppstått før verneplikten begynte. For oppdrag som er påbegynt, men ikke avsluttet under førstegangstjenesten, har søkeren krav på fri rettshjelp inntil oppdraget er avsluttet. Dette gjelder likevel ikke anke over dom eller annen rettsavgjørelse.

Advokaten kan i saker om erstatning ved personskade, selv innvilge en stykkpris på 7 timer fritt rettsråd, jf. stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 8. Dette gjelder også i saker hvor det er på det rene at Forsvaret er erstatningsansvarlig for skaden. Nødvendig bistand ut over dette forutsettes dekket av Forsvaret som en del av erstatningsoppgjøret og som en påregnelig del av erstatningsansvaret. Det bør derfor kun i helt spesielle tilfelle være aktuelt å dekke disse utgiftene gjennom rettshjelpordningen.

§ 11 første ledd nr. 6 rett for fornærmede til konsultasjon før anmeldelse

Fornærmede i saker som nevnt i straffeprosessloven § 107 a første ledd bokstav a) eller b), har rett til konsultasjon med advokat før forholdet anmeldes. Sakene som omfattes er grove og berører fornærmede sterkt personlig. Det gjelder bl.a. seksualforbrytelser, familievold og tvangsekteskap. Fornærmede er ofte i tvil om de skal anmelde slike forhold.

I saker av denne art, hvor fornærmedes person og forklaring står sterkt, vil belastningen ved en straffesak kunne være stor. Det kan da være viktig for fornærmede å ha en nøytral og profesjonell samtalepartner, som også kan vurdere ulike juridiske aspekter ved saken, for eksempel foreldelse, bevisspørsmål mv. Advokaten skal bidra til at fornærmede selv kan vurdere om saken bør anmeldes. Advokatens oppgave er å forklare de juridiske sidene av saken, men vedkommende skal ikke vurdere straffverdigheten av den handlingen som den fornærmede har vært utsatt for.

Dersom forholdet senere anmeldes og det oppnevnes bistandsadvokat, vil bistanden med å vurdere anmeldelse godtgjøres som en del av bistandsadvokatoppdraget etter straffeprosessloven § 107 a. Advokatbistand som er gitt før anmeldelsen er altså dekket av bistandsadvokatordningen, når forholdet senere blir anmeldt. En allerede foretatt utbetaling på grunnlag av innvilget fritt rettsråd skal derfor trekkes fra i advokatens salær oppgave til retten. Hvis forholdet ikke anmeldes, dekkes bistanden som fritt rettsråd uten behovsprøving. Det samme gjelder hvor saken blir anmeldt, men anmeldelsen blir trukket eller saken henlagt så raskt etter anmeldelsestidspunktet at det ikke er naturlig at advokaten ber om å bli oppnevnt som bistandsadvokat.

Ved forhold som faller inn under § 11 første ledd nr. 6, vil personen ofte også ha behov for rettshjelp i forbindelse med spørsmål som relaterer seg til annet enn det rent strafferettslige f.eks. spørsmål om oppløsning av ekteskap, barnefordeling, trygd, besøksforbud mv. Rettshjelp til å få behandlet slike spørsmål gis eventuelt etter de øvrige bestemmelsene i rettshjelploven.

§ 11 første ledd nr. 7 tvangsekteskap

Etter straffeprosessloven § 107 a jf. straffeloven § 253, har ofre for tvangsekteskap rett til bistandsadvokat fra saken politianmeldes.

Rettshjelploven § 11 første ledd nr. 7 gjelder for de som av ulike grunner synes det er vanskelig å anmelde foreldre eller andre nære slektninger for brudd på straffelovens bestemmelser om tvangsekteskap.

Uavhengig av om forholdet anmeldes kan den enkelte ha et særlig behov for juridisk og praktisk hjelp for å komme seg bort fra en tvangssituasjon. Fritt rettsråd vil bl.a. kunne omfatte hjelp til å finne nytt bosted, få adressesperre, navneendring og voldsalarm. Bestemmelsen omfatter også hjelp til å kreve separasjon eller skilsmisse for å komme seg bort fra tvangsekteskapet. Rådgivning ved vurdering av anmeldelse dekkes etter § 11 første ledd nr. 6.

Tilbudet avgrenses mot den bistand som følger av straffeprosessloven § 107 a. Dette innebærer at advokatbistand som ytes etter anmeldelsestidspunktet ikke dekkes. Hvis forholdet senere blir anmeldt, dekkes advokatbistanden etter straffeprosessloven § 107 a. En allerede foretatt utbetaling på grunnlag av innvilget fritt rettsråd skal derfor trekkes fra i advokatens salær oppgave til retten.

Det presiseres at rettshjelp kun er et supplement til den rollen andre instanser har i arbeidet mot tvangsekteskap, jf. Innst. O. nr. 43 (2004-2005) side 8. Organisasjoner som Selvhjelp for innvandrere og flyktninger og Røde Kors Internasjonale senter yter også bistand i denne type saker. Tilsvarende gjelder offentlige instanser som politi og folkeregister mv. Det er likevel ikke ønskelig at den som presses til å inngå ekteskap eller som allerede er tvunget til å gifte seg, selv skal måtte lete seg frem i et mangfoldig hjelpetilbud. I enkelte tilfeller vil det være forbundet med stor risiko om den som er utsatt for tvangsekteskap på egenhånd skulle foreta de praktiske handlinger som er nødvendig i den situasjonen vedkommende er i. En advokat med kompetanse på området vil kunne opptre som en viktig rådgiver og koordinator for den saken gjelder.

Advokatbistand i forbindelse med andre problemstillinger, herunder barnefordeling, trygd mv. faller utenfor det særskilte tilbudet, jf. også definisjonen av begrepet tvangsekteskap i straffeloven. Søknad om fri rettshjelp i slike saker skal derfor behandles etter de øvrige reglene i rettshjelploven.

Bistand til å reise søksmål for å få tvangsekteskapet kjent ugyldig etter ekteskapsloven § 16 tredje ledd eller for å kreve direkte skilsmisse etter § 23 siste ledd dekkes som fri sakførsel, jf. pkt. 7.3.

§ 11 første ledd nr. 8 saker om undersøkelse og behandling uten eget samtykke etter psykisk helsevernloven § 4-4¹⁷

Bestemmelsen gir pasienter i psykisk helsevern rett til fritt rettsråd ved klage til statsforvalteren over vedtak om undersøkelse og behandling uten eget samtykke etter psykisk helsevernloven § 4-4, dvs. i saker om tvangsmedisinering og tvangsernæring mv.

6.4 FRITT RETTSRÅD I PRIORITERTE SAKER MED ØKONOMISK BEHOVSPRØVING

6.4.1 Generelt

Etter rettshjelploven § 11 annet ledd gis fritt rettsråd til den som fyller de økonomiske vilkårene for fri rettshjelp, jf. pkt. 4, og som har behov for juridisk bistand innenfor de saksfeltene som positivt er nevnt i bestemmelsen.

Før det tas stilling til om det skal gis fritt rettsråd etter § 11 annet ledd, skal det alltid gjøres en vurdering etter § 5. Dette fordi det er en absolutt forutsetning at bistanden ikke dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte. Rettshjelplovens subsidiære karakter kan dermed føre til at bistanden/utgiftene ikke dekkes etter rettshjelploven selv om saken etter sin art faller inn under de saksfeltene som positivt er nevnt i loven. Dette vil som hovedregel være tilfelle i f.eks. personskadesaker for NPE, saker om separasjon og skilsmisse samt søknader om rettferdsvederlag fra staten, jf. pkt. 6.4.2. Bestemmelsen i § 5 er nærmere omtalt i pkt. 3.

Hvis bistanden ikke dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte, saksforholdet er positivt nevnt i § 11 annet ledd og søker oppfyller de økonomiske vilkårene, skal det i utgangspunktet gis fritt rettsråd etter den stykkprissatsen som gjelder, uten at det foretas en nærmere rimelighetsvurdering.

Dersom det viser seg at bistanden blir mer omfattende, slik at det er behov for å søke om fritt rettsråd utover gjeldende stykkprissats, skal det vurderes om det er dokumentert at det er særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en slik timebruk, jf. rettshjelpforskriften § 3-5 og pkt. 6.6.

¹⁷ Endret 01.09.2017

6.4.2 De enkelte sakstypene

§ 11 annet ledd nr. 1 saker om familie og barn

Bestemmelsen gjelder i saker etter ekteskapsloven og barneloven kap. 5, 6, 7 og 8, herunder saker om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring¹⁸.

Ekteskapsloven omfatter bl.a. saker om separasjon og skilsmisse, økonomisk oppgjør og ektefellebidrag. I saker om separasjon og skilsmisse og i bidragssaker (både etter ekteskaps- og barneloven, jf. nedenfor) gis det likevel som hovedregel ikke fritt rettsråd, fordi det i slike saker ikke vil være behov for juridisk bistand utover den veiledning det offentlige gir gjennom sin opplysnings- og veiledningsplikt, jf. retts hjelploven § 1 og § 5 om lovens subsidiære karakter og pkt. 3.6. Helt unntaksvis kan det være behov for juridisk bistand utover det statsforvalteren eller NAV kan gi, for eksempel dersom behandlingen av søknaden reiser særlig kompliserte juridiske spørsmål, eller dersom søker er særlig ressurs svak eller befinner seg i en tvangssituasjon.

Barneloven kap. 5, 6 og 7 gjelder saker om foreldreansvar, daglig omsorg og samvær. I slike saker forutsettes det at parter med barn under 16 år har forsøkt mekling på familievernkontor eller hos annen godkjent mekler før det kan innvilges fritt rettsråd etter § 11 annet ledd nr. 1, jf. retts hjelploven §§ 1 og 5 om lovens subsidiære karakter. Det følger av ekteskapsloven § 26 at ektefeller med felles barn under 16 år, i saker om separasjon og skilsmisse skal møte til mekling før saken bringes inn for retten eller statsforvalteren. Tilsvarende skal samboere ved samlivsbrudd møte til mekling, jf. barneloven § 51. Formålet med meklingen er å komme fram til en skriftlig avtale om foreldreansvaret, fast bosted og samvær. Dersom mekling ikke er gjennomført og det ikke er tvingende grunner for dette, jf. forskrift om mekling etter ekteskapsloven og barneloven § 7 annet ledd, kan advokaten ikke egeninnvilge fritt rettsråd. Gjennomført mekling dokumenteres ved å legge frem meklingsattest.

Når det gjelder spørsmålet om inngåelse av en samværsavtale og påfølgende praktisering av avtalen, eventuelt endring av etablert samværsavtale, skal regnes som ett eller flere rettsråd vises det til kommentarene til stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 7 bokstav b), jf. Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020.

Barneloven kap. 8 gjelder barnebidrag. I slike saker gis det normalt ikke fritt rettsråd, jf. ovenfor om retts hjelploven § 5 og statsforvalternes opplysnings- og veiledningsplikt.

Ekteskapsloven del II jf. del V kap. 18 gjelder felleseieskifte mellom ektefeller¹⁹. Bestemmelsen i § 11 annet ledd nr. 1 kommer også til anvendelse for gjenlevende ektefelle ved et sammensatt skifte, jf. ekteskapsloven kap. 15 om oppgjør ved den ene ektefellens død.

Bestemmelsen er ment å omfatte juridisk bistand til å løse en reell uenighet om den faktiske fordelingen av økonomiske midler mellom tidligere ektefeller. For å ha krav på betaling etter stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 7 bokstav a), forutsettes det i praksis at advokaten bistår med å finne en løsning på hvordan partenes midler skal fordeles. I alminnelighet må det kunne forventes at advokaten går gjennom aktuell dokumentasjon, samt gir nødvendig rådgivning knyttet til den konkrete fordelingen.

I skiftesaker vil det regelmessig være spørsmål om det er grunnlag for en utvidet bevilling til fritt rettsråd, jf. retts hjelpforskriften § 3-5. Det er gitt generelle retningslinjer om dette i pkt. 6.6. I skiftesaker er det i alminnelighet motstridende interesser og høyt konfliktnivå mellom partene. Dette er i seg selv ikke å anse som en særlig omstendighet, som gir grunnlag for en utvidet bevilling. Det kan likevel tenkes at konfliktnivået er så høyt at saken ikke kan sies å være en gjennomsnittlig skiftesak, som skal betales med en stykkpris. I vurderingen skal det legges vekt på om saken har vært spesielt omfattende og tidkrevende som følge av at samarbeidsklimaet/kommunikasjonen med motparten har

¹⁸ Endret 01.01.2021

¹⁹ Endret 01.01.2021

vært ekstraordinært vanskelig. Dette kan f.eks. være situasjonen hvor motparten overhodet ikke har villet samarbeide om en avtale, eller hvor søker har vært utsatt for voldsutøvelse i forholdet.

Det forhold at det fremsettes et krav om skjevdeling eller fordeling av bolig, er heller ikke i seg selv å anse som en særlig omstendighet. Dersom skiftet er svært uoversiktlig og gjelder mange ulike poster kan imidlertid skiftet bli så omfattende og komplisert at det må anses som en særlig omstendighet. Se pkt. 6.6.

Når det gjelder fri sakførsel i skiftesaker vises det til pkt. 7.5.2 bokstav a).

§ 11 annet ledd nr. 2 opphør av husstandsfellesskap

Det følger av bestemmelsen at fri retts hjelp kan gis i saker etter lov 4. juli 1991 nr. 45 om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører. Hensikten med bestemmelsen er å likestille samboere med ektefeller med hensyn til muligheten for å få fri retts hjelp i forbindelse med økonomisk oppgjør etter endt samliv. Det vises til forarbeidene som omtaler dette nærmere, jf. Ot.prp. nr. 91 (2003-2004) bl.a. side 31.

Det er bare saker som omfattes av lovens anvendelsesområde/definisjon som kan gi rett til fri retts hjelp etter denne bestemmelsen. Husstandsfellesskapsloven regulerer felleseieskifte i forbindelse med ugift samliv og gjelder i saker om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører. Etter loven § 1 gjelder den i saker når to eller flere ugifte personer over 18 år har bodd sammen i en husstand, og husstandsfellesskapet opphører ved at en av dem dør, eller ved at husstandsfellesskapet opphører på annen måte enn ved død. Det går videre frem at loven bare gjelder når partene har bodd sammen i minst to år, eller de har, har hatt eller venter barn sammen.

Retts hjelplovens § 11 annet ledd nr. 2 skal avgrenses på samme måte. Det vil si at alle saker som gjelder felleseieskifte av bolig og innbo ved opphør av husstandsfellesskapet for persongruppen som defineres i husstandsfellesskapsloven § 1 omfattes. Det er altså ikke nødvendig at de enkelte bestemmelsene i loven faktisk kommer til anvendelse i det konkrete tilfellet eller at noen av partene oppnår de nærmere bestemte rettigheter som denne loven tildeler. Det kan for eksempel godt tenkes at man ved selve skifte helt eller delvis anvender sameieloven eller andre lover for selve fordelingen. Det avgjørende blir om saken som sådan omfattes av de tilfeller som defineres i loven § 1. Når det gjelder tolkingen av bestemmelsen vises det til HR-2014-1390.

§ 11 annet ledd nr. 3 personskadeerstatning

Den som har blitt påført en personskade har krav på fritt retts råd for å fremsette et krav om erstatning fra den som skal ha forårsaket skaden, f.eks. et offentlig organ, en arbeidsgiver eller en privatperson. Bestemmelsen gjelder også i sak mot et forsikringsselskap. Dersom skaden er påført ved en straffbar handling og den skadelidte vil rette krav direkte mot gjerningspersonen faller forholdet inn under § 11 første ledd nr. 4, jf. pkt. 6.3.

Med personskade skal forstås både fysisk og psykisk skade på person. En personskadesak er å anse som kun én sak selv om det med bakgrunn i skaden rettes krav mot flere, se kommentarene til stykkprisorfskriften § 5 annet ledd nr. 8 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020. Bestemmelsen omfatter ikke krav om trygd som følge av en personskade.

Det er ikke tilstrekkelig for at en sak skal anses som en personskadesak at søker hevder å være påført en slik skade. Skaden må dokumenteres ved legeattest, sakkyndig uttalelse, kopi av journaler eller andre dokumenter som sannsynliggjør den. Dette skyldes at ikke enhver fysisk/psykisk lidelse, sykdom eller medfødt tilstand er en personskade.

Det er i praksis lagt til grunn at det ikke er tilstrekkelig at det kun dokumenteres at søker har en personskade. Det må i tillegg kunne kreves at det i en viss grad sannsynliggjøres at skaden helt eller delvis relaterer seg til den skadegjørende handlingen eller unnlatsen. Dette er særlig aktuelt når det foreligger en eller flere skader, men det er uklart om disse kan relateres til den skadegjørende handlingen eller unnlatsen. Tilsvarende gjelder også hvor søker har medfødte helseplager/sykdom, og det er uklart om det i tillegg er en skade. Dokumentasjon av forholdet mellom skaden og

handlingen/unnlåtelsen er nødvendig for å klargjøre sakens faktiske side, slik at det kan tas stilling til om saken faller inn under § 11 annet ledd nr. 3 eller skal behandles etter § 11 tredje ledd, jf. pkt. 6.5.2 bokstav f).

Ved en søknad om fritt rettsråd vil bistanden ta sikte på å avklare om vilkårene for erstatning er oppfylt, og det kan derfor ikke kreves omfattende dokumentasjon på dette stadiet. For at saken skal godtgjøres som en personskadesak forutsettes det likevel at advokaten innhenter relevant informasjon og gjør en reell vurdering av de erstatningsrettslige sidene ved saken. Det er ikke et absolutt vilkår at det blir fremmet et erstatningskrav. Se pkt. 7.4.2 om dokumentasjon ved søknad om fri sakførsel.

Norsk Pasientskadeerstatning (NPE) behandler saker om skade som kan kreves erstattet etter pasientskadeloven, herunder skader som er voldt i institusjon under spesialisthelsetjenesten og den kommunale helse- og omsorgstjenesten, jf. pasientskadeloven § 1. Ordningen omfatter skade voldt både i offentlig og privat helsetjeneste. Vedtak som er truffet av sekretariatet kan klages inn for Pasientskadenemnda (PSN). NPEs administrasjon og PSN plikter å gi nødvendig veiledning og bistand i forbindelse med at det søkes om eller klages over avslag på søknad om pasientskadeerstatning, jf. forvaltningsloven § 11 og 17. De plikter også å utrede og innhente relevant dokumentasjon i saken, jf. pasientskadeloven § 10. Det finnes dermed et gratis offentlig tilbud som skal ivareta befolkningens behov for bistand i saker om pasientskade. Skadelidte kan ikke velge å unnlate å benytte seg av dette tilbudet, og i stedet få bistanden dekket under ordningen med fri rettshjelp. I de tilfeller hvor NPE/PSN mener det er nødvendig med ekstern juridisk bistand kan utgifter til dette dekkes etter pasientskadelovens bestemmelser om dekning av utgifter til advokathjelp, jf. pasientskadeloven § 11 og forskrift om dekning av pasienters advokatutgifter etter pasientskadeloven § 11. Advokatutgiftene kan også dekkes som en del av det endelige erstatningsoppgjøret.

Rettsbjelplovens § 5 om lovens subsidiære karakter innebærer at det alltid skal søkes NPE om dekning av utgiftene til advokatbistand, jf. pkt. 3.6. Når NPE har avslått å dekke utgifter til advokatbistand, vil det ikke være aktuelt å innvilge fri rettshjelp etter § 11 annet ledd nr. 3. Se pkt. 7.4.2 for så vidt gjelder fri sakførsel ved rettslig overprøving av Pasientskadenemndas vedtak.

Ved søknad om rettferdsvederlag med grunnlag i en personskade, faller saken i utgangspunktet inn under § 11 annet ledd nr. 3. De enkelte faginstansene og Statens sivilrettsforvaltning som sekretariat for Utvalget for rettferdsvederlag har imidlertid plikt til å sørge for at saken blir tilstrekkelig opplyst før den fremmes for Utvalget, jf. forvaltningsloven § 17. Det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt vil dermed som den klare hovedregel erstatte behovet for juridisk bistand i slike saker, jf. rettsbjelplovens § 5 om lovens subsidiære karakter. Det er som hovedregel heller ikke nødvendig med juridisk bistand for å fremme en søknad om rettferdsvederlag, jf. § 1. Hvor søker pga. fysiske eller psykiske lidelser absolutt ikke har forutsetninger for å søke selv, og heller ikke har nærstående eller andre som kan bistå med dette, vil det likevel helt unntaksvis kunne være nødvendig med advokatbistand for å søke om rettferdsvederlag.

Når det gjelder dekning av utgifter til sakkyndig erklæring vises det til pkt. 6.2.3.

§ 11 annet ledd nr. 4 utkastelse fra bolig i husleieforhold²⁰

Det er bare saker om utkastelse fra bolig etter tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2 tredje ledd bokstav c som omfattes av bestemmelsen, dvs. utkastelsessaker for namsmannen når leieren ikke protesterer mot oppsigelsen innen en måned, eller utleieren har reist sak mot leieren og retten ikke har satt oppsigelsen til side. Saken må gjelde utkastelse fra bolig som leier bor i.

Andre husleiesaker, herunder saker som gjelder andre grunnlag for opphør av leieforhold skal vurderes etter rettsbjelploven § 11 tredje ledd jf. § 5, se pkt. 6.5.2 bokstav b og pkt. 3.5.

Dette gjelder også tvister om oppsigelse etter husleieloven § 9-8, dvs. saker hvor utleier har sagt opp leieforholdet og leier protesterer skriftlig mot oppsigelsen. Slike saker omfattes ikke lengre av

²⁰ Endret 01.07.2022

rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 4. Husleietvistutvalget behandler nå slike saker i hele landet, og det er dermed en alternativ dekningsmulighet til rettshjelploven, jf. rettshjelploven § 5 og pkt. 3.5.

Bestemmelsen omfatter ellers både saker etter husleieloven og tilsvarende saker ved leieforhold i leieboeraksjeselskaper, boligaksjeselskaper og andels- og borettslag mv.

§ 11 annet ledd nr. 5 om opphør av arbeidsforhold

Arbeidstaker har krav på fritt rettsråd i saker etter arbeidsmiljøloven om et arbeidsforhold består eller om erstatning i forbindelse med opphør av et arbeidsforhold, jf. rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 5. Dersom arbeidstakeren er organisert, vil vedkommende likevel ofte ha rett til advokatbistand i slike saker gjennom sin fagforening. Rettshjelpordningen er subsidiær andre dekningsmuligheter, jf. rettshjelploven § 5, og det bør derfor fremgå av søknaden om dette er utprøvd eller om slik mulighet ikke eksisterer.

I praksis er det lagt til grunn at bestemmelsen også gjelder for arbeidstakere i virksomheter som er unntatt fra arbeidsmiljøloven i medhold av arbeidsmiljøloven § 1-2 annet ledd. Det samme gjelder arbeidstakere som går inn under tjenestemannsloven. For øvrig må det foreligge et ansettelsesforhold, slik at selvstendig næringsdrivende faller utenfor.

Etter rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 5 er retten til fritt rettsråd begrenset til saker om stillingsvern og erstatning etter arbeidsmiljøloven, herunder erstatning for lønnskrav og feriepenger i forbindelse med opphør av arbeidsforholdet. Juridisk bistand til andre spørsmål om arbeidsforhold, som f.eks. knytter seg til arbeidstakerens ordinære lønns- og arbeidsvilkår omfattes ikke.

Bestemmelsen gjelder for det første saker om oppsigelse og avskjed, uavhengig av grunnlag og opphørsform, herunder:

- oppsigelse på grunn av eget forhold, herunder oppsigelse på grunn av sykdom (aml. § 15-8), alder (aml. §15-13a), svangerskap/permisjoner (aml. § 15-9), militærtjeneste (aml. § 15-10) og oppsigelse i prøvetiden (aml. § 15-6).
- oppsigelse som følge av virksomhetens eller arbeidsgivers forhold (aml. §§ 15-1 og 15-7).
- Avskjed (aml. § 14-15).

Bestemmelsen omfatter også de forhold der det ikke foreligger en formell oppsigelse, men hvor arbeidstaker har mistet sitt arbeid og reelt sett må anses å være sagt opp. Søker eller advokaten må imidlertid kunne dokumentere at det faktisk har vært et ansettelsesforhold, i form av arbeidsavtale eller annen dokumentasjon som viser at personen har jobbet for den aktuelle arbeidsgiveren.

Videre omfattes de såkalte «endringsoppsigelsene». Det vil si tilfeller der det skjer vesentlige endringer av arbeidsforholdet som i rettspraksis er likestilt med ordinære oppsigelser etter arbeidsmiljøloven. Dette gjelder f.eks. tvist om endring av arbeidsoppgaver og/eller lønns- og ansettelsesvilkår ligger innenfor arbeidsgivers styringsrett eller om endringen innebærer en formuriktig oppsigelse av eksisterende arbeidsforhold med tilbud om ny stilling.

I tillegg omfattes tvister om hvorvidt opphør av et midlertidig ansettelsesforhold eller innleieforhold i realiteten innebærer en oppsigelse av et fast ansettelsesforhold, fordi den midlertidige ansettelsen/innleien var ulovlig, eller fordi arbeidstaker har vært midlertidig ansatt i mer enn tre eller fire år sammenhengende, jf. aml. § 14-9, jf. § 14-11 og § 14-12, jf. § 14-14. I disse situasjonene er det ikke avgjørende om tvisten aktualiseres før eller etter perioden for den midlertidige ansettelsen utløper/innleien opphører.

I saker som gjelder suspensjon og i tvister om lovligheten av permittering, består arbeidsforholdet fortsatt i suspensjons-/permitteringsperioden. Disse sakene omfattes derfor ikke av bestemmelsen. Det gjør heller ikke tvist om fortrinnsrett til stilling etter aml. §§ 14-2 og 14-3 (deltidsansatte) og tvist om fortrinnsrett til stilling etter aml. § 16-3 tredje ledd (virksomhetsoverdragelse).

Arbeidskontrakter for lærlinger omfattes av både arbeidsmiljøloven og opplæringsloven. Oppsigelsesreglene i arbeidsmiljøloven får imidlertid ikke anvendelse da det for lærlinger blir tale om en heving av kontrakten etter opplæringsloven § 4-6. I slike saker skal fylkeskommunen kunne gi veiledning og bistand, jf. rettshjelploven § 5 og pkt. 3.6. Det skal derfor ikke innvilges fritt rettsråd etter rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 5 i slike saker.

Saker som omfatter både tvist om et arbeidsforhold består og erstatning i forbindelse med opphør av et arbeidsforhold ved oppsigelse eller avskjed, skal anses som én sak.

§ 11 annet ledd nr. 6 voldsoffererstatning, slik loven lød før lovendring 1. januar 2023²¹

Det er vedtatt ny lov om erstatning fra staten til voldsutsatte (voldserstatningsloven), jf. lov 17. juni 2022 nr. 57. Loven trådte i kraft 1. januar 2023, og gjelder for første gangs søknader som er fremmet etter dette tidspunktet, jf. voldserstatningsloven § 18 første ledd.

Den tidligere voldsoffererstatningsloven vil fortsatt gjelde for søknader som er fremmet før voldserstatningsloven trådte i kraft. Tilsvarende gjelder for søknad om tilleggserstatning for et forhold som allerede er behandlet etter voldsoffererstatningsloven, og klage i en sak som er behandlet etter denne loven. For nærmere informasjon vises det til overgangsregler til voldserstatningsloven FOR-2022-12-02-2073.

I saker som faller inn under ny voldserstatningslov, er det ikke lenger mulig å innvilge fritt rettsråd etter rettshjelploven. Rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 6 ble opphevet da voldserstatningsloven trådte i kraft. Det betyr at det ikke skal innvilges eller betales for fritt rettsråd når første gangs søknad om erstatning er fremmet etter 1. januar 2023. Dette gjelder også hvor advokaten har egeninnvilget fritt rettsråd i 2022, men først søker om erstatning i 2023.

I saker som omfattes av tidligere voldsoffererstatningslov vil søkeren fortsatt ha krav på fritt rettsråd etter rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 6, slik bestemmelsen lød før lovendringen 1. januar 2023. Dette betyr at advokatene kan egeninnvilge fritt rettsråd i slike saker. Videre er det mulig å søke om både fritt rettsråd, utvidet bevilling og etterbevilling i saker som omfattes av tidligere ordning. Det forutsettes at advokatene oppgir dato for når søknaden om voldsoffererstatning ble fremmet, og legger ved kopi av søknadens første side.

Kommentarene nedenfor er en videreføring av tidligere retningslinjer til rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 6, slik bestemmelsen lød før lovendringen 1. januar 2023. Kommentarene beholdes inntil videre, men gjelder bare i saker som omfattes av gammel voldsoffererstatningsordning.

I de tilfeller hvor voldsofferet ikke har bistandsadvokat har vedkommende rett til fritt rettsråd for å fremme en søknad om voldsoffererstatning. Bestemmelsen gjelder både søknad til Kontoret for voldsoffererstatning og klage til Statens sivilrettsforvaltning. En søknad om fritt rettsråd kan ikke avslås under henvisning til at søker kan få dekket bistanden gjennom voldsoffererstatningssystemet. Den som søker om voldsoffererstatning, står fritt når det gjelder hvilken av disse ordningene vedkommende vil benytte for å få dekket utgiftene til advokat. Dersom Kontoret for voldsoffererstatning eller Statens sivilrettsforvaltning kun finner det rimelig og nødvendig at deler av advokatutgiftene dekkes, skal det likevel ikke gis ytterligere dekning etter rettshjelploven.

Når det søkes om dekning av utgifter til sakkyndig i en voldsoffererstatningssak, skal søknaden henvises til Kontoret for Voldsoffererstatning. Dette fordi Kontoret er nærmere til å vurdere både behovet for og omfanget av en sakkyndig erklæring, jf. voldsoffererstatningslovens § 14 siste ledd. Det er ikke anledning til å søke om fritt rettsråd når Kontoret har vurdert spørsmålet om det er nødvendig med en sakkyndig erklæring.

²¹ Endret 01.01.2023 Rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 6 er opphevet.

§ 11 annet ledd nr. 6²² klagesaker etter folketrygdloven § 21-12

For å ha rett til fritt rettsråd etter denne bestemmelsen må søker være part i en klagesak som behandles etter folketrygdloven § 21-12. Bestemmelsen omfatter både klage på avslag på en trygdeytelse og klage på at NAV har fattet vedtak om å stanse/trekke tilbake en allerede innvilget ytelse.

Klagesaker etter barnetrygdloven skal ifølge lovens § 16 behandles etter folketrygdloven § 21-12, slik at også disse sakene omfattes av rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 6. Dette i motsetning til klagesaker som gjelder stønad til livsopphold samt klagesaker etter bl.a. kontantstøtteleven, NAV-loven § 14 a og lov om bidragsforskudd. Også klagesaker etter andre særlover, som ikke direkte viser til folketrygdloven § 21-12, faller utenfor anvendelsesområde til rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 6. Se nærmere om behandlingen av slike saker under pkt. 6.5.2 bokstav c).

Bistand til å søke om trygd, eventuelt til å vurdere om et vedtak skal påklages, faller utenfor bestemmelsen. Det vises til at trygdemyndighetene både har veilednings- og opplysningsplikt i trygdesaker, jf. rettshjelploven § 5 og pkt. 3.6 om lovens subsidiære karakter. Rett til bistand etter denne bestemmelsen gjelder heller ikke ved begjæring om omgjøring av endelig forvaltningsvedtak.

Det følger av kommentarene til stykkprisforskriften § 5 annet ledd nr. 11 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020, at en trygdesak er å anse som kun én sak også i de tilfeller hvor det i samme tidsrom for samme sykdom/skade søkes om ulike typer trygdeytelser. Tilsvarende gjelder hvor det på grunnlag av flere sykdommer/skader søkes om samme trygdeytelser. I praksis anses det også som samme trygdesak når det i samme tidsrom klages over avslag på søknad om ulike trygdeytelser, og behovet for ytelsen har sitt utspring i samme forhold/sykdom/skade. Det samme gjelder når det i samme tidsrom klages over avslag på samme trygdeytelse, f.eks. flere vedtak som gjelder arbeidsavklaringspenger. Begrunnelsen for at det anses som samme sak, er at arbeid med klager som gjelder samme person, har sitt utspring i samme forhold og til dels gjelder samme faktum, er mindre arbeidskrevende enn klagesaker som springer ut av ulike forhold.

Som samme tidsrom anses det tidsrommet eller den perioden hvor advokaten bistår klienten i trygdesaken. Pågår den første klagesaken fremdeles når klienten kommer med en ny klage, er dette å anse som samme tidsrom. Det blir derimot en ny trygdesak når arbeidet med én klagesak er fullført og oppdraget som sådan er avsluttet før advokaten blir bedt om å bistå med en ny klage. Det er ikke rimelig at advokaten skal gjenoppta en sak som faktisk er avsluttet.

6.5 UPRIORITERTE FRITT RETTSRÅDSSAKER

6.5.1 Generelt

Før det tas stilling til om det skal gis fritt rettsråd etter § 11 tredje ledd, skal det alltid gjøres en vurdering etter § 5. Dette fordi det er en absolutt forutsetning at bistanden ikke dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte.

Etter rettshjelploven § 11 tredje ledd kan det unntaksvis gis fritt rettsråd dersom de økonomiske vilkårene er oppfylt, jf. pkt. 4. Tilsvarende bestemmelse gjelder for fri sakførsel, jf. § 16 tredje ledd og pkt. 7.5. De eksemplene og retningslinjene som er gitt for saklig dispensasjon i uprioriterte fritt rettsrådssaker gir veiledning også for saklig dispensasjon i uprioriterte fri sakførselssaker og motsatt.

Bestemmelsen i § 11 tredje ledd innebærer en betydelig innsnevring i adgangen til å innvilge fritt rettsråd i andre saker enn de som er positivt nevnt i første og annet ledd. Utgangspunktet er at det som regel ikke skal gis fritt rettsråd i andre saker, med mindre saken objektivt sett berører søker i særlig sterk grad. Dette vilkåret innebærer at det ikke er tilstrekkelig at søker selv mener å ha et problem av denne karakter. Det stilles krav om at saken mer allment kan antas å berøre folk personlig i særlig sterk grad. Som veiledning skal det ses hen til likhetstrekk med sakstypene som positivt er nevnt i loven, herunder om saken har tilsvarende konsekvenser for søker.

²² Endret 01.01.2023. Tidligere § 11.annet ledd nr. 7 er ny nr. 6.

Ved vurderingen etter § 11 tredje ledd skal det også ses hen til den økonomiske verdien som er omtvistet. Rene bagatellsaker kan normalt ikke anses objektivt sett å berøre folk i særlig stor grad. Videre vises det til nødvendighetskriteriet i lovens § 1 som tilsier at det bør ses hen til søkerens personlige ressurser og muligheter for å ivareta egne interesser, herunder om motparten er sterk, f.eks. det offentlige eller en større organisasjon.

6.5.2 Aktuelle sakstyper

a) Barnevernssaker

I barnevernssaker som ikke faller inn under § 11 første ledd nr. 2, jf. pkt. 6.3 kan fritt rettsråd innvilges etter en konkret vurdering av om saken objektivt sett berører søker i særlig sterk grad. Det skal ses hen til sakens eventuelle likhetstrekk med de saker som faller inn under § 11 første ledd nr. 2 og § 17 tredje ledd nr. 2.

Barnevernssaker er i utgangspunktet av stor betydning for den enkelte, og slike saker vil ofte berøre søker i særlig sterk grad. Det gis likevel som hovedregel ikke fritt rettsråd på undersøkelsesstadiet eller i saker som gjelder frivillige hjelpetiltak. Dette fordi barnevernet har omfattende opplysnings- og veiledningsplikt i slike saker. For at det skal være nødvendig med juridisk bistand, jf. § 1, må det ha oppstått en konfliktsituasjon mellom den private part og barneverntjenesten. Konflikten må være av en slik art at parten må antas å ha behov for advokatbistand for å få løst problemet. Det skal i vurderingen legges vekt på sakens/inngrepets karakter, herunder hvor alvorlig inngrep det er tale om. Dersom barnevernet f.eks. stiller inngripende vilkår for å unngå omsorgsovertakelse, partene motsetter seg tiltakene og sakkyndige rapporter underbygger sakens alvor, taler dette for at det kan være nødvendig med advokatbistand. Det kan i også ses hen til om det har vært gjentatte og langvarige undersøkelser, om søker tidligere er fratatt et barn og om det er dokumentert kritikkverdige forhold ved saksbehandlingen.

Videre skal partens mulighet for selv å ivareta sine interesser vurderes. Dersom søkers psykiske, fysiske eller sosiale forhold er ekstraordinært vanskelige, vil dette kunne være et argument for å innvilge søknaden. Det er også av betydning om advokatens bistand kan medvirke til eller har vært medvirkende til at partene er kommet frem til en minnelig ordning, slik at man unngår å få saken brakt inn for barneverns- og helsenemnda.

Vi gjør oppmerksom på at barneverntjenesten ikke har en generell plikt til å dekke partens utgifter til advokat i en barnevernssak. En søknad om fritt rettsråd kan derfor ikke avslås under henvisning til at kommunen kan betale for bistanden. Det kan likevel være grunn til å undersøke om advokatutgiftene kan dekkes av kommunen i de tilfellene barneverntjenesten selv mener det er nødvendig med slik bistand.

b) Boligsaker²³

Det gis som hovedregel ikke advokatbistand i saker for Husleietvistutvalget (HTU). Dette gjelder også tvister om oppsigelse etter husleieloven § 9-8, dvs. saker hvor utleier har sagt opp leieforholdet og leier protesterer skriftlig mot oppsigelsen. Slike saker omfattes ikke lengre av rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 4. HTU behandler nå slike saker i hele landet, og det er dermed en alternativ dekningsmulighet til rettshjelploven, jf. rettshjelploven § 5.

Dersom HTU unntaksvis ikke kan dekke søkerens behov for juridisk bistand, skal søknaden behandles etter rettshjelploven § 11 tredje ledd, se rettshjelploven § 5 annet ledd. Når det gjelder vurderingen av om HTUs bistand skal anses tilstrekkelig vises det til pkt. 3.5.

I boligsaker som vurderes etter rettshjelploven § 11 tredje ledd skal det spesielt legges vekt på hvilken betydning saken har for søkeren, herunder om søkeren står i reell fare for å miste boligen vedkommende bor i, og om mindreårige barn blir rammet. Det skal bl.a. ses hen til om saken har klare

²³ Endret 01.07.2022

likhetstrekk med de prioriterte boligsakene i rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 4, herunder om den vil kunne få samme konsekvenser for søkeren som en utkastelsessak. Det skal også legges vekt på sakens kompleksitet.

c) Trygde- og sosialsaker

Ved søknad om trygd/pensjon eller stønad til livsopphold (sosialstønad) gis det som den klare hovedregel ikke fritt rettsråd fordi NAV har opplysnings- og veiledningsplikt, jf. rettshjelploven § 5 og pkt. 3.6. og 6.4.2.

I klagesaker som gjelder trygd og pensjon, men som ikke faller inn under rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 6, jf. pkt. 6.4.2 kan fritt rettsråd innvilges etter § 11 tredje ledd. Det samme gjelder i saker om sosialstønad fra NAV. Det skal legges vekt på om saken har likhetstrekk med de sakene som faller inn under § 11 annet ledd nr. 6. At klagesaken har slike likhetstrekk, er likevel ikke alene tilstrekkelig til å innvilge fritt rettsråd etter § 11 tredje ledd.

Det skal også vurderes om den aktuelle saken objektivt sett berører søker i særlig sterk grad. Dette innebærer at det skal gjøres en konkret vurdering av sakens karakter, herunder hvilken betydning/konsekvenser vedtaket vil ha for søker. Det kan f.eks. være større grunn til å innvilge bistand i en sak som gjelder mer varige og betydelige ytelser enn hvor saken gjelder en engangsyttelse eller mindre utbetalinger. I tillegg skal det gjøres en vurdering av søkerens personlige ressurser og muligheter for å ivareta egne interesser. I enklere trygdesaker må det i utgangspunktet kunne forventes at søker selv eller vedkommendes pårørende vil kunne håndtere saken.

d) Utlendingssaker

I utlendingssaker som ikke faller inn under § 11 første ledd nr. 1 kan fritt rettsråd i utgangspunktet innvilges etter unntaksbestemmelsen i tredje ledd. Det føres generelt en restriktiv praksis i slike saker. Dette gjelder både på søknads- og klagestadiet. På søknadsstadiet avslås saken som hovedregel etter rettshjelploven § 5 fordi UDI og politiet mfl. har opplysnings- og veiledningsplikt, jf. pkt. 3.6. På klagestadiet anses derimot i utgangspunktet ikke opplysnings- og veiledningsplikten fullt ut å dekke klagerens behov for juridisk bistand. Se nærmere om dette under pkt. 3.6. Saken skal i slike tilfeller behandles etter rettshjelploven § 11 tredje ledd.

I saker om familieinnvandring anses det normalt ikke nødvendig med advokatbistand, fordi det som hovedregel skal søkes om gjenforening fra hjemlandet og vedkommende norske ambassade eller utenriksstasjon vil kunne gi nødvendig veiledning. I de tilfellene der det er anledning til å søke fra Norge, vil Utlendingsdirektoratet kunne yte den veiledning og bistand som måtte være nødvendig.

I saker om oppholdstillatelse og/eller arbeidstillatelse anses, det normalt heller ikke som nødvendig med advokatbistand, jf. § 1. At saken er av stor betydning for den enkelte, vil i seg selv ikke være tilstrekkelig til at søknaden om rettshjelp innvilges.

Etter utlendingsloven § 92 første ledd annet punktum faller utvisning som følge av straffbare forhold utenfor dekningsområdet for § 11 første ledd nr. 1. Det vil i disse sakene variere hvor sterkt saken objektivt sett berører utlendingen. Dersom den som skal utvises har spesielt sterk tilknytning til landet, kan det helt unntaksvis gis fritt rettsråd. I praksis er det lagt til grunn at søkeren må ha bodd større deler av sitt liv i Norge, være etablert med jobb eller familie og mangle tilknytning til det landet vedkommende utvises til. I vurderingen ses det også hen til hjemmelen for utvisningen, herunder hvor alvorlig lovbrudd søker har begått og hvor lenge vedkommende har blitt utvist for.

I saker som gjelder omgjøring av Utlendingsnemndas vedtak føres det en meget restriktiv praksis. Dette er situasjonen også når omgjøringsbegjæringen gjelder en sakstype som på klagestadiet var prioritert etter rettshjelploven § 11 første ledd nr. 1. Saken har da i utgangspunktet likhetstrekk med en prioritert sakstype. Lovgiver har likevel tatt et bevisst valg med hensyn til hvilke utlendingssaker som skal anses prioriterte og i alminnelighet dekkes etter rettshjelploven. Det samme gjelder med hensyn til på hvilket stadium den enkelte sakstype skal anses prioritert. I saker som faller utenfor dette området, vil det kun helt unntaksvis være grunnlag for å innvilge bistand etter rettshjelploven § 11 tredje ledd.

I vurderingen skal det legges vekt på hva saken gjelder, behandlingsformen i Utlendingsnemnda, resultatet av omgjøringsbegjæringen og begrunnelsen for eventuelt å avslå en søknad om dekning av saksomkostninger etter forvaltningsloven § 36. For at det skal være grunnlag for å innvilge fritt rettsråd må flere momenter tale for det. I tillegg må det alltid være forhold ved søker som tilsier et særskilt behov for advokatbistand. Søkers fysiske og psykiske forhold er i praksis tillagt avgjørende vekt i vurderingen.

e) Saker om arbeidsforhold

I saker om arbeidsforhold som ikke faller inn under rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 5, jf. pkt. 6.4.2, skal søknad om fritt rettsråd vurderes etter rettshjelploven § 11 tredje ledd. Fordi lovgiver har tatt et bevisst valg når det gjelder hvilke arbeidsrettslige saker som er gjort prioritert, føres det en restriktiv praksis i andre arbeidsrelaterte saker. I vurderingen av om det er grunn til å innvilge bistand skal det særlig legges vekt på om saksforholdet er sammenlignbart med de prioriterte stillingsvernssakene, herunder om det har de samme konsekvensene for arbeidstakeren.

Hvor arbeidstaker, over en lengre periode, ikke får utbetalt rettmessig lønn kan det etter en samlet vurdering være grunn til å innvilge bistand. Det skal i vurderingen sees hen til om kravet er så stort at det betyr mye for arbeidstakeren å forfølge det. Videre skal det ses hen til arbeidstakerens muligheter til å ivareta egne interesser, herunder om motparten benytter advokat. Før det eventuelt er aktuelt å dekke juridisk bistand i saken må det dokumenteres at arbeidstakeren har gjort forgjeves forsøk på å få lønnen utbetalt fra arbeidsgiver.

Dersom arbeidsgiveren har gått konkurs og ikke er i stand til å betale for seg, skal NAVs lønnsgarantiordning sikre at arbeidstaker får utbetalt lønn, feriepenger og annet arbeidsvederlag som personen har til gode. I slike saker vil det offentlige gi tilstrekkelig veiledning og bistand, jf. rettshjelploven § 5.

I saker som ikke kan knyttes til et ansettelsesforhold og som utelukkende fremstår som et pengekrav, er terskelen for å innvilge fritt rettsråd svært høy. Slike saker skal behandles som andre pengekrav, jf. bokstav i).

f) Erstatningskrav mot barnevern, skole mfl.

Det skal føres en restriktiv praksis når det gjelder innvilgelse av fritt rettsråd i andre erstatningssaker enn de som positivt er nevnt i rettshjelploven § 11 første og annet ledd. Dette fordi lovgiver har tatt et bevisst valg når det gjelder hvilke erstatningssaker som skal være prioritert etter rettshjelploven.

I vurderingen av om det unntaksvis er grunn til å innvilge bistand i slike saker skal det legges vekt på om det er sannsynliggjort at søker har vært utsatt for hendelser eller unnlater fra barnevern, skole mv., og at dette har hatt slike følger for vedkommende at saken kan anses å ha visse likhetstrekk med personskadesaker som nevnt i rettshjelploven § 11 annet ledd nr. 3. Eventuelt om det er sannsynliggjort at saken har hatt andre betydelige konsekvenser av personlig eller økonomisk art²⁴. Det må i utgangspunktet dokumenteres at søker har hatt tilknytning til barnevernet eller gått på den aktuelle skolen. Videre må det dokumenteres at søker har plager av et visst omfang. Dette kan gjøres enten ved legeattest, sakkyndig uttalelse, kopi av journaler eller andre dokumenter som sannsynliggjør søkers tilstand. Dokumentasjon på at søker har fått eller får behandling for sine plager er også relevant. Det bør i tillegg være lagt frem opplysninger som i en viss grad indikerer at søkers fysiske eller psykiske tilstand eller andre konsekvenser kan relatere seg til barnevernets eller skolens handlinger eller unnlater.

g) Vergemålssaker

En person med verge er som hovedregel likestilt med andre når det gjelder retten til fri rettshjelp. Det kan ikke forventes at vergen skal gi bistand av juridisk karakter til den vergetrengende med mindre

²⁴ Endret 01.01.2023

vergen er advokat og den aktuelle juridiske problemstillingen ligger innenfor vergens mandat. Dersom vergen har krav på godtgjøring etter vergemålsloven § 30, dekkes dette dessuten som utgangspunkt av personen med verge selv. Det vil derfor være urimelig å legge til grunn at vergen skal bistå i saker hvor vilkårene for fritt rettsråd er oppfylt, og hvor søker ellers ville fått bistanden dekket av det offentlige.

Bistand i vergemålssaker faller i utgangspunktet inn under statsforvalterens opplysnings- og veiledningsplikt, jf. rettshjelploven § 5 og pkt. 3.6. Det anses som den klare hovedregel ikke nødvendig med juridisk bistand for å ta opp problemstillinger knyttet til opprettelsen av et vergemål, endring av vergemålet eller valg/bytte av verge mv., jf. rettshjelploven § 1. Når personen med verge ikke er i stand til å nyttiggjøre seg av det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt, må det forventes at vergen trer inn på dennes vegne. I saker hvor det er et motsetningsforhold mellom den vergetrengende og vergen, bør likevel den vergetrengende vurderes som om vedkommende ikke hadde verge.

Statsforvalteren skal som lokal vergemålsmyndighet føre tilsyn med vergene, jf. vergemålsloven § 6 første ledd. Statsforvalteren skal også vurdere om vilkårene for å frata en oppnevnt verge sitt verv er til stede, dersom dette vil være til det beste for den som er satt under vergemål. Fratas vergen sitt verv, skal det oppnevnes en ny verge, jf. vergemålsloven § 29 annet ledd. Det er ikke nødvendig med juridiske kunnskaper for å kontakte statsforvalteren og orientere om vergens utførelse av vergeoppdraget. Det forutsettes derfor at den som er satt under vergemål selv kontakter statsforvalteren, eventuelt med bistand fra familie eller bekjente. Statsforvalterens vedtak kan for øvrig påklages til Statens sivilrettsforvaltning, som også har opplysnings- og veiledningsplikt i saker som gjelder vergemål.

Fritt rettsråd vil kun helt unntaksvis være aktuelt, f.eks. der det er holdepunkter for at vergen misbruker sin posisjon e.l. Det forutsettes at den vergetrengende ikke er i stand til å ivareta egne interesser i den konkrete saken og heller ikke har nærstående til å hjelpe seg med å ta dette opp med statsforvalteren. Det bør også legges vekt på hva saken gjelder, herunder hvor inngripende forhold det er snakk om.

Dersom en person med verge har behov for bistand i andre saker, f.eks. med en søknad om trygd eller helsehjelp, skal vergen i utgangspunktet bistå vedkommende. Ved siden av den bistanden som gis gjennom det offentlige, vil det da ikke være nødvendig med juridisk bistand, jf. § 1. Det vises til vergemålsloven § 31 der det fremgår at vergen innenfor rammen av sitt mandat skal ivareta interessene til den som er under vergemål. I de tilfeller hvor vergens mandat er å ivareta den vergetrengendes økonomiske anliggender og interesser i sin alminnelighet, omfatter dette alle former for representasjon og ivaretagelse av søkers rettigheter. Dette gjelder også representasjon for å oppnå offentlige ytelser og klage på vedtak fra offentlige forvaltningsorganer. I saker hvor det offentlige ikke gir tilstrekkelig bistand, og det ellers ikke er andre ordninger eller dekningsmuligheter personen med verge kan benytte seg av, vil den vergetrengende som andre ha krav på fritt rettsråd innenfor det saklige dekningsområdet i § 11.

Den som er begjært fratatt rettslig handleevne eller som begjærer et vedtak om rettslig handleevne opphevet etter vergemålsloven, har for øvrig krav på fri sakførsel, jf. punkt 7.3.

h) Forretningsforhold, næringsvirksomhet, yrkesutøvelse, faste eiendommers rettsforhold og tingskader

Rettslige problemer som utspringer fra forretningsforhold, næringsvirksomhet, yrkesutøvelse, faste eiendommers rettsforhold og tingskader vil som den klare hovedregel ikke gi grunnlag for fritt rettsråd. Saker som dette kan gå sterkt inn på folk, men objektivt sett kan man ikke si at slike saker berører folk flest så sterkt personlig at det er grunn for det offentlige til å prioritere rettshjelp i slike saker.

I saker som har sitt utspring i forretningsforhold og næringsvirksomhet skal det føres en meget restriktiv praksis. I slik virksomhet vil det regelmessig oppstå behov for juridisk bistand. Utgifter til slik bistand må anses som en naturlig og påregnelig omkostning ved virksomheten, som det ikke er rimelig at det offentlige yter støtte til. Det vises til at slik virksomhet i alminnelighet innebærer en viss risiko.

i) Pengekrav og kjøp og salg

Det skal føres en meget restriktiv praksis i saker som gjelder pengekrav og kjøp og salg. Slike saker anses i alminnelighet ikke å berøre folk flest i tilstrekkelig sterk grad til at det er grunnlag for å innvilge fritt rettsråd. I saker om kjøp og salg anses søkeren å ha akseptert en risiko ved å inngå en avtale.

I vurderingen av om det helt unntaksvis skal kunne innvilges bistand skal det legges vekt på om saken gjelder et meget stort krav og om kravet urettmessig er pådratt av andre enn søkeren, dvs. uten søkers samtykke.

j) Gjeld

Det skal føres en meget restriktiv praksis når det gjelder bistand i gjeldssaker. Normalt skal en søknad om gjeldsordning etter gjeldsordningsloven kunne gjennomføres uten advokatbistand. Det følger av gjeldsordningsloven 17.7.1992 nr. 99 at namsmannen har både veilednings- og undersøkelsesplikt i saker som gjelder gjeldsforhandling, jf. rettsbistandsloven § 5 om lovens subsidiære karakter.

I vurderingen av om det helt unntaksvis skal kunne innvilges bistand skal det legges vekt på om det dreier seg om en meget betydelig gjeld og om denne i tillegg er urettmessig pådratt av andre enn søkeren. Det kan også legges vekt på om søker har fått medhold i et krav om gjeldsordning, men denne er bestridt og brakt videre i rettssystemet av kreditor.

k) Rettsferdsvederlag

Søknad om fritt rettsråd for å fremme en søknad om rettsferdsvederlag fra staten, behandles etter rettsbistandsloven § 11 annet ledd nr. 3 dersom søknaden gjelder erstatning for personskade. Andre sakstyper behandles etter rettsbistandsloven § 11 tredje ledd. I begge tilfeller vil det som hovedregel ikke være nødvendig med juridisk bistand, jf. § 1. Det som kommer frem i pkt. 6.4.2 om rettsferdsvederlag ved personskade gjelder tilsvarende her.

l) Farskapssaker

På bakgrunn av det offentliges rolle i farskapssaker samt sikkerheten ved DNA-analyser, er det som hovedregel ikke nødvendig med juridisk bistand i saker om farskap, jf. rettsbistandsloven § 1. Det vises til at sakene er relativt enkle å behandle for domstolen og at det er domstolen som skal sørge for at det rekvireres DNA-tester av partene.

Saken avgjøres så på grunnlag av de testene domstolen har rekvirert. Det følger ellers av barneloven § 25 første ledd at retten kan avsi dom i farskapssak uten hovedforhandling når en DNA-test enten utpeker en mann som far eller viser at han ikke kan være far til barnet. På denne bakgrunn skal det føres en meget restriktiv praksis med hensyn til å innvilge fritt rettsråd i farskapssaker.

m) Strafferelaterte saker

Bistand til fornærmede i straffesaker omfattes i utgangspunktet av politiets veilednings- og opplysningsplikt og/eller straffeprosesslovens bestemmelser om rett til bistandsadvokat, jf. § 5. En anmeldelse til politiet vil en fornærmet vanligvis selv kunne levere. Fritt rettsråd til å klage på en henleggelsesbeslutning til overordnet påtalemyndighet kan unntaksvis innvilges. I vurderingen skal det legges vekt på hvor alvorlig saken er, og om klagen forutsetter komplisert juridisk eller bevismessig argumentasjon. Det kan også til en viss grad ses hen til om det gjelder en klage til Riksadvokaten. Den fornærmede vil normalt ikke ha behov for bistand ut over dette. Se likevel § 11 første ledd nr. 6 og 7.

Det føres en meget restriktiv praksis når det gjelder fri rettshjelp til saksøkeren i private injuriersaker/privat straffesaker. Slike saker anses ikke å berøre søker personlig i tilstrekkelig stor grad. For saksøkte kan det stille seg noe annerledes, men også her føres det en meget streng praksis.

I saker om inndragning og beslag av førerkort har politiet og statsforvalterens helse- og sosialavdeling opplysnings- og veiledningsplikt, jf. forvaltningsloven §§ 11 og 17. Det er derfor som den klare hovedregel ikke nødvendig med advokatbistand i denne typen saker, jf. rettsbistandsloven § 1. Unntak vil kun være aktuelt hvor det er sannsynliggjort at det har blitt begått en feil av det offentlige og søker ikke

i tilstrekkelig grad er i stand til å ivareta sine interesser. Blir saken brakt inn for retten, gjelder reglene om forsvareroppnevning i straffeprosessloven, jf. rettshjelploven § 5 og pkt. 3.2.

Saker om benådning av domfelte, jf. Grunnloven § 20, anses normalt å kunne fremmes uten advokatbistand, jf. §§ 1 og 5. Det må være særlige forhold omkring benådningssaken før det kan anses rimelig at det offentlige betaler for advokatbistanden. Slike forhold vil være at søkerens psykiske, fysiske eller sosiale forhold er ekstraordinært vanskelige eller at det er et ekstraordinært motsetningsforhold mellom søkeren og fengselsmyndighet/fengselslegen eller annen myndighet som ellers kunne bistått domfelte på en tilfredsstillende måte, jf. rettshjelploven § 5 om lovens subsidiære karakter og pkt. 3.6.

6.6 UTVIDET BEVILLING OG SALÆRFESTSETTING

Fritt rettsråd skal som hovedregel betales med en stykkpris etter stykkprisforskriften, jf. rettshjelpforskriften § 3-4 og stykkprisforskriften § 5. Dette gjelder uavhengig av om det er advokaten eller statsforvalteren som innvilger søknaden. Se pkt. 2.6.1 om innvilgelseskompetansen.

Statsforvalterens innvilgelsesadgang er begrenset til innvilgelse av stykkpris i første omgang også hvor søknaden innvilges etter økonomisk dispensasjon. Det vises til at økonomisk dispensasjon ikke innebærer at det samtidig automatisk gis en utvidet bevilling til fritt rettsråd, jf. rettshjelpforskriften § 3-5 og pkt. 4.4.2.

Når det innvilges fritt rettsråd i utlandet, jf. rettshjelploven § 12, skal det likevel alltid gis en generell fullmakt til fritt rettsråd, jf. nedenfor.

En stykkpris skal i utgangspunktet være tilstrekkelig til å dekke nødvendig juridisk arbeid i en gjennomsnittlig sak på det aktuelle saksfeltet. Det vil dermed som hovedregel ikke være nødvendig, jf. rettshjelploven § 1, med juridisk bistand utover stykkprisen etter stykkprisforskriften

Dersom det faktiske samlede timeforbruket i saken er eller vil bli over det dobbelte av fastsatt stykkpris og det er særlige omstendigheter ved saken som begrunner en slik timebruk, kan advokaten eller rettshjelperen søke statsforvalteren om en utvidelse av fritt rettsrådbevillingen, jf. rettshjelpforskriften § 3-5. Bestemmelsen gjelder både i prioriterte og uprioriterte saker, dvs. både i saker hvor advokaten kan egeninnvilge og i saker hvor det må søkes statsforvalteren om fritt rettsråd, jf. pkt. 2.6.1. En søknad om utvidelse kan fremmes både før rettsrådet gis og etter at bistanden har begynt. I praksis vil det være naturlig å søke om en utvidelse på det tidspunktet advokaten kan dokumentere eller sannsynliggjøre at det arbeidet som dekkes av stykkprisen ikke strekker til.

Det er advokaten som skal dokumentere eller sannsynliggjøre at det er slike særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en timebruk over det dobbelte av den fastsatte stykkprisen. Det er ikke tilstrekkelig at det gis generelle opplysninger om at en sak er omfattende eller komplisert. For at rettshjelpmyndighetene skal ha et grunnlag for å ta stilling til om dette er tilfelle, må det gis konkrete opplysninger om hva som gjør saken omfattende og komplisert e.l., og dette bør om mulig underbygges med kopi av relevante dokumenter som viser at dette er situasjonen. Tilsvarende vil det ikke være tilstrekkelig at det opplyses at søker har dårlig helse e.l. Det er nødvendig å redegjøre for hvordan de helsemessige forholdene har påvirket arbeidet med saken, og bidratt til at det har tatt lenger tid enn normalt å yte nødvendig juridisk bistand.

Statsforvalteren skal på bakgrunn av advokatens timeliste og redegjørelse først vurdere om timetallet overskrider det dobbelte av fastsatt stykkpris. Dette innebærer at det må tas stilling til om arbeidet som er ført opp på timelisten faller inn under det den aktuelle bestemmelsen er ment å dekke. Arbeid som faller utenfor det stykkprisen skal dekke, holdes alltid utenfor beregningsgrunnlaget, dvs. at det ikke skal være med å danne grunnlag for en utvidet bevilling. Det skal f.eks. ikke tas med bistand som gjelder fri sakførsel i en fritt rettsråds sak eller bistand som er uprioritert i en prioritert sak. I tillegg skal det ses bort i fra bistand som i alminnelighet ikke dekkes under rettshjelpordningen, f.eks. fordi det omfattes av det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt.

Statsforvalteren skal deretter vurdere om det er slike særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner en timebruk over det dobbelte av den fastsatte stykkprisen. I vurderingen skal det legges

vekt på sakens omfang og kompleksitet samt om søkerens psykiske, fysiske eller sosiale forhold medfører at det tar lenger tid enn normalt å yte nødvendig juridisk bistand. I praksis ses det bl.a. hen til om saken er juridisk komplisert/prinsipiell og om det er et spesielt omfattende faktum eller ekstraordinært mye dokumentasjon i saken. Videre ses det hen til om det er nødvendig å forholde seg til mange ulike instanser eller om det offentlige har bedt om nye opplysninger eller annet som har foranlediget vesentlig merarbeid for advokaten. Videre kan det legges vekt på om ekstraordinær lang saksbehandlingen, forårsaket av det offentlige, har ført til behov for mer oppfølging av klient. Det legges også vekt på om det er alvorlige helsemessige forhold som gjør at det tar lenger tid enn vanlig å bistå klienten. I saker som bærer klart preg av krangel eller kverulering fra søkers side og i saker hvor det er ubestridt at søker selv er skyld i konflikten eller ikke har medvirket til å finne en rimelig løsning, anses det ikke å foreligge slike særlige omstendigheter som gir grunnlag for å utvide rettsrådbevillingen.

Dersom statsforvalteren kommer til at det ikke er godtgjort at det er særlige omstendigheter ved oppdraget som begrunner timebruken, skal søknaden avslås. I motsatt fall gis en generell utvidelsesfullmakt, dvs. en blankofullmakt som i fri sakførselssaker. Det faktum at det gis en generell fullmakt innebærer ikke at det er anledning til å bruke et ubegrenset antall timer. Når arbeidsoppgaven sendes inn fastsettes salæret etter salærforskriften § 7, dvs. at det bare er rimelig og nødvendig arbeid som dekkes av det offentlige. Dette skal fremgå uttrykkelig av vedtaket hvor statsforvalteren innvilger en utvidet bevilling. Det bør også opplyses at det i praksis som regel ikke innvilges mer enn 2-3 ganger og sjeldent mer enn 3-4 ganger stykkprisen. Det må gis en meget grundig redegjørelse dersom det anses å være nødvendig med bistand utover dette.

Det vanlige vil være at statsforvalteren først fatter et eget vedtak om å innvilge fritt rettsråd inntil stykkprissatsen, for deretter eventuelt å fatte et nytt vedtak om utvidelse av bevillingen. Dersom det søkes om en utvidelse før det er fattet vedtak om stykkpris, kan statsforvalteren likevel fatte et samlet vedtak i saken. Det vil imidlertid ofte være vanskelig å dokumentere behovet for en utvidelse på et så tidlig stadium i saken.

Når det gjelder selve salærfastsettingen, vises det generelt til forskrift om salær fra det offentlige til advokater mv. (salærforskriften) og forskrift om salær fra det offentlige til advokater mfl. etter faste satser ved fri rettshjelp og i straffesaker (stykkeprisforskriften).

I fritt rettsrådssaker fastsettes salæret av statsforvalteren, jf. salærforskriften § 4.

Når rettsrådet er avsluttet, sender advokaten arbeidsoppgaven til statsforvalteren via rettsraad.no, jf. rettshjelpforskriften § 3-6²⁵. Det er utarbeidet et eget skjema for arbeidsoppgave og salærfastsetting, jf. salærforskriften § 5. Statsforvalteren skal alltid kontrollere advokatens egeninnvilgelse, herunder undersøke om saken etter sin art faller inn under den oppgitte prioriterte saktypen, om rettshjelploven § 5 er til hinder for innvilgelse og om de økonomiske vilkårene er oppfylt.

Når salærfastsettingen skjer etter reglene i stykkeprisforskriften skal statsforvalteren ikke vurdere antallet timer som er brukt. Advokaten skal likevel oppgi faktisk medgått tid. Når salærfastsetting skjer etter salærforskriften, jf. rettshjelpforskriften § 3-5, skal statsforvalteren derimot vurdere om det oppgitte timetallet er rimelig og nødvendig i saken, jf. salærforskriften § 7. Advokaten må da levere en utfyllende timeliste, som gjør det mulig å ta stilling til dette, jf. salærforskriften § 5.

Statsforvalteren kan anvise til utbetaling den delen av salæret som er godkjent før klagefristen er ute eller klagebehandlingen er avsluttet (det ikke omstridte beløpet), jf. salærforskriften § 6 annet ledd. Tas advokatens klage til følge, etterbetales det overskytende salæret.

6.7 OMGJØRING

En advokats innvilgelse av fritt rettsråd med inntil fastsatt stykkpris etter stykkeprisforskriften eller stykkpris på 7 timer med hjemmel i rettshjelploven § 11 første og annet ledd, jf. rettshjelpforskriften

²⁵ Endret 01.07.2022

§ 3-2 og 3-4, er å anse som et enkeltvedtak, jf. forvaltningsloven § 2. Av dette følger at overordnet forvaltningsorgans omgjøringsadgang til skade for den som har fått et begunstigende vedtak krever særskilt hjemmel.

Da rettshjelploven ikke har egne regler om omgjøring av vedtak til skade for en part, kommer forvaltningsloven § 35 til anvendelse. Det er særlig alternativet i første ledd bokstav c) som har praktisk betydning i relasjon til en advokats innvilgelse av fritt rettsråd. Forvaltningsloven § 35 første ledd bokstav c) krever at det skal foreligge et ugyldig vedtak for at det kan omgjøres til skade for den vedtaket retter seg mot.

Når advokaten mangler kompetanse til å innvilge søknaden vil vedtaket være ugyldig. Dette vil være tilfelle dersom advokaten innvilger bistand i sakstyper som faller utenfor de prioriterte sakene i rettshjelploven § 11 første og annet ledd. Vedtaket er også ugyldig dersom formues- eller inntektsgrensene i rettshjelpforskriften § 1-1 er overskredet.

En innvilgelse er i tillegg ugyldig dersom det tidligere er innvilget stykkpris i samme sak for samme forhold eller dersom advokaten har basert vedtaket på uriktige opplysninger om at det ikke tidligere er innvilget fritt rettsråd i samme sak.

Videre vil en advokats innvilgelse være ugyldig dersom vedtaket er i strid med rettshjelploven § 5, dvs. at bistanden helt klart dekkes av andre ordninger eller kan erstattes på annen måte. Advokaten har i slike tilfeller ikke hjemmel til å innvilge fritt rettsråd, dvs. at et vedtak som strider mot rettshjelploven § 5 lider av en materiell kompetansemangel og dermed er ugyldig. Dette vil i praksis særlig være aktuelt i saker som kan behandles av Norsk Pasientskadeerstatning, Stortingets utvalg for Rettferdsvederlag og hvor det foreligger en privat forsikring. Det vil også kunne være aktuelt i saker om separasjon og skilsmisse samt i bidragssaker dersom det er helt klart at det ikke er forhold ved saken som tilsier innvilgelse, jf. pkt. 5.4.2. Dersom advokaten har foretatt en rimelig skjønnsmessig vurdering av om det unntaksvis er grunn til å innvilge rettshjelp i en sak om separasjon/skilsmisse eller bidrag, vil det ikke være helt klart at saken dekkes av andre ordninger.

Tilsvarende vil en innvilgelse helt unntaksvis kunne tenkes å være ugyldig dersom det er helt klart at vedtaket er i strid med formålsbestemmelsen i rettshjelploven § 1. Denne muligheten benyttes kun hvor det er helt åpenbart at det ikke er nødvendig med juridisk bistand etter rettshjelploven, f.eks. der saken ikke gjelder en aktuell juridisk problemstilling eller hvor det faktisk ikke er gitt bistand som omfattes av den aktuelle bestemmelsen.

7 FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR

7.1 REGLENES VIRKEOMRÅDE

Fri rettshjelp i sivile saker for de alminnelige domstolene (unntatt forliksrådet), særdomstolene og visse forvaltningsorganer, gis som fri sakførsel eller fritak for rettsgebyr, jf. rettshjelploven § 15. Som særdomstoler regnes de domstoler som er nevnt i domstoloven § 2, samt arbeidsretten.

Rettshjelp i skiftesaker som behandles av retten, vurderes som fri sakførsel uavhengig av om saken er overført i søksmåls former. Offentlig skifte av felleseie bo, herunder arbeidet med å fremsette en begjæring om offentlig skifte, faller inn under reglene om fri sakførsel. Tilsvarende gjelder for saker om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring.

Bistand i straffesaker gis ikke som fri sakførsel, men behandles etter rettshjelploven § 11 tredje ledd og § 12 annet ledd. Bistand i utlandet gis også alltid som fritt rettsråd, jf. § 4 annet ledd siste punktum og § 12 annet ledd. Dette gjelder både for sivile saker og straffesaker i utlandet.

Når det gjelder bistand i forbindelse med anke til Trygderetten, vil bistand til en trygdet som vurderer å anke, falle inn under fritt rettsråd, jf. rettshjelploven § 11 tredje ledd. Se pkt. 6.5.2 bokstav c). Dersom anken blir fremmet, vil bistand i forbindelse med ankeerklæringen og ankebehandlingen falle inn under fri sakførselbevillingen, jf. § 17 første ledd. Dette gjelder også hvor anken blir fremmet/utarbeidet, men senere bortfaller f.eks. som følge av at NAV har opphevet sitt vedtak og henvist saken til ny

behandling. Arbeid fra og med innsendelse av klage til kontrollkommissjonen, jf. rettshjelploven § 17 tredje ledd nr. 3, faller inn under fri sakførsel.

Saker som behandles av barneverns- og helsenemnda, jf. rettshjelploven § 17 tredje ledd nr. 1 og 2 anses som fri sakførsel fra det tidspunktet saken er oversendt nemnda til behandling. Arbeid med å utarbeide klage til barneverns- og helsenemnda dekkes i utgangspunktet av fri sakførselbevillingen som forberedende arbeid. Det samme gjelder arbeid med begjæring om endring av et tidligere tvangsvedtak. For nærmere detaljer vises det til pkt. 2.6.3 om barneverns- og helsenemnda kompetanse til å innvilge fri sakførsel.

7.2 HVA FRI SAKFØRSEL OG FRITAK FOR RETTSGEBYR OMFATTER

Rettshjelploven §§ 22 og 24 angir hva som omfattes av en bevilling til henholdsvis fri sakførsel og fritak for rettsgebyr. Fritak for rettsgebyr kan enten inngå som en del av en bevilling til fri sakførsel eller gis som en selvstendig fri rettshjelpytelse, jf. § 5. Punktene 7.2.1 til og med 7.2.8 gjelder fri sakførsel generelt, mens pkt. 7.2.9 gjelder spesielt for fritak for rettsgebyr.

7.2.1 Salær til prosessfullmektig

Fri sakførsel omfatter hel eller delvis dekning av salær til prosessfullmektigen. Bevillingen gjelder som hovedregel fra og med utarbeidelsen av stevning eller tilsvær, jf. kommentarene til salærforskriften § 3 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020. Den omfatter den tid som medgår til forberedende arbeid, selve rettsmøtet og etterarbeid, jf. salærforskriften § 10. Dersom saken henvises til rettsmekling, omfatter bevillingen også den tid som medgår til meklingsmøtet og eventuell påfølgende hovedforhandling. Når det gjelder dekning av utgifter til ekstern sakkyndig mekler eller advokatmekler vises det til pkt. 7.2.2.

Videre omfatter bevillingen arbeidet med å utarbeide søknaden om fri sakførsel.

En bevilling til fri sakførsel dekker saksforberedelsen, dvs. tilrettelegging av saken i form av innhenting av uttalelser og dokumenter, gjennomgang av juridisk teori og praksis og konferanser med klient mv. Dersom advokaten har bistått klienten på rettsrådsstadiet, forutsettes det likevel at relevant dokumentasjon er gjennomgått før tidspunktet for fri sakførsel. Det forventes også at advokaten har alminnelig godt kjennskap til rettsregler og rettspraksis på det saksfeltet han påtar seg et oppdrag, slik at arbeid som får karakter av studier faller utenfor det som er rimelig at det offentlige dekker. Det vil som hovedregel heller ikke være rimelig å dekke utgifter til innhenting av en juridisk betenkning. Slike utlegg vil det kun være aktuelt å dekke i helt spesielle tilfelle, jf. salærforskriften § 5 siste ledd.

Blir en søknad om fri sakførsel avslått, vil advokatens arbeid frem til stevningen kunne dekkes etter reglene om fritt rettsråd, dersom de alminnelige vilkårene for dette er oppfylt, jf. kommentarene til salærforskriften § 3 i Justis- og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020. Arbeid fra og med utarbeidelse av stevning dekkes kun som forberedende arbeid for domstolen. Dette betyr at arbeidet ikke kan dekkes som fritt rettsråd, herunder ikke tas med i beregningsgrunnlaget for en bevilling til utvidet fritt rettsråd, jf. pkt. 6.6.

7.2.2 Behandlingsgebyr og sideutgifter

En bevilling til fri sakførsel omfatter behandlingsgebyr etter rettsgebyrloven. Etter rettsgebyrloven § 5 bør det gis henstand med betaling uten sikkerhetsstillelse i de tilfeller man avventer en avgjørelse om fri sakførsel eller fritak for rettsgebyr. Slik henstand bør ikke gis når det er åpenbart at søknaden ikke vil føre frem.

For øvrig omfattes bl.a. følgende sideutgifter:

Godtgjøring til doms- og skjønnsmenn, rettsvitner, vitner, sakkyndige eller bobestyrer som er oppnevnt av retten, gebyr for attester og avskrifter etter rettsgebyrloven, eventuelt gebyr for forkynninger, samt utlegg til tolk, nødvendig oversetting til og fra fremmede språk og til kunngjøring i aviser. I ankesaker gjelder bevillingen nødvendig utlegg til utdrag.

Fri sakførsel omfatter godtgjørelse til vitner så langt vitnene har krav på slik godtgjøring etter vitnegodtgjørelsesloven.

Utgifter til oppnevnt bobestyrer under felleseieskifte anses som en sideutgift. Hvorvidt det i tillegg er rimelig å dekke utgifter til advokat, er nærmere omtalt under pkt. 7.5.2 bokstav a).

Utgifter til ekstern sakkyndig rettsmekler eller advokatmekler anses også som en sideutgift. Utgifter til rettsmekling fordeles likt mellom partene, slik at den part som har fri sakførsel får dekket sin halvpart av utgiftene under fri sakførselbevillingen.

7.2.3 Rettergangsskritt ved annen domstol

Etter rettshjelploven § 22 første ledd tredje punktum skal den rett som har saken til behandling avgjøre om en bevilling til fri sakførsel også skal omfatte rettergangsskritt ved annen domstol, jf. også salærforordningen § 4 første ledd med kommentarer i Justis og beredskapsdepartementets veileder av 1. januar 2020.

Med «annen domstol» menes her annen innenlandsk domstol. Med rettergangsskritt ved annen domstol menes bevisopptak ved annen rett, herunder eventuelle anker før saken er avsluttet ved den domstol som har selve saken til behandling. For anke over kjennelser som avslutter saken, må det søkes på nytt om fri sakførsel.

Det skal alltid søkes spesielt om at bevillingen skal utvides til å omfatte rettergangsskritt ved andre domstoler, og domstolen må prøve om betingelsene for fri sakførsel er til stede ved hvert enkelt rettergangsskritt. Den rett som behandler tilleggsøknaden, underretter den rett som utfører rettergangsskrittet om utfallet.

Er bevillingen utvidet til å omfatte anke over avgjørelser om saksbehandlingen, er det ankeinstansen selv som skal ta standpunkt til om bevillingen også skal omfatte rettergangsskritt ved annen domstol når et slikt rettergangsskritt er nødvendig som et ledd i ankeinstansens behandling av saken. Ved såkalt videre anke, behandles en søknad om utvidelse av bevillingen av annen ankeinstans.

En bevilling til fri sakførsel omfatter i praksis også det å ta til motmæle når motparten krever oppfriskning samt de tilfeller hvor parten med fri sakførsel har uteblitt og begjærer oppfriskning. En oppfriskningssak vil da alltid omfattes av bevillingen, slik at det ikke er nødvendig å søke særskilt for dette.

7.2.4 Sakkyndige

Utgifter til sakkyndig oppnevnt av retten anses som en sideutgift, jf. pkt. 7.2.2.

Utgifter til annen sakkyndig bistand, f.eks. private sakkyndige, kan dekkes etter § 22 annet ledd annet punktum. Det føres en restriktiv praksis når det gjelder dekning av utgifter til sakkyndig som ikke er oppnevnt av retten eller barneverns- og helsenemnda. Dette fordi det normalt ikke anses nødvendig med sakkyndig bistand utover det disse instansene selv finner grunn til å innhente, jf. lovens § 1.

I saker for domstolen kan det unntaksvis være aktuelt å dekke utgifter til privat sakkyndig, f.eks. i erstatningssaker hvor advokaten i sitt arbeid har hatt behov for hjelp fra en medisinsk sakkyndig.

Utgifter til privat sakkyndig i sak som skal behandles ved rettsmekling dekkes ikke. Dette idet rettsmekling er en alternativ måte å løse konflikter ved domstolen på, hvor formålet er å komme til en løsning som begge parter kan enes om. Rettsmekling er en frivillig ordning hvor dommeren ikke har myndighet til å avgjøre saken. Bevisførsel vil derfor normalt være utelukket. Dersom partene ikke blir enige, vil saken bli overført til en annen dommer for ordinær behandling ved domstolen. Idet det er frivillig om søker ønsker å inngå en avtale med motparten er det i forhold til rettsmekling ikke nødvendig med en privat sakkyndig for å sikre en forsvarlig saksbehandling.

I saker for barneverns- og helsenemnda har barnevernet plikt til å opplyse saken på best mulig måte. Det er derfor som den klare hovedregel ikke anledning til å få dekket egne utgifter til sakkyndig når barnevernet eller barneverns- og helsenemnda har innhentet en sakkyndig rapport. Dette fordi det ikke anses nødvendig at foreldre skal innhente egne sakkyndige uttalelser i slike tilfeller. Det vil

regelmessig være slik at foreldre er helt eller delvis uenige i den oppnevnte sakkyndiges vurderinger. Dette vil derfor i seg selv ikke være en særlig omstendighet som innebærer at det offentlige skal dekke utgifter til ytterligere uttalelser fra leger, psykologer eller andre sakkyndige.

7.2.5 Partens egne utgifter

Den domstolen eller det forvaltningsorganet som har saken til behandling kan samtykke i at partens egne utgifter dekkes, jf. § 22 annet ledd første punktum og retts hjelpforskriften § 4-1. Dette skal skje etter de samme retningslinjer som for fritt rettsråd, jf. pkt. 6.2.2. Dekning av egne utgifter kan innvilges selv om det ellers ikke er søkt om fri sakførsel.

7.2.6 Utgifter til anke

Det følger av § 22 tredje ledd at en bevilling til fri sakførsel omfatter sakens behandling i høyere rettsinstans hvis det er motparten som har anket, og den part som har fri sakførsel helt eller delvis har fått medhold i foregående rettsinstans.

7.2.7 Rettspolitisk arbeid

En bevilling til fri sakførsel kan som for fritt rettsråd omfatte rettspolitisk arbeid, jf. § 22 femte ledd. Se om dette under pkt. 6.2.4.

7.2.8 Bistand til å få gjennomført dommen mv.

En bevilling til fri sakførsel omfatter ikke bistand til å få gjennomført dommen, f.eks. ved begjæring om tvangsfullbyrdelse. Dette anses ikke som etterarbeid, og det må eventuelt søkes dekket som fritt rettsråd.

7.2.9 Spesielt om fritak for rettsgebyr

Fritak for rettsgebyr omfatter behandlingsgebyrer og sideutgifter for den domstolen eller det forvaltningsorganet bevillingen gjelder, jf. retts hjelploven § 24 første ledd. Etter bestemmelsen dekkes de samme utgifter som er omtalt under pkt. 7.2.2.

Retts hjelploven §§ 24 og 25 gir ikke hjemmel for å fritak for gebyrer som ikke gjelder behandling ved domstolen eller Trygderetten, f.eks. gebyrer i forbindelse med tinglysing og firmaregistrering.

Vilkårene for å få innvilget fritak for rettsgebyr er de samme som for å få innvilget full fri sakførsel, jf. § 25 første ledd. Søknad om fritak for rettsgebyr skal derfor vurderes etter de samme regler som gjelder for fri sakførsel, jf. retts hjelploven § 16. Selv om vilkårene for fri sakførsel ikke er oppfylt, kan det gis fritak for rettsgebyr dersom de økonomiske vilkårene er oppfylt, jf. retts hjelploven § 25 annet ledd. Det følger av forarbeidene til retts hjelploven at det etter denne bestemmelsen skal foretas en konkret vurdering av om det er særlige forhold som gjør det rimelig å innvilge fritak for rettsgebyr, jf. Ot.prp. nr. 35 (1979-80) side 120.

Fritak for rettsgebyr har størst praktisk betydning når den som har søknaden til behandling mener at det ikke er nødvendig med bistand fra advokat. Det er ellers mest aktuelt i uprioriterte fri sakførselssaker hvor søkerens økonomi diskvalifiserer for innvilgelse av full fri sakførsel, men hvor utgiftene til gebyrer og sideutgifter likevel blir så store at parten ikke kan anses å ha tilstrekkelige ressurser til å dekke disse selv. Gebyrfritak vil da kunne benyttes som en mellomløsning.

7.3 FRI SAKFØRSEL I PRIORITERTE SAKER UTEN ØKONOMISK BEHOVSPRØVING

Retts hjelploven § 16 første ledd og § 17 tredje ledd angir alle de prioriterte sakstypene hvor fri sakførsel gis uten behovsprøving.

§ 16 første ledd, jf. § 11 første ledd nr. 4, 5 og 7

Det vises generelt til kommentarene under pkt. 6.3.

Når det gjelder saker om tvangsekteskap som ikke er anmeldt, jf. § 11 første ledd nr. 7 gis det fri sakførsel for å reise søksmål for å få ekteskapet kjent ugyldig, jf. ekteskapsloven § 16 tredje ledd. I tillegg gir bestemmelsen rett til fri sakførsel for å reise søksmål om direkte skilsmisse uten separasjon etter ekteskapsloven § 23 tredje ledd. Når saken er anmeldt dekkes slik bistand under bistandsadvokatordningen.

§ 16 første ledd nr. 1 vernepliktige i militærnektersaker

Bestemmelsen gjelder fri sakførsel for vernepliktige som søker fritak fra militærtjenesten av overbevisningsgrunner. Den hjemler ikke oppnevning av prosessfullmektig i saker etter militærnekteloven kap. IV. Saker som reises for retten etter militærnekteloven av 19.3.1965 nr. 3 § 20 går i straffeprosesslovens former, og spørsmålet om juridisk bistand på det offentliges bekostning reguleres uttømmende av straffeprosessloven.

Juridisk bistand i forbindelse med et etterfølgende administrativt vedtak om tvangsmessig avtjening, faller utenfor bestemmelsen og inn under de ordinære fritt rettsrådsregler. Det skal føres en streng praksis i disse sakene, fordi det normalt ikke vil være nødvendig med advokatbistand. Søkeren vil i stor utstrekning kunne få veiledning og nødvendig bistand av fengsels-/anstaltledelsen, jf. også pkt. 3.6 om det offentliges opplysnings- og veiledningsplikt.

§ 16 første ledd nr. 2 overprøving av administrative tvangsinngrep

Bestemmelsen gjelder for den et tvangstiltak retter seg mot i saker om overprøving av administrative tvangsvedtak i helse- og sosialsektoren etter tvisteloven kap. 36. Den er bl.a. aktuell i barnevernssaker som gjelder overprøving av tvangsvedtak fattet av barneverns- og helsenemnda.

§ 16 første ledd nr. 3 søksmål anbefalt av Sivilombudet

Retten skal gi fri sakførsel til den private part i saker hvor søksmål er anbefalt av Stortingets ombud for kontroll med forvaltningen (Sivilombudet).

§ 16 første ledd nr. 4 utlendingssaker

Utlendinger har rett til fri sakførsel uten behovsprøving i saker som nevnt i utlendingsloven § 92 tredje ledd annet punktum og fjerde ledd og § 129 annet ledd eller statsborgerloven § 27 syvende ledd annet eller tredje punktum, dvs. i saker som gjelder:

- Rettslig prøving av fengsling etter utlendingsloven § 106.
- Rettslig prøving av beslag eller pålegg etter utlendingsloven § 104 annet ledd og § 105 annet ledd. I dette tilfellet har utlendingen likevel ikke en ubetinget rett til fri retts hjelp. Retten kan unnlate å oppnevne prosessfullmektig hvis det vil medføre særlig ulempe eller tidsspille, eller retten finner det ubetenkelig å unnlate å oppnevne prosessfullmektig.
- Rettslig prøving av vedtak som er fattet av departementet i første instans, jf. utlendingsloven § 129 annet ledd.
- Rettslig prøving av Utlendingsnemndas positive vedtak, jf. utlendingsloven § 79 annet ledd og statsborgerloven § 27 sjette ledd.
- Rettslig prøving av vedtaket om nektet statsborgerskap etter statsborgerloven § 7 annet ledd eller tap av statsborgerskap etter statsborgerloven § 26 b.

I andre tilfeller enn de som positivt er nevnt i retts hjelploven § 16 første ledd nr. 4 kommer de vanlige reglene om fri sakførsel til anvendelse. Dette gjelder bl.a. rettslig prøving av forvaltningsvedtak, jf. pkt. 7.5.2 bokstav d). Se også pkt. 6.3 og 6.5.2 bokstav d) om fritt rettsråd i henholdsvis prioriterte og uprioriterte utlendingssaker.

§ 16 første ledd nr. 5 begjært fratatt rettslig handleevne eller begjærer vedtak om rettslig handleevne opphevet

Det fremgår direkte av bestemmelsen at retten av eget tiltak skal gi fri sakførsel til den som er begjært fratatt rettslig handleevne eller som ber om at et vedtak om rettslig handleevne blir opphevet etter vergemålsloven. Videre følger det av rettspraksis at bestemmelsen også kommer til anvendelse for en privat part som fremsetter en begjæring om rettslig fratakelse av vergemål etter vergemålsloven § 22, jf. § 76. Tilsvarende kommer § 16 første ledd nr. 5 til anvendelse i saker

om fratakelse av vergemål etter vergemålsloven § 19, jf. § 76. Det vises til henholdsvis LB-2016-206906 og HR-2017-888- U.²⁶

§ 16 første ledd nr. 6 advokat oppnevnt etter barneloven

Dersom retten i samsvar med barneloven § 61 første ledd nr. 5 oppnevner advokat for å ivareta et barns interesser i forbindelse med et søksmål, dekkes bistanden etter denne bestemmelsen.

§ 16 første ledd nr. 7 den som er saksøkt i sak som nevnt i § 11 første ledd nr. 4

Den som er saksøkt i sak om erstatning for en voldshandling har krav på fri sakførsel.

§ 17 tredje ledd saker for enkelte forvaltningsorganer

Bestemmelsen gir søker rett til fri sakførsel i saker som behandles:

- Av barneverns- og helsenemnda etter helse og omsorgstjenesteloven (lov 24.6.2011 nr. 30).
- Av barneverns- og helsenemnda etter kapittel 14 i barnevernsloven (lov 18.6.2021 nr. 97). Barneverns- og helsenemndas kompetanse er omtalt i pkt. 2.6.3.
- For kontrollkommisjonen etter lov 2.7.1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern § 6-4.
- Etter kapittel 5 i lov 5.8.1994 nr. 55 om vern mot smittsomme sykdommer.

7.4 FRI SAKFØRSEL I PRIORITERTE SAKER MED ØKONOMISK BEHOVSPRØVING

7.4.1 Generelt

Retts hjelploven § 16 annet ledd ble endret med virkning fra 1.1.2017 (endringslov 16. desember 2016 nr. 7). Slik loven da lød kunne retten gi fri sakførsel til den som fyller de økonomiske vilkårene for fri retts hjelp i saker etter barneloven kap. 5, 6, 7 og 8, herunder saker om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring, og i saker som nevnt i § 11 annet ledd nr. 3, 4 og 5. Det samme gjaldt den som får sitt barn ulovlig bortført til Norge, jf. barnebortføringskonvensjonen av 25.10.1980 art. 3.

Trygderetten kan på samme vilkår innvilge fri sakførsel i ankesaker til Trygderetten, jf. § 17 første ledd.

²⁷Formålet med endringen var at domstolen ikke lengre skulle kunne innvilge fri sakførsel i saker om felleseieskifte, jf. Prop. 14 L (2016-2017) pkt. 3. Ved en inkurie ble henvisningen til ekteskapsloven helt sløffet. Det har derfor i en periode ikke kommet frem av loven, at domstolene skal kunne innvilge fri sakførsel i andre saker etter ekteskapsloven.

Dette er endret fra 1. januar 2021, slik at det nå er klart at domstolene har kompetanse til å innvilge fri sakførsel i saker etter ekteskapsloven, med unntak av saker etter lovens del II og § 91, dvs. i saker som

²⁶ Endret 01.09.2017

²⁷ Endret 01.01.2021

gjelder felleseieskifte og midlertidig sikring. Slik bistand kan bare innvilges av statsforvalteren etter rettshjelploven § 16 tredje ledd. Se pkt. 7.5.2 bokstav a). Tilsvarende gjelder fri sakførsel i saker om økonomisk oppgjør mellom samboere, jf. husstandsfelleskapsloven 4.7.1991 nr. 45.

Det er et absolutt vilkår for fri sakførsel at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for slik bistand, jf. rettshjelploven § 16 siste ledd og § 17 annet ledd. Se pkt. 7.6. om urimelighetskriteriet.

7.4.2 De enkelte sakstyper

Det vises generelt til pkt. 6.4.2 om fritt rettsråd i tilsvarende prioriterte saker. I det følgende omtales kun det som er spesielt for fri sakførsel.

§ 16 annet ledd nr. 1 og 2, jf. § 11 annet ledd nr. 1 saker etter barneloven og ekteskapsloven.

Bestemmelsen gjelder saker etter barneloven 8.4.1981 nr. 7 kapittel 5, 6 7 og 8, herunder bl.a. saker om foreldreansvar, daglig omsorg og samværsrett. Den omfatter også tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring av barnerettslige krav. Se pkt. 6.4.2 om fritt rettsråd i tilsvarende saker.

Etter § 16 annet ledd nr. 2 kan domstolen også innvilge fri sakførsel i saker etter ekteskapsloven 4.7.1992 nr. 47, som ikke gjelder skifte mellom ektefellene. Dette vil bl.a. omfatte krav om å kjenne et ekteskap ugyldig, skilsmisse ved dom samt krav om ektefellebidrag. Det omfatter også tvangsfullbyrding og midlertidig sikring av familierettslige krav.

Saker om felleseieskifte etter ekteskapsloven del II jf. del V kap. 18, omfattes derimot ikke av rettshjelploven § 16 annet ledd. Det samme gjelder midlertidig sikring etter ekteskapsloven § 91.

Farskapssaker omfattes heller ikke av bestemmelsen. Se pkt. 7.5 og 6.5.2 bokstav l).

§ 16 annet ledd nr. 3, jf. § 11 annet ledd nr. 3 personskadesaker

Ved søknad om fri sakførsel bør det kreves at en personskade dokumenteres. Til en viss grad bør det også kreves dokumentasjon for at personskaden har årsakssammenheng med en påstått skadevoldende handling eller unnlatelse og for at skaden har påført et økonomisk tap. Dokumentasjonen skal klargjøre om saksforholdet er å anse som en sak om personskade, ikke om søker forventes å nå frem med sitt søksmål.

I saker om personskade som følge av feilbehandling antas pasientenes grunnleggende rettssikkerhet generelt å være tilstrekkelig ivaretatt gjennom saksbehandlingen i Norsk Pasientskadeerstatning (NPE) og Pasientskadenemnda (PSN). Det er derfor bare i spesielle tilfeller nødvendig/rimelig at det offentlige dekker saksomkostningene ved rettslig prøving av vedtak fattet av NPE/PSN, jf. rettshjelploven § 1 og pkt. 3. Slike spesielle tilfeller vil kunne foreligge når saken er endelig avgjort i NPE systemet og det er klar dissens eller ny medisinsk dokumentasjon mv. som stiller saken i et nytt lys. Det vises ellers til pkt. 6.4.2. om personskadesaker generelt samt fritt rettsråd i saker for NPE.

§ 16 annet ledd nr. 3 jf. § 11 annet ledd nr. 5 stillingsvernssaker etter arbeidsmiljøloven

Se omtalen i pkt. 6.4.2. om fritt rettsråd i disse sakene.

§ 16 annet ledd nr. 4 barnebortføring til Norge

Den domstolen som skal behandle spørsmålet om tilbakelevering av barn som er ulovlig bortført til Norge, jf. barnebortføringskonvensjonen av 25.10.1980 art. 3, kan innvilge fri sakførsel til saksøker (gjenværende forelder i utlandet). Se nærmere omtale av dette i pkt. 9.4.

§ 16 annet ledd nr. 5, oppsigelse og utkastelse i husleieforhold

Bestemmelsen gjelder både i saker etter husleieloven § 9-8 og tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2 tredje ledd bokstav c. Det er bare saker om oppsigelse eller utkastelse fra bolig som leieren bor i som er

prioritert. Bestemmelsen omfatter både saker etter husleieloven og tilsvarende saker ved leieforhold i leieboeraksjeselskaper, boligaksjeselskaper og andels- og borettslag mv.

Søknad om fri sakførsel i øvrige husleiesaker er uprioritert og skal behandles av statsforvalteren etter rettshjelploven § 16 tredje ledd, jf. pkt. 7.5.2 bokstav b).

Når det gjelder oppsigelsessaker for Husleietvistutvalget vises det til pkt. 3.5.

§ 17 første ledd anke til Trygderetten

Trygderetten kan selv innvilge fri sakførsel i ankesaker etter lov 16.12.1966 nr. 9 om anke til Trygderetten dersom de økonomiske vilkårene i § 16 annet eller fjerde ledd er oppfylt. Hva som omfattes av fri sakførsel for Trygderetten er nærmere omtalt i pkt. 7.1 om reglenes virkeområde.

7.5 UPRIORITERTE FRI SAKFØRSELSSAKER

7.5.1 Generelt

Etter rettshjelploven § 16 tredje ledd kan det unntaksvis gis fri sakførsel dersom de økonomiske vilkårene er oppfylt. Tilsvarende bestemmelse gjelder for fritt rettsråd, jf. § 11 tredje ledd og pkt. 6.5. De eksemplene som er gitt for saklig dispensasjon i uprioriterte fritt rettsrådssaker gir veiledning også i fri sakførselssaker.

Bestemmelsen i § 16 tredje ledd åpner for en begrenset adgang til å innvilge fri sakførsel i andre saker enn de som er positivt nevnt i første og annet ledd.

Utgangspunktet er at det som regel ikke skal gis fri sakførsel i uprioriterte saker, med mindre saken er av personlig art og interesser av stor betydning for den enkelte står på spill. Saken må også objektivt sett berøre søker i særlig sterk grad, dvs. at det ikke er tilstrekkelig at søker selv mener å ha et problem av denne karakter. Det stilles krav om at saken mer allment må antas å berøre folk personlig i særlig sterk grad. Som veiledning skal det ses hen til likhetstrekk med de prioriterte sakstypene som er nevnt i loven, herunder om den aktuelle saken vil ha tilsvarende konsekvenser for søker.

I vurderingen etter § 16 tredje ledd skal det særlig legges vekt på sakens karakter, herunder dens kompleksitet og støtteverdighet. Det skal også ses hen til den økonomiske verdien som er omtvistet. Rene bagatellsaker kan ikke objektivt sett anses å berøre folk i særlig sterk grad. Videre kan det til en viss grad ses hen til om motparten er sterk og/eller har advokat.

Etter § 16 tredje ledd skal det ikke gjøres en ren vurdering av sakens prosedabilitet. Sakens prinsipielle interesse vil kunne være et relevant moment i helhetsvurderingen av om det bør gis saklig dispensasjon, men skal bare tillegges vekt i de tilfellene saken etter sin art er av personlig betydning for søker. Dersom det ikke finnes tidligere rettsavgjørelser på området og saken objektivt sett også berører andre enn søkeren i særlig grad, vil dette være et moment som taler for innvilgelse. Det kan være et tungtveiende argument dersom en slik sak er henvist til behandling i Høyesterett. Tilsvarende gjelder hvor det offentlige fører en sak mot søker for å få avklart et omstridt prinsipielt rettsspørsmål.

7.5.2 Aktuelle sakstyper

a) Felleseieskifte og økonomisk oppgjør

Rettshjelploven § 16 annet ledd, jf. § 11 annet ledd nr. 1 og 2 er endret med virkning fra 1.1.2017. Saker som gjelder felleseieskifte og økonomisk oppgjør etter oppløsning av husstandsfellesskap er ikke lenger prioritert på fri sakførselstadiet. Dette gjelder også midlertid sikring etter ekteskapsloven § 91. Det vises til Prop. 14 L (2016-2017) pkt. 3 og Innst. 98 L (2016-2017). Formålet med lovendringen er at flere saker skal løses utenfor rettsapparatet. Skiftesaker og saker om økonomisk oppgjør mellom samboere skal nå behandles etter § 16 tredje ledd.

Retts hjelp i skiftesaker for domstolen skal vurderes som fri sakførsel uavhengig av hvordan saken behandles i domstolen, dvs. uavhengig av om saken blir overført i søksmåls former eller ikke, jf. pkt. 7.1.

Når det innvilges fri sakførsel i anledning et offentlig skifte av felleseie, vil bevillingen i utgangspunktet omfatte saken som sådan. Det vil si at arbeid med å fremsette begjæringen, arbeid som refererer seg til et forberedende rettsmøte/meklingsmøte og arbeid knyttet til eventuelle skiftesamlinger dekkes. Bevillingen vil videre omfatte bistand som påløper som følge av at retten tar stilling til spesifikke tvistetema utenfor ordinær domstolsbehandling. Dersom hele eller deler av det offentlige skifte henvises til ordinær domstolsbehandling i søksmåls former, vil også bistand knyttet til dette omfattes. Det er likevel anledning til å begrense sakførselbevilling til f.eks. bare å omfatte arbeidet med begjæringen og det forberedende rettsmøtet, jf. retts hjelploven § 1 annet ledd der det fremgår at fri retts hjelp kan innvilges helt eller delvis. Det vises til at partene bør oppfordres til å bli enige om skiftet på meklingsstadiet og at de aller fleste sakene løses på dette stadiet.

Dersom det innvilges fri sakførsel i anledning en skiftetvist som reises som søksmål, dvs. bringes direkte inn til ordinær domstolsbehandling, f.eks. for å avklare et skjevdelingskrav eller rett til bolig, vil bevillingen gjelde for saken i sin helhet.

Etter retts hjelploven § 16 tredje ledd skal det som hovedregel ikke innvilges fri sakførsel. Om det skal gis bistand i en sak om skifte eller økonomisk oppgjør mellom samboere vil bero på en skjønnsmessig helhetsvurdering. Det skal legges stor vekt på om søker har forsøkt å komme frem til et materielt rimelig forlik med motparten, og om det er forsøkt meklings. Retts hjelpordningen skal ikke bidra til at saker som bærer preg av at søker motsetter seg å finne løsninger bringes inn for domstolen, jf. også retts hjelploven § 16 siste ledd og pkt. 7.6.

Det skal også legges stor vekt på om saken er av en viss kompleksitet, og om verdiene det tvistes om er av vesentlig størrelse. Dette innebærer i praksis at det ikke skal innvilges fri sakførsel i ordinære skiftesaker som ikke gjelder betydelige verdier. Det forhold at det f.eks. er fremsatt et skjevdelingskrav eller at skiftet reiser spørsmål om fordeling av bolig, tilsier ikke i seg selv at saken er tilstrekkelig kompleks. Dersom skiftet er svært uoversiktlig og gjelder mange ulike poster, kan dette være et moment for innvilgelse. Heller ikke det forhold at fordelingen f.eks. gjelder eiendom i utlandet, er et moment som skal tillegges avgjørende vekt.

Andre momenter i vurderingen kan være at styrkeforholdet mellom partene er svært skjevt, enten økonomisk eller personlig, eksempelvis i saker der vold eller trusler er involvert. I den forbindelse kan det ses hen til om motparten har advokat. Det kan som et tilleggsmoment også ses hen til om det er mindreårige barn involvert. Dette vil likevel ikke i seg selv være et avgjørende moment.

De momentene som er nevnt gjelder tilsvarende når det bare søkes om fritak for rettsgebyr, herunder dekning av utgifter til bobestyrer. Dette kan f.eks. være aktuelt ved offentlig bobehandlinger der det ikke er behov for advokatbistand i tillegg til den bistand bobestyreren skal gi. Se generelt om fritak for rettsgebyr under pkt. 7.2.9.

I saker som gjelder offentlig skiftebehandling må det spesielt vurderes om det er urimelig å innvilge fri sakførsel, jf. retts hjelploven § 16 siste ledd og pkt. 7.6. I slike saker skal behovet for bistand vurderes opp mot rettens funksjon og den veiledning tingretten/byfogdembete selv kan gi, jf. retts hjelploven § 5. Det skal også ses hen til om det er oppnevnt bobestyrer. Dette tilsier at det som hovedregel ikke er nødvendig med advokatbistand, jf. § 1 og pkt. 2.1 om lovens formål. Dette fordi det offentlige ikke skal betale for at bobestyrer og advokat gir samme bistand. I hvilken grad det er nødvendig med advokatbistand vil bero på en konkret vurdering av bobestyrers arbeid i saken sammenholdt med den bistand partenes advokat yter.

b) Husleiesaker

I husleiesaker som ikke faller inn under § 16 annet ledd nr. 5, føres det en restriktiv praksis. Dette gjelder bl.a. i tvister om husleie, depositum eller i andre saker der det primært dreier seg om et pengekrav. Bistand i husleietvister som har sitt utspring i forretningsforhold må ellers ses på som en

naturlig og påregnelig omkostning, som det er urimelig at det offentlige yter støtte til, jf. § 16 siste ledd og pkt. 7.6.

I vurderingen av om det kan være grunnlag for å innvilge bistand skal det ses hen til om saken har likhetstrekk med de prioriterte husleiesakene, herunder om søker står i fare for å miste den bolig vedkommende bebor. For leietaker vil f.eks. en fravikelsessak som er hjemlet i tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2 tredje ledd bokstav d) ha de samme praktiske konsekvenser som en fravikelse etter tvangsfullbyrdelsesloven § 13-2 tredje ledd bokstav c). Leietaker vil i begge tilfeller stå i fare for å miste boligen. Det forhold at saken har likhetstrekk med de prioriterte husleiesakene, er likevel ikke i seg selv tilstrekkelig grunn til å innvilge fri sakførsel. Det skal også vurderes om situasjonen utvilsomt skyldes søkers eget forhold eller om det er andre omstendigheter som gjør at det er urimelig at det offentlige yter støtte, jf. § 16 siste ledd.

c) Anke over Trygderettens kjennelser

Det skal som hovedregel ikke gis fri sakførsel i saker som gjelder anke over Trygderettens avgjørelser. Søker har allerede fått prøvd saken sin administrativt i to instanser og i Trygderetten. Disse instansene har spesialkompetanse innenfor trygderett, og søker må dermed anses for å ha fått sitt grunnleggende rettssikkerhetsbehov dekket. Det kan unntaksvis innvilges bistand dersom det er dissens i Trygderetten eller saken har bydd på betydelig tvil. Unntak kan også være aktuelt hvor det er lagt frem nye opplysninger, f.eks. sakkyndige utredninger som gir grunn til å tro at resultatet kan bli et annet eller hvor saksforholdet har endret seg vesentlig siden saken ble prøvd i Trygderetten.

d) Tilbakekall av statsborgerskap²⁸

I saker om tilbakekall av statsborgerskap skal det føres en restriktiv praksis. Dette fordi saken allerede er prøvd administrativt i to instanser, herunder er saken behandlet ved nemdsmøte med personlig fremmøte i Utlendingsnemnda. Søker har i den forbindelse hatt krav på fritt rettsråd uten behovsprøving, og har dermed fått ivaretatt sin grunnleggende rettssikkerhet.

I vurderingen av om det unntaksvis kan være grunnlag for å innvilge fri sakførsel, skal det legges vekt på om saken har spesielt inngripende konsekvenser, typisk at søker risikerer utvisning. I tillegg er det et vilkår at utvisningen faktisk vil resultere i en familiesplittelse mellom foreldre og barn. Det skal også ses hen til om splittelsen rammer en ung og spesielt sårbar person, herunder en person med et spesielt omsorgsbehov.

I saker hvor søker har begått grov kriminalitet skal det som hovedregel ikke gis fri sakførsel. Det vil typisk dreie seg om grov narkotika- eller voldskriminalitet. Det vil ellers alltid anses som grovt at vedkommende aktivt har benyttet flere identiteter til å begå kriminell virksomhet, f.eks. for å oppnå ytelser fra NAV. I vurderingen av om den kriminelle handlingen skal utelukke fri sakførsel skal det ses hen til hvor lenge siden det er den ble begått, og om det dreier seg om flere gjentakende handlinger over tid.

e) Utlendingssaker

I utlendingssaker som ikke faller inn under § 16 første ledd nr. 4 skal det føres en meget restriktiv praksis. Utlendingens grunnleggende rettssikkerhet anses i utgangspunktet tilstrekkelig ivaretatt gjennom den forvaltningsmessige behandlingen av saken i Utlendingsdirektoratet og Utlendingsnemnda. Fri sakførsel i forbindelse med domstolsprøving skal bare innvilges unntaksvis. Det skal foreligge helt spesielle grunner, for eksempel at saken reiser spørsmål av særlig prinsipiell interesse som ikke tidligere har vært prøvd for domstolen, herunder om en rettsavgjørelse vil få betydning utover den aktuelle saken. Det skal i vurderingen legges stor vekt på om saken er vunnet i første instans og staten har anket²⁹.

²⁸ Endret 15.01.2020

²⁹ Endret 01.07.2022

f) Forretningsforhold, yrkesutøvelse, faste eiendommers rettsforhold og tingskader

Det føres en meget restriktiv praksis i saker som gjelder forretningsforhold, yrkesutøvelse, tingskader og faste eiendommers rettsforhold, herunder tvister om grenser eller servitutter. Slike saker anses i alminnelighet ikke å berøre folk flest i tilstrekkelig sterk grad til at det er grunnlag for å innvilge fri rettshjelp. Det er gitt en nærmere redegjørelse for dette i pkt. 6.5.2 bokstav h).

g) Pengekrav og kjøp og salg

I saker om pengekrav skal det føres en meget restriktiv praksis. Det bør likevel ses hen til kravets størrelse og opprinnelse. Fri sakførsel skal uansett ikke innvilges dersom det omtvistede beløp er mindre enn omkostningene ved å bringe saken inn for domstolen.

I saker om kjøp og salg anses søkeren å ha akseptert en risiko ved å inngå en avtale. Se også pkt. 6.5.2 bokstav i)

h) Skattesaker

Når det gjelder bistand i skattesaker, føres det også en meget restriktiv praksis. Disse sakene vil regelmessig objektivt sett ikke berøre søker i så sterk grad at det er rimelig med støtte fra det offentlige. Dessuten er det vid adgang til administrativ overprøving av vedtak som gjelder skatteoppgjøret.

i) Arvesaker

Det skal føres en meget restriktiv praksis i arvesaker. I slike saker er det naturlig at søker selv dekker utgifter til advokat. Dette gjelder særlig dersom det er på det rene at vedkommende vil motta arv.

Unntak kan gjøres i tilfeller hvor en arving nærmest har vært utsatt for et overgrep. Arvens størrelse vil i slike tilfelle være av stor betydning for om fri sakførsel skal innvilges eller ikke. Hvis det er tvilsomt om søker vil motta arv, kan det være rimelig å gi fri sakførsel. I slike tilfeller bør det tas uttrykkelig forbehold om at refusjonskrav vil bli gjort gjeldende dersom søkeren mottar arv, jf. rettshjelploven § 8 første ledd og pkt. 2.11.

j) Borgerlige rettskrav³⁰

Rettshjelp til å forfølge eventuelle borgerlige rettskrav i tilknytning til en straffesak, vil kunne bli gitt etter § 16 tredje ledd, i den utstrekning slike krav ikke blir tatt hånd om av påtalemyndigheten.

Det gis som den klare hovedregel ikke rettshjelp til den som er dømt i en straffesak, og som senere får et slikt krav rettet mot seg. Saken skyldes da i utgangspunktet forhold som søker selv har ansvaret for og det anses urimelig at det offentlige yter fri sakførsel, jf. rettshjelploven § 16 siste ledd og pkt. 7.6. I vurderingen av om det helt unntaksvis likevel kan innvilges fri sakførsel, bør det ses hen til årsaken til at rettskravet ikke ble tatt med i straffesaken. I tillegg må det forutsettes at det gjelder et svært omfattende krav og at det er spesielle forhold ved søker eller saken som tilsier at det likevel er rimelig at det offentlige yter fri rettshjelp.

7.6 URIMELIGHETSVURDERING

Rettshjelploven § 16 siste ledd oppstiller et absolutt vilkår om at det ikke må være urimelig at det offentlige yter fri sakførsel. Vilkåret gjelder i alle tilfeller hvor fri sakførsel gis etter en økonomisk behovsprøving, jf. § 16 annet til fjerde ledd.

Tilsvarende vilkår gjelder for fri sakførsel for Trygderetten, jf. § 17 annet ledd og for fritt rettsråd i utlandet, jf. § 12 fjerde ledd. Etter rettshjelploven § 25 siste ledd kan fritak for rettsgebyr avslås dersom det ikke er rimelig at det offentlige gir slik støtte. Vurderingen er her den samme som for de først nevnte bestemmelsene.

³⁰ Tidligere pkt. 7.5.2 bokstav i) utgikk ved endring av 01.09.17 i pkt. 7.3 om rettslig handleevne.

Retts hjelploven § 16 siste ledd mfl. er i utgangspunktet unntaksbestemmelser som forutsettes brukt med varsomhet, jf. Ot.prp. Nr. 91 (2003-2004) side 56. Bestemmelsene er ment som en sikkerhetsventil for tilfeller hvor det fremstår som klart at fri sakførsel ikke bør gis.

I vurderingen av om det er urimelig at det offentlige betaler for bistanden skal det ikke gjøres en ren vurdering av om parten har mulighet for å vinne frem med saken (prosedabilitetsvurdering), jf. Høyesterett kjæremålsutvalgs avgjørelse i Rt. 2006 side 591. Det kan derimot bl.a. ses hen til tvistegjenstandens størrelse (prosessøkonomiske hensyn). Det offentlige skal ikke yte fri sakførsel i rene bagatellsaker.

Retts hjelploven skal heller ikke bidra til at det blir ført unødvendige rettssaker. Det anses derfor normalt som urimelig å innvilge fri sakførsel i saker som klart bærer preg av å bunne i høyt konfliktnivå, krangel, kverulering eller ren sjikane. Dette gjelder spesielt hvor søker har reist gjentatte og hyppige søksmål i saken. Saker som gjelder krangel mellom nære slektninger, naboer eller andre bør som regel avslås under henvisning til at det er mest naturlig at partene kommer til en minnelig ordning uten rettssak.

Hvis saken har sitt utspring i forhold som søker selv har ansvaret for, vil det også kunne være urimelig å gi fri sakførsel. Dette gjelder f.eks. hvor søkeren blir utsatt for erstatningssøksmål pga. egen grov uaktsomhet eller forsett. Det bør også føres en streng praksis i de tilfeller hvor det synes rimelig å forlike saken eller hvor søker åpenbart ikke har gjort sitt for å få saken løst uten rettssak. Det vises til at det bl.a. finnes bransjeorganisasjoner og andre organer som er spesielt opprettet for å løse ulike konflikttyper. Saken kan ligge slik an at det er naturlig at søker først har forsøkt å få løst saken på en enklere måte.

De momenter det er redegjort for ovenfor skal tillegges vekt ved behandlingen i alle instanser. Hvis søker er den ankende part må det ved vurderingen av om det er urimelig kunne legges vekt på om han eller hun allerede har fått fri sakførsel til å prøve saken for underinstansen. I slike tilfeller har vedkommende allerede fått anledning til å få sin sak rettslig prøvd ved bistand i form av fri retts hjelp. Også hvor saken er tapt i underinstansen og søker ikke har hatt fri retts hjelp i denne, anses det som hovedregel urimelig å innvilge fri sakførsel i ankesaken. Etter en konkret vurdering kan det gjøres unntak hvor det har vært dissens i underinstansen eller saken har bydd på betydelig tvil. Unntak kan også være aktuelt hvor det er lagt frem nye opplysninger, f.eks. sakkyndige utredninger som gir grunn til å tro at resultatet kan bli et annet eller hvor saksforholdet har endret seg vesentlig siden sist rettslige prøving. Det vises ellers til retts hjelploven § 22 tredje ledd der det fremgår at en bevilling til fri sakførsel også omfatter behandling i høyere rettsinstans dersom selvstendig anke bare er innbrakt av motparten, og den part som har fri sakførsel, helt eller delvis har fått medhold i foregående instans.

Hvis en anke er avhengig av samtykke fra retten, bør man som hovedregel vente på rettens standpunkt før søknaden om fri sakførsel behandles. Det samme gjelder ved spørsmål om gjenåpning. Hvis ankeinstansen avslår å behandle anken, vil det i utgangspunktet være urimelig å gi bevilling til fri sakførsel for det arbeid som har medgått til utarbeidelse av anken.

7.7 EMK OG ANDRE FOLKERETTSLIGE FORPLIKTELSER

Formålet med Menneskerettsloven er å styrke menneskerettighetene i norsk rett. Det følger av lovens § 2 at Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) skal gjelde som norsk lov. Ved motstrid mellom norsk lov og EMK skal bestemmelsene i EMK gå foran norsk lovgivning, jf. § 3. Fordi EMK er inkorporert i norsk rett, vil EMK og praksis fra Den Europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) være relevante rettskilder for tolkningen av norsk lovverk, herunder retts hjelploven.

7.7.1 EMK artikkel 6 – retten til rettferdig rettergang

Et krav om dekning av utgifter til juridisk bistand etter EMK skal fremmes for statsforvalteren eller domstolen som en søknad om fri retts hjelp, selv om det materielle grunnlaget for kravet er EMK og ikke retts hjelploven eller straffeprosessloven. Dette følger av Høyesteretts avgjørelse i sak HR-2015-1934-A. Slike søknader skal først vurderes etter retts hjelploven § 16 og deretter etter EMK artikkel 6, jf. menneskerettsloven § 3, jf. § 2.

Det er et grunnleggende prinsipp i EMK, at det i første rekke er nasjonalstaten som skal gjennomføre de rettigheter som følger av konvensjonen. Det forutsettes at de enkelte statene har et system for å innvilge fri rettshjelp i visse tilfeller, jf. artikkel § 6 nr. 1. Når det gjelder fri sakførsel i sivile saker i Norge, er det i første rekke rettshjelploven § 16 tredje ledd som er aktuell. Denne bestemmelsen er utformet med tanke på å tilfredsstille kravet i EMK artikkel 6, om at alle har krav på en rettferdig rettergang. Det er derfor i utgangspunktet en presumsjon for at rettshjelploven er i tråd med EMK. Det er likevel en forutsetning at rettshjelploven tolkes i samsvar med det innholdet EMK har til enhver tid. I den grad EMD har utviklet en mer omfattende rett til fri rettshjelp enn det som følger av rettshjelploven, vil det få betydning for tolkning av loven, jf. menneskerettsloven § 3, jf. § 2.

Hva som menes med begrepet rettferdig rettergang følger av artikkel 6 og EMDs tolkning av bestemmelsen. Artikkel 6 garanterer ikke fri rettshjelp i sivile saker, men manglende adgang til fri rettshjelp kan i visse tilfeller utgjøre en krenkelse av retten til domstolsprøving og rettferdig rettergang. Utgangspunktet er at rettshjelpen må være en nødvendig forutsetning for at søkeren i praksis får adgang til å prøve saken for domstolen. Det kan ikke kreves en domstolsavgjørelse uten at det foreligger en tvist som gjelder rettigheter eller forpliktelser etter nasjonal rett.

Etter EMK skal det gjøres en konkret vurdering av om retten til domstolsprøving og en rettferdig rettergang krever at det skal innvilges fri rettshjelp. I vurderingen skal det blant annet legges vekt på sakens betydning for søker, og kompleksiteten av de relevante prosessuelle og materielle reglene. Det skal også legges vekt på søkerens evne til selv å føre saken på en effektiv måte, herunder om vedkommende har alternative muligheter for å dekke utgiftene til en sak for domstolen. I tillegg kan det ses hen til om søkeren har utsikt til å få medhold i en rettssak. I motsetning til det som gjelder etter rettshjelploven, vil det ikke være i strid med EMK å avslå en søknad om fri rettshjelp, dersom det er overveiende sannsynlig at søker vil tape saken. Hvor omkostningene i saken vil bli uforholdsmessig store, i forhold til det beløpet søkeren vil kunne bli tilkjent ved dom, er også dette et moment mot innvilgelse.

I vurderingen er det i tillegg relevant å legge vekt på søkerens økonomiske situasjon. Det avgjørende er om søkeren har tilstrekkelige midler til å føre saken. Det forhold at partene i en tvist har ulike økonomiske forutsetninger for å føre saken, tilsier ikke i seg selv at den med begrenset økonomi har krav på fri rettshjelp. EMK stiller ikke krav om at partene er økonomisk likestilt.

Momentene som er nevnt er ikke uttømmende, og det må i totalvurderingen alltid ses hen til den praksis EMD til enhver tid fører. EMDs praksis er tilgjengelig på Lovdata. For tolkingen av EMK og EMDs praksis vises det også til «Den Europæiske menneskerettighedskonvensjon – for praktikere» av Jon Fridrik Kjølbro.

I straffesaker kan en plikt til å innvilge fri rettshjelp følge av artikkel 6 nr. 3 bokstav c). Etter denne bestemmelsen kan den som ikke har tilstrekkelige midler til å betale for juridisk bistand, gis slik bistand hvis rettferdighetens interesse tilsier det. Bestemmelsen skal bare anvendes i saker som gjelder ileggelse av straff i EMKs forstand. Spørsmålet om hva som anses som straff har vært behandlet i mange saker for EMD. For eksempel er ileggelse av tilleggsskatt å anse som straff etter EMK, selv om det ikke er det etter norsk rett. Selv om et forhold ikke er straffbart etter norsk rett, må det derfor vurderes om forholdet er å anse som straff etter EMK, slik at det faller inn under artikkel 6 nr. 3 bokstav c).

7.7.2 Folkerettslige forpliktelser overfor den samiske befolkning

Den samiske befolkningsgruppe har et visst krav på en positiv særbehandling når dette er nødvendig for å oppfylle de krav som stilles til statsmyndighetene i forbindelse med Grunnloven § 108, ILO-konvensjonen nr. 169 (om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater) og artikkel 27 i FN's konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Det føres derfor en relativt liberal praksis ved innvilgelse av fri rettshjelp i saker som danner grunnlag for den samiske kultur, når det offentliges interesser i saken står imot de samiske interesser. Se Sivilombudsmannens uttalelser i SOMB-1996-1.

Dersom saken gjelder en tvist mellom to private parter, hvorav den ene eller begge er fra den samiske befolkningen, er det ikke grunnlag for en slik positiv særbehandling. For slike rettsforhold mellom

private parter, skal det føres tilsvarende praksis som i saker hvor andre enn samer er involvert. Som eksempel nevnes saker som gjelder grensetvister om beiterettigheter og andre saker som har sitt utspring i næringsvirksomhet knyttet til jord- og skogbruk.

7.8 SALÆRFESTSETTING

Spørsmålet om hvem som kan innvilge fri sakførsel er omtalt i pkt. 2.6.2 og 2.6.3.

Den domstolen eller det forvaltningsorganet som har saken til behandling fastsetter godtgjøring til prosessfullmektig og eventuelle sakkyndige jf. rettshjelploven § 22 siste ledd og salærforskriften § 4 første og annet ledd. Det er dermed retten som skal fastsette salæret også i de tilfellene hvor statsforvalteren har innvilget fri sakførsel, jf. rettshjelpforskriften § 4-2.

Dersom det er holdt rettergangsskritt ved en annen domstol enn den som har hatt hovedsaken, er det den rett som har hatt det rettergangsskrittet arbeidsoppgaven gjelder som skal fastsette og utbetale salæret for dette, jf. salærforskriften § 4 første ledd annet punktum. Tilsvarende skal ankeinstansen fastsette og utbetale salær for arbeid med anken.

Barneverns- og helsenemnda skal i saker etter rettshjelploven § 17 tredje ledd nr. 2 både innvilge fri sakførsel og fastsette salæret. Saken skal ikke sendes statsforvalteren til anvisning.

Når det gjelder selve salærfestsettingen, vises det generelt til forskrift om salær fra det offentlige til advokater mv. (salærforskriften) og forskrift om salær fra det offentlige til advokater mfl. etter faste satser ved fri rettshjelp og i straffesaker (stykkeprisforskriften).

8 SAKSOMKOSTNINGER

8.1 GENERELT

Saksomkostninger kan dekkes etter ulike bestemmelser og regelsett. Her gis det en oversikt over de vanligste typetilfellene:

- Privat part med fri sakførsel taper mot privat part uten fri sakførsel – tapende part med fri sakførsel kan søke dekning av motpartens saksomkostninger etter rettshjelploven § 22 fjerde ledd, jf. pkt. 8.2.
- Privat part med fri sakførsel vinner mot en privat part uten fri sakførsel – tapende part uten fri sakførsel skal legge ned påstand om saksomkostninger til det offentlige, jf. pkt. 8.3 og kan søke om ettergivelse av saksomkostninger, jf. pkt. 8.4
- Privat part med fri sakførsel mot privat part med fri sakførsel – tapende part skal betale saksomkostninger til staten, jf. pkt. 8.3 og kan søke om ettergivelse av saksomkostninger, jf. pkt. 8.4
- Privat part med fri sakførsel taper mot staten som part – tapende part kan søke om ettergivelse av saksomkostninger som er tilkjent staten, jf. pkt. 8.4.

8.2 SAKSOMKOSTNINGER TIL MOTPARTEN

Etter rettshjelploven § 22 fjerde ledd kan en bevilling til fri sakførsel helt eller delvis utvides til å omfatte saksomkostninger til motparten.

En søknad om dekning av motpartens saksomkostninger kan bare fremsettes av den som er ilagt saksomkostningene og som har eller kunne ha fått innvilget en bevilling til fri sakførsel. Motparten kan ikke fremme søknad på eget initiativ. Søknad kan heller ikke fremmes før ansvaret er påløpt, og forhåndssamtykke kan ikke gis.

Regelen i § 22 fjerde ledd er en unntaksbestemmelse som tar sikte på å forhindre urimelige resultater i enkelttilfeller. Det må foreligge «særlige grunner» for å utvide en fri sakførselbevilling til også å dekke motpartens saksomkostninger. En søknad om dekning av motpartens saksomkostnader skal likevel

innvilges der søksmål er anbefalt av Stortingets ombudsmann for forvaltningen (Sivilombudsmannen), uten hensyn til partenes økonomiske situasjon. Det skal for øvrig føres en restriktiv praksis i disse sakene.

Bestemmelsen er innført av hensyn til den parten som har vunnet saken. Dersom den part som skal dekke saksomkostningene er i en svært vanskelig økonomisk situasjon, vil en omkostningsavgjørelse ha liten verdi for motparten. Ved vurderingen av om saksomkostningene skal dekkes skal det derfor gjøres en vurdering der det legges stor vekt på motpartens økonomi. I de tilfellene hvor motparten er økonomisk sterk er det i utgangspunktet ikke aktuelt å dekke saksomkostningene. I praksis er det lagt til grunn at motpartens saksomkostninger ikke dekkes dersom motpartens økonomi overstiger inntektsgrensene for fri rettshjelp i vesentlig grad. Dersom omkostninger er tilkjent staten, et fylke, kommune eller større offentlig eller privat organ/institusjon/bedrift vil det ikke være grunnlag for å la bevillingen til fri sakførsel omfatte saksomkostningsansvaret.

Det bør også ses hen til søkerens økonomi med tanke på å kunne dekke omkostningene i overskuelig fremtid.

For begge parter skal det foretas en vurdering av den faktiske økonomiske situasjonen, dvs. både inntekter og utgifter. Dette for å avklare hva parten faktisk kan betale motparten, samt for å finne motpartens reelle behov for dekning av sine egne omkostninger.

Videre bør det vektlegges om motparten er påført søksmålet på grunnlag av en fri sakførselbevilling, samt om motparten er uten skyld i at saken er anlagt. Dersom motparten er å bebreide for søksmålet ved at han f.eks. ikke har bidratt til en minnelig løsning, taler dette imot dekning av saksomkostningene, jf. pkt. 7.6 om urimelighetskriteriet.

8.3 SAKSOMKOSTNINGER TIL DET OFFENTLIGE

Prosessfullmektigen har plikt til å legge ned påstand om saksomkostninger til det offentlige dersom parten er gitt fri sakførsel, jf. rettshjelploven § 23 første ledd.

Dette gjelder ikke i saker hvor et departement eller en annen etat som blir finansiert over statsbudsjettet, er motpart. Det gjelder heller ikke hvor partene er innvilget fri sakførsel etter rettshjelploven § 16 første ledd, jf. § 11 første ledd nr. 4, dvs. i sak om erstatning til voldsofre. Den som fremmer erstatningskrav mot den påståtte skadevolderen i en voldssak, kan ikke bli dømt til å betale statens saksomkostnader. Det samme gjelder motparten³¹.

Når det legges ned påstand om saksomkostninger til det offentlige, bør prosessfullmektigen også sette frem påstand om saksomkostninger til den benefiserte part personlig for utgifter som ikke faller inn under fri sakførselbevillingen, f.eks. egenandelen som parten skal betale.

Etter rettshjelploven § 23 annet ledd, kan retten samtykke i at en sak begjæres hevet som forliket uten at det nedlegges påstand om saksomkostninger til det offentlige.

Bestemmelsen gjelder både rettslige og utenrettslige forlik. Ved rettens vurdering bør det særlig legges vekt på om det kan antas at parten, selv om han hadde ført saken på egen bekostning, ville ha gått med på forliket uten å få saksomkostninger. Det forutsettes at det dreier seg om et reelt forlik. Hvis saken heves fordi motparten frafaller kravet, jf. tvisteloven § 18-4, er det ikke adgang til å gi slikt samtykke.

Når en part med fri sakførsel (den benefiserte part) har vunnet og fått tilkjent saksomkostninger skal omkostningskravet ikke umiddelbart overdras til det offentlige dersom motparten er søkegod. Ordinær oppfyllelse av kravet skal prinsipielt finne sted. Utbetaling av fri sakførsel, med tilsvarende overdragelse av omkostningskravet til det offentlige, skal først skje dersom kravet ikke oppfylles. Det kreves i praksis ikke at den benefiserte part skal måtte ta skritt for å tvangsinn drive kravet. Omkostningskravet skal transporteres til staten ved det organ som har dekket omkostningene til fri sakførsel. Prosessfullmektigen må skrive vanlig arbeidsoppgave. Dersom saksomkostningene

³¹ Endret 01.01.2023

overstiger det offentlige salæret, kan det offentlige ikke drive inn mer enn salærets størrelse, jf. pkt. 2.8.

Når det offentlige blir tilkjent saksomkostninger i en benefisert sak, sendes utskrift av dommen eller kjennelsen til Statens innkrevingsentral med oppfordring om å kreve eller drive inn saksomkostningene.

8.4 ETTERGIVELSE AV SAKSOMKOSTNINGER TIL DET OFFENTLIGE

Ved kgl.res. av 3.9.2010 gitt i medhold av Stortingets vedtak av 10.2.1988, er Justis- og beredskapsdepartementet tildelt fullmakt til å ettergi bl.a. saksomkostninger til staten i saker med fri rettshjelp (benefiserte saker). Departementets kompetanse er delegert videre til Statens sivilrettsforvaltning og til Statens innkrevingsentral, jf. Justis- og beredskapsdepartementets rundskriv G-08/2010.

En anmodning om ettergivelse skal være skriftlig og sendes til States innkrevingsentral dersom kravet er på inntil 1,5 G, og til Statens sivilrettsforvaltning dersom kravet er høyere enn dette. Retningslinjene for statens behandling av anmodninger om ettergivelse av saksomkostnader, både i benefiserte saker og i saker der staten er part, er gitt i rundskriv G-09/2010.

Justis- og beredskapsdepartementet har fullmakt til å ettergi saksomkostninger til staten i søksmål der staten er part når særlige forhold taler for det, jf. kgl.res. pkt. 2. Avgjørelsen treffes av vedkommende fagdepartement så lenge dette ikke har fattet beslutning om at innfordring skal settes i verk. Har fagdepartementet truffet beslutning om innfordring, skal søknaden avgjøres av Finansdepartementet.

9 INTERNASJONAL FRI RETTSHJELP

9.1 KONVENSJONER OG SØKNAD OM FRI RETTSHJELP

Regelsettet omkring internasjonal fri rettshjelp er begrenset. Viktigste for Norge er Haagkonvensjonen om den sivile prosess av 1.3.1954. Konvensjonen gjelder fri sakførsel. Etter artikkel 20 skal borgere av de kontraherende statene ha samme adgang til fri sakførsel i de øvrige kontraherende stater som landets egne borgere etter lovgivningen i den stat hvor rettshjelp søkes. Opplysninger om hvilke land som har ratifisert konvensjonen finnes på nettsiden www.hcch.net.

Norge har også ratifisert Europarådskonvensjonen om oversendelse av søknader om fri rettshjelp av 27.1.1977. For Norge trådte konvensjonen i kraft 25.7.1977.

Konvensjonen sikrer faste rutiner for oversendelse av søknader om rettshjelp mellom konvensjonslandene. En oversikt over hvilke stater som har ratifisert avtalen finnes på nettsiden www.conventions.coe.int.

Søknad om fri sakførsel kan fremmes i den stat søkeren bor til vanlig. I Norge skal søknaden om bistand i utlandet sendes til Justis- og beredskapsdepartementet som videresender den til vedkommende lands myndigheter. Departementet er også kompetent myndighet til å motta søknader fra utlandet. Slike søknader videresendes til behandling til den domstol eller det forvaltningsorgan som skal behandle saken, når disse har kompetanse til å ta stilling til spørsmålet om fri sakførsel, jf. rettshjelpforskriften § 4-1. I andre tilfeller sendes søknaden til Statsforvalteren i Oslo og Viken, jf. pkt. 2.4.

Søknaden med bilag skal utarbeides på mottakerstatens offisielle språk eller det skal vedlegges en oversettelse til dette språk. Alle kontraherende land er imidlertid forpliktet til å godta søknader som er skrevet på engelsk eller fransk eller oversatt til ett av disse språk. Når det gjelder innhold og bilag, bør søknadene i utgangspunktet inneholde de samme opplysninger og dokumenter som søknader om fri rettshjelp i Norge, jf. pkt. 2.5.

³²En del land godtar at søknaden sendes direkte fra søker i Norge til den instansen i utlandet som skal avgjøre søknaden om fri rettshjelp, uten at man bruker fremgangsmåten i konvensjonene nevnt ovenfor. Dette vil som regel være en enklere og raskere prosess. På samme måte kan søker i utlandet sende søknaden direkte til domstolen eller forvaltningsorganet som skal behandle saken i Norge eller til Statsforvalteren i Oslo og Viken. Søkere i utlandet kan også kontakte en advokat i Norge med forespørsel om vedkommende kan bistå med å søke om fri rettshjelp.

9.2 RETTSHJELP TIL UTLENDINGER I NORGE

Utlendinger som søker fri rettshjelp i Norge, skal behandles på samme måte som personer som er bosatt i Norge. Søknaden behandles etter de alminnelige regler for fri rettshjelp. Se pkt. 2.2.

9.3 RETTSHJELP TIL NORSKE BORGERE I UTLANDET

Etter rettshjelploven § 4 annet ledd første punktum skal bistand etter rettshjelploven som hovedregel gjelde oppdrag som det er naturlig at en advokat her i riket utfører.

Fri sakførsel kan bare gis for saker som behandles av norsk domstol eller forvaltningsorgan, jf. § 4 annet ledd annet punktum. Se også pkt. 2.2.

Personer som bor i Norge og som ønsker å anlegge sak i utlandet er dermed i utgangspunktet avhengig av rettshjelptilbudet i domstollandet. I de tilfeller hvor vedkommende land har sluttet seg til konvensjonen om sivilprosess av 1.3.1954, har personer som bor i Norge krav på samme rettshjelptelseter som landets egne innbyggere. Justis- og beredskapsdepartementet kan formidle en søknad om fri sakførsel til domstollandets myndigheter.³³Til en del land kan søker velge å søke direkte, se pkt. 9.1. I mange land er rettshjelpreglene mindre gunstige enn de norske, slik at søker ikke kan regne med å få fri rettshjelp i utlandet selv om vedkommende ville fått slik bistand i Norge. Fordi rettshjelploven er subsidiær andre dekningsmuligheter, må det likevel som hovedregel alltid først søkes om bistand etter det aktuelle lands rettshjelpordning. Bare hvor slik bistand blir avslått eller det er klart at det aktuelle landet ikke har en rettshjelpordning, vil det være aktuelt å få dekket utgiftene etter rettshjelploven, jf. § 5 og pkt. 3.

Det følger av § 4 annet ledd annet punktum at det unntaksvis kan innvilges fritt rettsråd til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan etter reglene i rettshjelploven § 12. Bistand etter denne bestemmelsen kan bare innvilges som fritt rettsråd. Dette gjelder selv om bistanden knytter seg til en sak for utenlandsk domstol, jf. pkt. 7.1.

Etter rettshjelploven § 12 kan fritt rettsråd ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan innvilges helt eller delvis til den som oppfyller inntekts- og formuesgrensene for fri rettshjelp, jf. rettshjelpforskriften § 1-1 og rundskrivet pkt. 4. Innvilgelse av fritt rettsråd forutsetter at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. § 12 siste ledd og pkt. 7.6 om urimelighetskriteriet.

Etter § 12 første ledd nr. 1 kan det ytes fritt rettsråd til den som er part i sak som er tatt til behandling av Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD). Saken faller inn under bestemmelsen når den er kommunisert til norske myndigheter, dvs. når EMD har bedt norske myndigheter om en uttalelse i saken, før den eventuelt tas til videre behandling. Det er en forutsetning for bistand etter rettshjelploven at det først er søkt om bistand etter EMDs egen rettshjelpordning, og at denne ordningen er benyttet fullt ut, jf. rettshjelploven § 5 og pkt.3.

Reglene om EMDs rettshjelpordning er nedfelt i EMDs prosedyrereglement; Rules of court. For å få fri rettshjelp etter denne ordningen, må saken ha kommet så langt i prosessen at staten har inngitt tilsvaret til EMD. Det er også et vilkår at det er nødvendig med juridisk bistand for å kunne føre saken for domstolen, og at parten selv ikke har midler til å bekoste den. I praksis dekker imidlertid EMDs

³² Endret 01.01.2021

³³ Endret 01.01.2021

ordning bare en mindre del av nødvendig bistand, dvs. at det overskytende kan søkes dekket etter rettshjelploven, jf. § 5 annet ledd og pkt. 3.

Etter § 12 første ledd nr. 2 gis bistand også til den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge, jf. barnebortføringskonvensjonen av 25.10.1980 art. 3. Det samme gjelder for den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge og politiet har registrert et barn som savnet eller det er opprettet straffesak om barnebortføring. Se nærmere om dette under pkt. 9.4 om barnebortføringssaker.

I andre saker for utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan kan det unntaksvis helt eller delvis innvilges fritt rettsråd når særlige grunner taler for det, jf. § 12 annet ledd. Forutsetningen er uansett at det først er søkt om bistand i det aktuelle land. Dette er en snever unntaksbestemmelse som forutsetter at det er ekstraordinære forhold i saken. Det skal føres en meget restriktiv praksis i saker som faller inn under § 12 annet ledd.

Bestemmelsen vil bl.a. kunne anvendes i alvorlige straffesaker i utlandet. Personer som har blitt utsatt for straffeforfølgning i utlandet vil ha et ønske om tilgang til best mulig juridisk bistand, uten hensyn til økonomiske rammer. Dette kan likevel ikke tillegges avgjørende vekt i en vurdering av om det skal innvilges fri rettshjelp. Dersom det er mulig å få oppnevnt offentlig forvarer i landet hvor straffesaken pågår, anses i utgangspunktet søkers grunnleggende rettsikkerhet ivaretatt gjennom forsvarerordningen i det aktuelle landet. Bare dersom denne er av en slik karakter at den åpenbart ikke ivaretar søkers grunnleggende rettsikkerhet, kan det være aktuelt å innvilge bistand etter rettshjelploven. Det bør innhentes en uttalelse fra utenriksstjenesten (ambassade/konsulat) om kvaliteten på forsvarerordningen, dersom det er tvil om denne ivaretar søkerens grunnleggende rettsikkerhet.

Bistand til tiltalte kan gis etter en konkret vurdering av sakens art og straffens karakter/lengde. I praksis innvilges det kun bistand i saker hvor vedkommende står i fare for å bli idømt dødsstraff, fengsel på livstid eller en langvarig fengselsstraff. Praksis tilsier at fengselsstraffen som risikeres som hovedregel må være 10 år eller mer. Dette er likevel ingen absolutt grense, jf. momentene som ellers blir vektlagt. Videre legges det stor vekt på tiltaltes reelle mulighet til å få ivaretatt sitt grunnleggende rettsikkerhetsbehov. Det bør også ses hen til søkerens tilknytning til det aktuelle landet, herunder hvor lenge vedkommende har oppholdt seg i utlandet. Det er generelt større grunn til at det offentlige skal bistå personer som er på ferie eller har annet kortvarig opphold i utlandet, enn personer som har bodd lenge i eller bosatt seg i utlandet. Ved å bosette seg i utlandet må vedkommende i en viss grad anses å ha akseptert det aktuelle landets rettssystem.

Bistand etter § 12 annet ledd kan i utgangspunktet også omfatte bistand til fornærmede i alvorlige straffesaker i utlandet. Hvor det i vedkommende land eksisterer et tilbud om juridisk bistand, legges det likevel som hovedregel til grunn at behovet for bistand i tilstrekkelig grad ivaretas av denne ordningen og/eller den lokale påtalemyndigheten. Normalt anses det ikke å være behov for bistand fra norsk advokat i slike saker. Dersom den fornærmede ikke gis et tilbud som tilfredsstillende de grunnleggende behovene for juridisk bistand i det landet den straffbare handlingen ble begått, dekkes likevel juridisk bistand hvis den fornærmede i straffesaken ville fått bistandsadvokat etter straffeprosessloven om saken hadde gått for en norsk domstol og vedkommende oppfyller de økonomiske vilkårene etter rettshjelploven.

9.4 BARNEBORTFØRINGSSAKER

Generelle regler om barnebortføring er gitt i lov av 8.7.1988 nr. 72 om anerkjennelse og fullbyrding av utenlandske avgjørelser om foreldreansvar mv. og tilbakelevering av barn (barnebortføringsloven). Loven inneholder ikke bestemmelser om rettshjelp i barnebortføringssaker. Bestemmelser om saksomkostninger og advokatbistand finnes imidlertid både i Haagkonvensjonen av 25.10.1980 (barnebortføringskonvensjonen) og i Europarådskonvensjonen av 20.5.1980, se Justis- og beredskapsdepartementets rundskriv G-06/15 om barnebortføring.

9.4.1 Anmodning til Norge om tilbakelevering til utlandet

34Når det med hjemmel i Haagkonvensjonen 1980 søkes om tilbakelevering av et barn fra Norge til utlandet, bør i utgangspunktet søknader om fri rettshjelp sendes direkte fra søkeren i utlandet eller dennes norske advokat til Oslo tingrett. Dette av hensyn til tidsaspektet i saken. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er norsk sentralmyndighet etter Haagkonvensjonen 1980. Dersom en søknad om fri rettshjelp sendes dit, skal Bufdir være behjelpelig med å videresende denne til Oslo tingrett. Oslo tingrett skal ta stilling til spørsmålet om tilbakelevering, jf. barnebortføringsloven § 13, jf. pkt. 2.6.2.

Søknad om fri rettshjelp behandles av domstolen etter rettshjelploven § 16 annet ledd, jf. § 15 og rettshjelpforskriften § 4-1.

Den som har fått sitt barn ulovlig bortført, jf. Haagkonvensjonen 1980 art. 3, kan få innvilget fri sakførsel dersom inntekts- og formuesgrensene for fri rettshjelp ikke er overskredet, jf. rettshjelpforskriften § 1-1 og rundskrivet pkt. 4. Krav til dokumentasjon av utlendingers inntekts- og formuesforhold skal likevel vurderes noe mer liberalt enn for nordmenn. Dette fordi krav om detaljert dokumentasjon kan forsinke barnebortføringssaken som ifølge konvensjonen skal behandles så raskt som mulig. Utenlandske oppgaver om inntekts- og formuesforhold kan heller ikke uten videre sammenlignes med norske, blant annet på grunn av ulike skatteregler. Det er på denne bakgrunn tilstrekkelig at det foretas en relativt summarisk kontroll av økonomiske opplysninger fra utenlandsk søker. I utgangspunktet skal søkerens egne opplysninger legges til grunn, men disse bør fortrinnsvis være bekreftet av f.eks. arbeidsgiver, advokat, lokal offentlig myndighet eller sentralmyndigheten i den stat som begjærer tilbakelevering. Et visst minimum av dokumentasjon må likevel kreves. Dersom økonomiske opplysninger mangler helt, eller er for mangelfulle, vil Bufdir være behjelpelig med å innhente supplerende opplysninger. Når det gjelder dispensasjon fra inntektsgrensene, føres det en relativt liberal praksis. Det vises for øvrig til pkt. 3.4.

Innvilgelse av fri sakførsel forutsetter at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. rettshjelploven § 16 siste ledd og pkt. 7.6 om urimelighetskriteriet.

Fri sakførsel til søker i utlandet omfatter utgifter til advokat i Norge, jf. rettshjelploven § 4 annet ledd. Det kan også søkes om dekning av egne vesentlige og nødvendige utgifter i forbindelse med bistanden, jf. § 22 annet ledd. Dette vil f.eks. være utgifter til oversettelser. Utgifter i forbindelse med reise og opphold skal normalt ikke dekkes. Unntak kan gjøres hvor det kan sannsynliggjøres at personlig fremmøte var helt nødvendig for å ivareta søkerens og barnets interesse i saken, og det godtgjøres at søkeren ikke kan få dekket dette via rettshjelpordninger eller andre støtteordninger i hjemlandet. Søkerens eventuelle utgifter til forberedende advokatbistand i hjemlandet skal ikke dekkes i noe tilfelle.

Dersom det søkes om fri sakførsel til å anke en kjennelse som avslår tilbakelevering, er kravene til innvilgelse strengere. Dette fordi søker da har fått bistand til å prøve saken i en instans, jf. pkt. 7.6.

Underretning om utfallet av rettshjelpsøknaden skal gis direkte fra domstolen til søkeren i utlandet. Dette gjelder også i de tilfellene hvor en søknad om fri rettshjelp er fremmet via Bufdir.

Dersom søkeren i utlandet søker om fritt rettsråd i Norge, for eksempel dersom vedkommende ønsker bistand til å forsøke å få til en minnelig løsning av saken uten domstolsbehandling, vil søknaden

³⁴ Det er 01.01.2021 gjort flere endringer i kapittel 9.4 om barnebortføring

vrderes etter rettshjelploven § 11 tredje ledd. En slik søknad behandles av Statsforvalteren i Oslo og Viken.

Det fremgår av Europarådskonvensjonen 1980 art 5 nr. 3 at konvensjonsstatene ikke kan kreve betaling for å behandle en anmodning om anerkjennelse eller fullbyrding etter konvensjonen. Dette gjelder også dekning av utgifter til rettssak og advokatbistand. Dersom det innledes rettslige forhandlinger om sakens realitet, gjelder de alminnelige regler om fri rettshjelp, dvs. at saken behandles av statsforvalteren.

Søknad om fri rettshjelp fra saksøkte (bortføreren), behandles etter rettshjelplovens alminnelige regler uansett hvilken av konvensjonene saken er reist etter. I disse sakene føres det generelt en restriktiv praksis, idet det i alminnelighet vil være urimelig at det offentlige yter bistand til personer som utfører en barnebortføring. For nærmere detaljer om urimelighetsprinsippet vises det til rettshjelploven § 16 siste ledd og pkt. 7.6 om urimelighetskriteriet. I saker hvor det kan stilles berettiget spørsmål ved om det faktisk foreligger en ulovlig bortføring kan dette stille seg annerledes. Det samme gjelder tilfeller der retten har kommet til at det ikke forelå en ulovlig bortføring. I slike tilfeller vil det kunne søkes om etterbevilling av fri rettshjelp, jf. pkt. 2.7.

9.4.2 Anmodning fra Norge om tilbakelevering fra utlandet

Utgifter til rettshjelp til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan i forbindelse med tilbakelevering av barn fra utlandet til Norge skal prinsipalt søkes dekket etter bestemmelsen i Haagkonvensjonen 1980 art. 26. Det vil si at slike utgifter primært skal dekkes av det land som vedkommende barn er bortført til. Bufdir som sentralmyndighet etter nevnte konvensjon kan videreformidle en slik søknad til det aktuelle land.

Mange land har imidlertid tatt forbehold når det gjelder dekning av utgifter i forbindelse med tilbakeføringen. Opplysninger om dette finnes på nettsiden til Haagkonferansen ([HCCH | Child Abduction Section](#)). Selv om det aktuelle land har tatt forbehold om at slike utgifter ikke skal dekkes automatisk, må det likevel først søkes om fri rettshjelp i vedkommende stat før det kan søkes norske myndigheter om fri rettshjelp.

Søkeren må legge frem dokumentasjon for inntekts- og formuesforhold. Søknad om fri rettshjelp kan fremmes i utlandet selv om søkeren overskrider de gjeldende inntekts- og formuesgrensene i Norge. I søknad etter Europarådskonvensjonen 1980 må søkeren opplyse om hun eller han ønsker advokatbistand i utlandet.

Dersom søkeren i Norge har fått avslag på søknad om fri rettshjelp i det aktuelle land eller det er klart at vedkommende stat ikke har en rettshjelpordning, kan vedkommende søke statsforvalteren om økonomisk støtte. Er det klart at vedkommende stat bare har en begrenset rettshjelpordning, eller det må forventes at behandlingen av søknaden vil ta uforholdsmessig lang tid kan en subsidiær søknad straks sendes Statsforvalteren i Oslo og Viken, jf. pkt. 2.4. Statsforvalteren skal i disse tilfellene ta uttrykkelig forbehold om refusjon etter rettshjelploven § 8 første ledd.

Utgifter til bistand fra utenlandsk advokat ved bortføring fra Norge til utlandet

Det følger av rettshjelploven § 12 første ledd nr. 2, jf. § 4 annet ledd siste punktum, at den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge kan få innvilget fritt rettsråd til bistand ved utenlandsk domstol eller forvaltningsorgan. Det er her et absolutt vilkår at barnet er ulovlig bortført fra Norge, jf. Haagkonvensjonen 1980 art. 3, eller at barnet er ulovlig bortført fra Norge og politiet har registrert et barn som savnet eller det er opprettet en straffesak om barnebortføring. Se også Justis- og beredskapsdepartementets rundskriv om internasjonal barnebortføring, G-06/15. Videre er det et vilkår

at søker fyller de økonomiske vilkårene for fri rettshjelp, jf. rettshjelpforskriften § 1-1 og rundskrivets pkt. 4. I saker hvor det er behov for spesielt omfattende bistand er det likevel mulig å dispensere fra inntekts- og formuesgrensene. Det vises til pkt. 4.4. Bistand forutsetter videre at det ikke er urimelig at det offentlige betaler for bistanden, jf. rettshjelploven § 12 siste ledd og pkt. 7.6 om urimelighetskriteriet. Den som får innvilget fritt rettsråd etter § 12, kan også søke om dekning av egne vesentlige og nødvendige utgifter i anledning barne bortføringssaken, jf. § 14 annet ledd og pkt. 6.2.2. Slike utgifter vil f. eks. være dekning av reise og opphold i anledning rettsmøtet i utlandet og oversettelse av dokumenter. I tillegg vil reise- og oppholdsutgifter kunne dekkes dersom en slik reise vil ha betydning for sakens rettslige stilling, f. eks. dersom det er nødvendig av hensyn til sakens opplysning/gjennomføring eller for å få til en tilbakeføring, eller det er andre forhold knyttet til barnets sikkerhet som gjør det nødvendig. I hvilken utstrekning en slik reise skal dekkes vil i det enkelte tilfellet bero på en vurdering, der det bl.a. ses hen til utgiftenes størrelse sett opp mot reisens nødvendighet og sakens kompleksitet. Det vil helt unntaksvis kunne være aktuelt å dekke reise- og opphold for norsk advokat.

Utgifter til etterforskning dekkes ikke etter rettshjelploven.

Utgifter til bistand fra norsk advokat ved bortføring fra Norge til utlandet

I barne bortføringssaker som faller inn under Haagkonvensjonen 1980 er Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) sentralmyndighet. Det samme gjelder i saker som faller inn under Haagkonvensjonen 1996. Barne bortføringssaker utenfor konvensjonssamarbeidene håndteres av Utenriksdepartementet. Når et barn bortføres til en stat som Norge ikke har inngått konvensjonssamarbeid med må saken få sin løsning gjennom en minnelig ordning mellom foreldrene eller gjennom en retts sak i landet barnet er bortført til.

Norske myndigheter bistår med å formidle søknader om tilbakelevering til andre medlemsstater, koordinere kontakt mellom norske og utenlandske myndigheter og mellom myndigheter og privatpersoner, samt yte generell veiledning om reglene i Haagkonvensjonen 1980.

Dersom den som har fått sitt barn ulovlig bortført fra Norge mener det er nødvendig med bistand også fra norsk advokat, må det søkes uttrykkelig om dette. Søknaden behandles som fritt rettsråd etter rettshjelploven § 11 tredje ledd. Dette er en unntaksbestemmelse som gir begrenset adgang til å innvilge fritt rettsråd, jf. pkt. 6.5.1. En barne bortføringssak er likevel av en slik karakter at den i alminnelighet må anses å berøre søker i særlig sterk grad. Dersom det er spesielle forhold ved saken som gjør at det er behov for bistand utover det som følger av det offentlige opplysnings- og veiledningsplikt, kan det innvilges fritt rettsråd med inntil stykkprisen, jf. stykkprisforskriften § 5 fjerde ledd. Bistand utover dette forutsetter at det er særlige omstendigheter ved saken som begrunner en timebruk utover det dobbelte av fastsatt stykkpris, jf. rettshjelpforskriften § 3-5. Ved vurderingen skal det bl.a. legges vekt på sakens karakter dvs. om saken er spesielt komplisert, fastlåst eller langvarig. Ellers ses det hen til søkerens forhold, herunder om søker er i en situasjon som gjør at vedkommende har behov for bistand utover det myndighetene kan gi.

Med hilsen

Wenche Bjørland
fagdirektør

Vivi Danielsen
fagdirektør

Elektronisk godkjent